

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Lütfiye Filiz AKGÜÇ

PARAYA SERBEST BANKACILIK TEORİSİ YAKLAŞIMI

Danışman
Doç.Dr. Sayım IŞIK

İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2006

İÇİNDEKİLER

Sayfa:

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
GİRİŞ.....	1
1. SERBEST BANKACILIK TEORİSİ LİTERATÜRÜ.....	3
1.1. Adam Smith'in Serbest Para (Bankacılık) Yaklaşımı.....	3
1.2. Modern Serbest Bankacılık Yaklaşımı.....	10
1.3. Genel Değerlendirme.....	16
2. HAYEK'İN SERBEST PARA (BANKACILIK) YAKLAŞIMI.....	19
2.1. Merkez Bankalarının Lağvedilmesi.....	20
2.2. Para Rekabeti.....	26
2.2.1. Eş-Zamanlı Paralar Sistemi.....	28
2.2.2. Özel Paraların Dolaşıma Girmesi.....	29
2.2.2.1. Özel Paranın Dolaşıma Girmesi Esnasında Ortaya Çıkabilecek Geçiş Problemleri.....	30
2.2.3. Bankalar Açısından Rekabet.....	33
2.3. Rezerv Mal Standardı.....	34
2.4. Para Birliği.....	37
3. HAYEK'İN SERBEST PARA YAKLAŞIMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....	40
3.1. Seldon'un Eleştirisi.....	40
3.2. Rantala'nın Eleştirisi.....	40
3.3. Issing'in Eleştirisi.....	42
3.3. Ebeling'in Eleştirisi.....	45
3.5. Pearce'nin Eleştirisi.....	46
3.6. Rose'nin Eleştirisi.....	47
3.7. Jay'in Eleştirisi.....	48
3.8. Joseph'in Eleştirisi.....	49
3.9. Selgin ve White'nin Eleştirileri.....	49
3.10. Wood'un Eleştirisi.....	53
3.11. Dow ve Smithin'in Eleştirileri.....	54
3.12. Martino'nun Eleştirisi.....	55
4. HAYEK'İN SERBEST PARA DÜŞÜNCESİNİN MODERN İMPLİKASYONLARI.....	56
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA.....	70
ÖZGEÇMİŞ.....	74

Ö Z E T

İktisat literatüründe, son yıllarda, para arzında rekabetin var olup olmaması, dolayısıyla da, para arzının merkez bankası gibi bir para otoritesi tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi üzerine yapılan tartışmalar önem kazanmaktadır.

Laissez faire'ın para ve bankacılığa uygulanması konusu, bazı iktisatçılar tarafından destek görmekle birlikte, bazı iktisatçılar tarafından da eleştirilmektedir. Serbest bankacılık teorisinin en önemli taraftarı Hayek'tir. Hayek'i diğerlerinden üstün kılan yönü; görüşlerini, liberalizmin parladığı yıllarda (1970'lerde) değil, söndüğü yıllarda (1930'larda) savunmuş olmasıdır. Pek çok eleştiri almış olmasına rağmen; Hayek'in görüşleri, çok değerli teorik bilgiler sunmakta ve iktisadi problemlerin çözümü için sağlam birer kaynak teşkil etmektedir.

Bu çalışmada, para'ya serbest bankacılık teorisi yaklaşımı ele alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle, iktisadi literatür taraması yapılmakta ve özellikle de Hayek'in görüşlerine yer verilmektedir. Mevcut iktisadi bilgiler, Hayek'in serbest bankacılık görüşüne yapılan eleştiriler ve Hayek'in serbest bankacılık görüşünün "elektronik para" dahilindeki modern implikasyonları doğrultusunda, serbest bankacılık yaklaşımının geçerliliği konusunda bir hükme varılmaya çalışılmaktadır.

A B S T R A C T

In economics literature, arguments about money supply have been discussed in recent years. Laissez-faire approach to money and free banking is one of these arguments.

Laissez faire approach to money and free banking has been supported by some economists and rejected by the other ones. The most important advocate of free banking theory is Hayek. His most important superiority to his colleagues is that he advocated his views in the years liberalism was not so popular (1930s). Although, there have been a lot of rejections to Hayek's views, his views offer valuable theoretic informations and form a sound ground for the solutions to economic problems.

This study examines free banking theory approach to money. In this context, economics literature is to be researched and especially Hayek's views are to be explained. The validity of free banking theory is to be discussed, drawing attention Hayek's views, in this study. Consequently, this study shows how important Hayek's views and its modern implications, including electronic money, are in economics.

Ö N S Ö Z

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam esnasında yoğun desteğini, yardımlarını ve katkılarını benden esirgemeyen; özellikle de tezimde kullandığım “Hayek (1974), Selgin ve White (1994), Dow (1996), Dow ve Smithin (1999), Dowd (1998), Arnon (1999), Leathers ve Raines (2000), Smithin (1994), Hortlund (1995) ve Mafi (2003)” kitap ve makale çevirilerini, yorumlarını benimle paylaşan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Sayım IŞIK’a çok teşekkür ederim.

Ayrıca, tez jürimde görev alan Sayın Yrd.Doç. Dr. Harun DOĞAN ile Sayın Yrd.Doç Dr. Aslıhan BOZCUK’a ve Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına da teşekkür ederim.

Son olarak, tüm yaşamım ve eğitimim boyunca, maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim başta sevgili babam Ruhi AKGÜÇ Beyefendi ve sevgili annem Emine AKGÜÇ Hanımefendi olmak üzere tüm aileme teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Lütfiye Filiz AKGÜÇ

GİRİŞ

Para, piyasa anarşisinin kendiliğinden gelişen bir üründür ve bir devlet desteği gerektirmemektedir. Rothbard, paranın her zaman serbest kullanımı olan bir maldan ortaya çıktığını savunmakta; ilk kağıt paranın, altın ya da gümüş paraların kâğıt makbuzlarından oluştuğunu ifade etmektedir. Sadece serbest bir şekilde arzulanabilen bir mal, “para” olmaya yetecek güveni yaratacaktır (Rantala, 1980: 1).

İktisat literatüründe, özellikle son yıllarda, para arzında rekabetin var olup olmaması ve para arzının merkez bankası gibi bir para otoritesi tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi üzerine yapılan tartışmalar önem kazanmaya başlamıştır. 20. yüzyıl boyunca serbest piyasa mantığının (laissez faire)’ın para ve bankacılığa uygulanması konusu, pek çok iktisatçı ve politika yapıcıları tarafından reddedilmiş; bunun gerekçesi olarak da, paranın kamu malı olduğu ve bu nedenle finansal piyasanın para otoritesinin kontrolünde olması ve böylelikle bankaların piyasa disiplininin soyutlanması gerektiği gösterilmiştir. Para ve bankacılıkta piyasa disiplininini savunanlar ise 1970’li ve 1980’li yıllarda parasal hizmetler, monopol konumunda olan bir para otoritesi (merkez bankası) tarafından değil de, serbest piyasa kurumlarınca sağlanmış olsa idi, enflasyon ve deflasyonun ortaya çıkmayacağını ileri sürmüşlerdir. Serbest para (bankacılık) görüşü, son yıllarda yeniden destek kazanmaya başlamıştır (Arnon, 1999: 80).

Serbest para yaklaşımını ilk savunanlardan birisi Adam Smith’tir. İktisat biliminin ve klasik iktisadi düşüncenin babası sayılan Adam Smith; Quesnay’da ifadesini bulan “tabii kanun” felsefesinden önemli ölçüde etkilenmiş ve hatta tabii kanunların piyasaya olan yansımalarını anlatarak, bu kanunlara uyulduğunda toplumun kendiliğinden optimal biçimde işleyeceğine, milli servetin artacağına, bunun fertler arasında en iyi dağılımının sağlanacağına inanmış ve özgür girişimcilik düşüncesine temelini almıştır. Smith, ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesinde temel güdü olarak rasyonel davranışı ifade eden “homo economicus” düşüncesine vurgu yapmıştır. Smith’e göre parasal hizmetler de piyasadan muaf değildir. Yani, para, piyasa tarafından, piyasanın talebine göre belirlenmelidir. (Rockoff, Briones, 2005: 281-282).

Serbest para yaklaşımının en önemli taraftarlarından biri olan Hayek ise, ilk defa Adam Smith'in sözünü ettiği liberalizm ve bunun dayanağı olan "doğal düzen" kavramından hareketle kendi önerisini geliştirmiştir. Fakat, Hayek'in, devlet'in piyasaya müdahalesine Smith kadar ılımlı yaklaşmadığı ve tamamen serbest bir piyasayı savunduğu görülmektedir. Hayek, para basma tekelinin devlete ait olmasının, insanların iyi para bulabilme süreç ve imkanlarını ortadan kaldırdığını ileri sürmektedir. Hayek'e göre geçmişten günümüze kadar var olan enflasyonun gerçek nedeninin para basma yetkisinin bir monopol halinde devlet tarafından kullanılmış olmasıdır. O'na göre, geçmişteki enflasyonlar aşırı para basmanın sonucunda orta çıkmıştır ve refah devletine ulaşma çabaları bu davranışları teşvik etmiştir. Bu nedenle para politikası alanında vakit kaybetmeden yapılması gereken şey, devletin elinden para basma tekelini almak ve serbest bankacılık sistemine geçerek bankalara da para basma yetkisini tanımadır. Bu bağlamda, Hayek, para rekabetini benimsemekte, sabit değerli paraya ancak bu şekilde ulaşılabileceğini savunmaktadır.

Smith ve Hayek'in başını çektiği serbest para yaklaşımı, günümüzde modern serbest para yaklaşımı ile devam etmektedir. Serbest Bankacılık yaklaşımı, sınırlı ya da sınırsız olmasına bakılmaksızın, para otoritesini reddetmekte; serbest ve rekabetçi banknot ihraç eden bir sistemi savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre rekabetçi sistem, tekele üstündür ve rekabetin olduğu bir sistemde aşırı banknot ihracı ortaya çıkmamaktadır (Işık, 2004: 51). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde paranın hükümetlerin tekelinde olmasından kaynaklan başta enflasyon olmak üzere bir çok iktisadi problem hala güncelliğini korumaktadır. Bu çalışma, serbest bankacılık yaklaşımında önemli bir yere sahip olan Hayek'in yaklaşımından hareketle para konusunu tartışmaktadır.

Bu çalışmada birinci bölümde, serbest bankacılık literatüründen söz edilecek; ikinci bölümde Hayek'in serbest bankacılık görüşlerine yer verilecek; üçüncü bölümde Hayek'in serbest bankacılık görüşlerine yapılan eleştiriler konusu işlenecek ve dördüncü bölümde ise Hayek'in serbest para görüşü modern ekonomi açısından değerlendirilerek, teorinin daha geniş açıdan geçerliliği araştırılmaya çalışılacaktır.

1. SERBEST BANKACILIK TEORİSİ LİTERATÜRÜ

Bu bölümde, öncelikle Adam Smith'in serbest para yaklaşımından söz edilecek, daha sonra modern serbest bankacılık yaklaşımına geçilecek ve son olarak da genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1.1. ADAM SMITH'IN SERBEST PARA (BANKACILIK) YAKLAŞIMI

Serbest bankacılığa Smithçi yaklaşım, “laissez faire”dan uzak bir şekilde başlar. Bu yaklaşım, para birimini tanımlayan standart bir mal para varsayımına dayanmaktadır. Bankalar, yasalarla, kendi banknotlarını, talep edilmesi halinde standart paraya dönüştürmeye yani konvertibiliteye mecbur bırakılmaktadır. Bu sistem, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında kabul görmüş olan parasal sistemdir ve serbest bankacılık taraftarları ve karşıtları genel olarak kabul edilmiştir (Rockoff, Briones, 2005: 281-282).

Adam Smith, serbest bankacılığın bu versiyonu ile ilgili olarak en “açık” ifadeyi getirmiştir:

“Eğer, bankacılar, tedavül eden banknotları veya hamiline ödenen banknotları (belli bir miktarın altında) ihraç etmekte kısıtlanırlar ise ve bu tür banknotları görüldüğü anda kayıtsız-şartsız ve derhal ödemek zorunda bırakılırlar ise; bu bankacıların faaliyetleri, diğer tüm hususlarda, halkın güvenliği için, mükemmel serbest kılınabilir”
(Aktaran, Rockoff ve Briones, 2005: 282).

Smith, banknot basımında iki ilave kısıt olduğunu savunmaktadır: Bunlardan ilki ertelenmiş itfa üzerine getirilen yasaktır. İkincisi ise (bazen ihmal edilmekle birlikte) basılan paraların miktarı üzerine koyulan sınırlamadır. Smith'in bu ikinci kısıtı savunmasının nedeni; küçük itibari paraların ihracına izin vermenin “sefil bankacıları” cesaretlendirdiğine inanmasıdır. Smith ayrıca, eğer bankaların merkez büroları savaş nedeniyle kapanmak zorunda bırakılmışsa; parasal sistemin tamamen çökmesini engellemek için tedavülde biraz metal para bırakmanın önemli olduğuna da inanmaktadır (Rockoff ve Briones, 2005: 282).

“Laissez faire” üzerindeki bu kısıtlamalar, serbestlik fırsatını ya da ilave regülasyon yapma fırsatını ortadan kaldırmaktadır. Serbest bankacılık tarihinde serbest bankalara pek çok kısıtlama getirilmiştir (Rockoff ve Briones, 2005: 282). Bu kısıtlamalar, Tablo 1.1’de görülmektedir.

Tablo 1.1: Bankacılık Sektörüne Getirilen Kısıtlamaların Alanları

1. Banknot İhraç Serbestisi
A. Bankaların banknot ihraç etmelerine izin veriliyor muydu? Yoksa sadece mevduat konusunda mı serbesttiler? B. Banknot ve mevduatların yüksek-değerli para’ya itfaları zorunlu muydu? C. Banknot ve mevduatların anında itfası zorunlu muydu? veya bir banka, bunlardan birinin veya her ikisinin itfasında gecikebilir miydi? D. Banknotların isimlendirilmesi üzerinde kısıtlar mevcut muydu? örneğin küçük banknotlar yasaklanmış mıydı?
2. Ödünç Verme Serbestisi
A. Banknotlar, hükümet tahvilleri ile desteklenmek zorunda mıydı? B. Bankalar, yüksek-değerli paranın asgari bir karşılığını bulundurmak zorunda mıydı? C. Bankalar, gayri-menkul veya şirket hisse senetleri gibi varlıklara uzun vadeli yatırım yapabiliyor muydu? Bankalar, reel varlıklara bağlanmış kısa vadeli nominal borçlar ile kısıtlanmış mıydı? D. Bankaların ödünç vermeleri, tefecilik kanunlarına tabi miydi? E. Bankaların, bilançolarını halka açık kılmaları zorunlu muydu?
3. Bankacılık Endüstrisi’ne Giriş Serbestisi
A. Potansiyel Bankacılar herhangi bir zamanda banka kurabilir miydi veya belirli bir prosedürü izleyerek, diledikleri yere konumlandırabilirler miydi veya bank charters, legislative faaliyetlerini gerektiriyor muydu? B. Bankalar, şube açabiliyor muydu? C. Potansiyel bir bankacı, sınırlı sorumluluğu tercih edebiliyor muydu?
4. Merkez Bankalarının Regülasyonlarından Muafiyet
A. Bankaları regüle eden veya nihai borç mercii gibi hareket eden, merkez bankası sahipli veya onun kontrolü altında bir hükümet mevcut muydu? B. Merkez bankası sahipli veya onun kontrolü altında bir hükümet mevcut değil ise, benzer bir rol üstlenen imtiyazlı bir özel banka mevcut muydu?

Kaynak: Briones ve Rockoff, 2005: 283.

- **Banknot İhraç Serbestisi'ne Getirilen Kısıtlama** (Briones ve Rockoff, 2005: 284-86): Bu gün ortalama bir birey (ve aslında pek çok iktisatçı) için özel olarak ihraç edilen banknotlar, oldukça hayali bir mevzudur. Yani özel para ihracı serbest bankacılığı savunanlara göre hala uygulama şansı bulmamış bir konudur. Bazı özel bankalar hala banknot ihraç ediyor olmasına rağmen (İskoçya-Kuzey İrlanda ve Hongkok'da); pekçok insan şu ana dek hiç “özel olarak basılmış” bir banknot görmemiştir. Emekli aylığının, tıbbi bakımın veya elektriğin özel olarak sağlanması üzerine yapılan tartışmalardan farklı olarak, kâğıt paranın özel tedariki üzerine yapılan tartışmalar, çoğu insanın henüz tecrübe etmediği bir alternatif ile ilişkilidir. Amerikalılar, Büyük Depresyon'dan bu yana, ceplerinde özel olarak ihraç edilmiş para taşımamaktadır.

Smith, banknotların talebi halinde itfa edilebilir olmasını istemişti. Fakat, bazı İskoç bankaları, 1765'te uygulamaya koyulan kanunlardan önce, bir opsiyon hükmü içermekteydi: Eğer banknot itfa edilene dek banknota faiz yürütülüyorsa, banknotu ihraç eden banka, bu banknotun itfasını bir süreliğine erteleyebilir. Mevduatlar, vadesiz (anında itfa sözkonusu) ya da vadeli (itfa, olası gecikmelere konu olabilir) olabilmektedir.

Serbest bankacılık banknotunun sikkeye çevrilebilirliği; para stoğunun uzun dönem büyüme oranının ve bundan ötürü enflasyon oranının, sikke stoğunun büyüme oranınca idare edilmesi anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, enflasyon olasılığını kısıtlayan parasal sisteme, altın ya da “çift metal” (bimetal) bağlama sözkonusudur. Ters takas (adverse clearing) süreci, bireysel bankaların aşırı emisyonu gitme güçlerini kısıtlar. Eğer bir banka, sözkonusu lokal bölgede ihtiyaç duyulandan fazla banknotu tedavüle sürerse, derhal banknot çıkışı (reflux'u) ile cezalandırılır. “Ulusların Zenginliği”nde Adam Smith, yasayı şöyle açıklamaktadır:

“İngiltere'nin her iki bölgesindeki bankacılık şirketlerinin çoğalması (ki bunun tehlikeli olacağı düşüncesi ile, pek çok insan uyarılır), azaltmanın aksine, halkın güvenliğini arttırır. Bu, hepsini, nakitleriyle orantılı olarak para miktarlarını fazla arttırmamaları

şeklinde daha ihtiyatlı olmaya zorlar (rakiplerin her zaman onlar üzerine getirmeye hazır oldukları o kötü niyetli hücumlara karşı kendilerini korumaları için). Bu, herbir özel şirketin tedavülünü daha dar bir çevre ile kısıtlar ve onların tedavül eden banknotlarını daha az sayıya indirir. Tüm dolaşımın daha fazla parçalara ayrılması yoluyla, herhangi bir şirketin başarısızlığı, halk için daha az önem arz eder hale gelir. Bu serbest rekabet de, tüm bankacıları, müşterileriyle ilişkilerinde daha liberal olmaya zorlar (rakipleri kendilerini bertaraf etmesin diye).” (aktaran, Briones ve Rockoff, 2005: 284-85).

Aynı noktayı ifade etmenin alternatif bir yolu da, konvertibilitenin ödenebilir (solvent) banknotların, başabaş değer altında mübadelesinin önlendiğini vurgulamaktır. Aşırı ihraç yoluna giden (bu nedenle, banknotlara nazaran çok daha az madeni para rezervi olan) bir bankanın banknotları, başabaşın altında fiyatlanır ve itfa edilir. Elbette, banknotları madeni paraya çevirmenin bir maliyeti vardır. Bu yüzden, banknotlar, nominal değerinin altında satılır. Fakat, bu iskontolar, “altın noktaları” arasındaki altın standardında ortaya çıkan değişimdeki küçük dalgalanmalara benzerdir.

Dolaşımdaki para, 19. yüzyıl para sistemlerinde şu ankinden daha fazla (özellikle daha az gelişmiş ülkelerde bazen önemli rol oynasa da) önem arz ediyordu. 1850’de Amerika’da, örneğin banknotlar, toplam M2 para arzının yaklaşık %35’ini oluşturuyordu. Bugün ise, para Amerika’daki M1 para stoğunun neredeyse %50’sini, fakat M3 para stoğunun sadece %7’sini oluşturmaktadır.

Vadesiz mevduat, kendisini ihraç eden bankaya borç yaratan banknot gibidir; fakat, vadesiz mevduat, banknottan iki yönden ayrılmaktadır: Banknot durumunda; banknotun, bankanın rezervleri için bir talep yaratmaksızın elden ele dolaşacağına dair banka için en azından bir beklenti vardır. Çekler, depolandığı (bankaya yatırıldığı) ve takas edildiği zaman, emisyon giden banka rezerv kaybedecektir. Eğer sistem bir bütün olarak büyürse (genişlerse), nakde çevrilecek rezervler kaybedilecektir. İlave kredi verme yoluyla mevduat ihracını arttıran banka, interbank takas sistemini angaje etmeyi bekler.

Banknotlarla mevduatlar arasında yasal bir farklılık vardır. Bir ayakkabı satıcısı bir banknotu kabul ettiğinde, satıcının esas sözleşmesi, bankayla yapılan bir sözleşme olmaktadır. Eğer, banknotu ihraç eden banka başarısız olursa, banknotla ödemede bulunan ayakkabı satıcısı kısıtlanmış (sıkıntıya düşmüş) olmaktadır. Diğer yandan, biri çeki kabul ettiği zaman, temel sözleşme, satıcı ile çeki yazan şahıs arasında kalır. Mevduatın yatırıldığı banka, başarısız olsa bile, ayakkabı satıcısı, ödeme için ayakkabıyı satın alan şahısa gidebilir.

- **Ödünç Verme Serbestisi'ne Getirilen Kısıtlama** (Briones ve Rockoff, 2005: 286): Serbest bankacılığın minimum koşulunun; bir bankanın elverişli gördüğü fonları ödünç verme serbestisi olduğu düşünülebilir. Pekçok serbest bankacılık sistemi, bu nedenle bir ya da birkaç tür kısıtlamaya konu olmuştur. Örneğin, Amerikan serbest bankalarından, banknotlarına, devlet tahvillerini (genellikle bankanın bulunduğu eyalette ihraç edilen tahvilleri) güvence göstermeleri istenmişti.

Mevduatlardan doğan fonlara veya sermayeye daha serbestçe yatırım yapılabilmektedir. Fakat, bu yatırımlara, Smith tarafından iki kısıt (gerçek senetler ve tefecilik kanunu) uygulanmıştır. “gerçek senetler doktrini”ne göre, bankaların tutacağı en iyi varlık, talep yükümlülükleri veri iken, reel varlıklarla sağlamlaştırılan kısa süreli ticari kredilerdir; örneğin bir fırına un satın alınması için verilen kredi. Genellikle, gerçek senetler, bankacıların kabul edeceği bir konservatif kural olarak görülürler. Bu belki de, Smith’in doktrini ele alma yoludur. Fakat, bu, örneğin bankaların serbestliğini kendi alanlarında kısıtlamak (Amerika’daki banka kurma kanunu ve serbest bankacılık yasaları üzerindeki kısıtlar) şeklinde yasaya geçirilebilir.

Bundan başka, bankanın ödünç vermesi, tefecilik yasalarıyla da sık sık kısıtlanmıştır. Adam Smith, yasaların fonları daha güvenilir yatırımlara kanallandırdığını iddia ederek, uzun dönem ekonomik büyüme için tefecilik yasalarını savunmaktadır. Jeremy Bentham, Adam Smith’i “laissez faire”dan bu açık sapması konusunda suçlamaktadır. Tefecilik yasalarını feshetmeye doğru yapılan bir hareket, serbest bankacılığı kurmak için yapılan harekete benzemektedir.

- **Bankacılık Endüstrisi'ne Giriş Serbestisine Getirilen Kısıtlamalar** (Briones ve Rockoff, 2005: 287): Tam serbesti, o dönemlerde, herkesin banka kurabildiği ve herkesin seçim yapabileceği bir durumdu. Gerçekten de, Amerikan örneklerine bakılınca, serbest bankacılık, bunu ifade etmekteydi. Serbest bankacılıktan önce, yeni bankalar kiralama hakkı, devlet (eyalet) meclislerinin ayrıcalıklı hakkıydı. Fakat, piyasaya girme hakkı, çeşitli yollarla kısıtlanırdı. Bazı kanunlara dayanarak, bankacı adaylarından, minimum miktarda sermaye tedarik etmeleri veya çeşitli yollarla banknot ihraçlarını yada ödünç vermelerini kısıtlamaları istenmişti.

Diğer ülkelerde önemli olmamasına rağmen, Amerika'da önem arzeden kısıtlamalardan biri, şube açma hakkına getirilen kısıtlama idi. Amerika'da serbest bankacılık kanunlarının girişimcilere, belli bir eyalette tek ofisli bir banka kurma izni vermesine rağmen; şubeleşme sık sık engellenirdi. Çünkü, banka kiralama işi eyalet kanununa tabiydi ve eyaletler imtiyazlı bankaları, yabancı eyaletlerden ve şube açmaktan men ediyordu. Şube bankacılığı üzerindeki engellemeler, Amerika'da büyük bir sıkıntıya yol açmıştı.

Şirket sözleşmeleri ise, serbest bankacılık sistemleri içerisinde, farklılık gösteren bir konudur. Belki de en önemli mesele, bir bankanın kurucusunun hissedarların sorumluluğunu kısıtlayıp kısıtlamayacağı idi. Limitsiz sorumluluk, başarılı serbest bankacılık sistemlerinin önemli bir özelliği idi. Çifte sorumluluk, sınırlı sorumluluk ile sınırsız sorumluluk arasında bir uzlaşma durumu idi: Eğer banka başarısız olur ise, hissedarlar sadece başlangıç yatırımlarını kaybetmekle kalmamakta, aynı zamanda kendi hisselerinin nominal değerine eşit bir ölçüde yeniden sorumlu olmakta idiler.

- **Merkez Bankalarının Regülasyonlarından Muafiyet'e Getirilen Kısıtlamalar** (Briones ve Rockoff, 2005: 287-289): Bazı serbest bankacılık sistemleri, devletin mülkiyetinde olan merkez bankalarının veya imtiyazlı özel bankaların az ya da çok kontrolüne maruz kalmıştır. O dönemlerde Adam Smith, kendi bankacılık sisteminin altını çizmişti:

“İngiltere Bankası, diğer İngiliz bankalarında bulunmayan önemli yasal imtiyazlara sahipti. İskoçya’da sadece üç bankaya (İskoçya Bankası, İskoçya Kraliyet Bankası ve British Linen Company) sınırlı sorumluluk avantajı sağlamıştı. Hükümet, bir bankanın bankacılık sistemi içerisinde büyüklük ve güç bakımından başı çeken bir pozisyona ulaşmasına müsaade eden bir dizi başka imtiyazları da bahşetmekteydi. Belki de en önemli imtiyaz, hükümet mevduatlarının, bunlar üzerinden rekabetçi faiz ödmeden elde tutulması ve hükümet borçlarını idaresiydi. Hükümet ile özel bir ilişkinin “sığ” görünümü dahi, mevduat sahiplerinin güvenini tazeleyebilmekte ve rekabetçi bir avantaj yaratabilmekteydi. İmtiyazlarla birlikte, yükümlülükler de beraberinde gelmişti: Hükümetler, imtiyazlı bankaların hükümet borçlarını monetize etmesini isteyebilirdi.” (Aktaran, Rockoff ve Briones, 2005: 287-288).

İmtiyazlı özel bir banka veya merkez bankası, pekçok yolla, daha küçük olan rakiplerini etkileyebilmektedir. Normal zamanlarda, bunlar, bireysel bankaların banknot toplamalarını ve itfa için bunları geri döndürmelerini kontrol altında tutabilmektedirler. Finansal sıkıntı dönemlerinde ise, güçsüzleşen rakiplere rezerv ödünç verebilmekte; diğer bir deyişle, borç veren nihai mercii gibi hareket edebilmektedirler. Walter Bagehot’un klasiği “Lombard Street”, esas itibarıyla İngiltere Bankası’nın (sonra da özel imtiyazlı bir bankanın), borç veren nihai mercii gibi hareket etmenin sorumluluğunu üzerine alması talebidir.¹

Bu noktada özel bir bankanın bu sorumlulukları üzerine almak istemesinin nedenleri sorgulanabilir. Bunun bir nedeni, kişisel çıkar olabilir: Banknotların saldırganca itfası esnasında, imtiyazlı özel bir banka, banknot piyasasındaki payının artmasını umut edebilecektir; imtiyazlı özel bir banka, borç veren nihai mercii gibi hareket ederken ise, sıkıntıya düşen rakiplere yüksek faizli borç vererek kâr etmeyi umut edebilecektir. Bu sebepler, daha komplike olabilir.

¹ Bagehot, ideal bir sistem olarak, nihai borç mercii olarak faaliyet gösteren imtiyazlı bir özel bankanın var olmadığı bir Smithçi serbest bankacılık sistemini tanımlamaktadır. Bununla birlikte, Bagehot, İngiliz Sistemi’nin, uzun bir süreç neticesinde merkezi bir rol oynayan İngiltere Bankası’ndan tekamül ettiğini; bir rejim değişikliğini düşünmenin elverişsiz olduğunu ileri sürmektedir. Bagehot’a göre, elverişli olan yol, mevcut sistemi daha iyi işler hale getirmektir (Briones ve Rockoff, 2005: 288).

İmtiyazlı bir banka, kendisinin sahip olduğu imtiyazın keyfini çıkardığı sistemin sürdürülmesi adına (arzu ettiği istikrarın kendi avantajına yansımalarını sağlamak için); sendeleyeni (işleri yolunda gitmeyen) diğer kurumları parasal açıdan destekleyebilir.

Bazı iktisatçılar, örneğin Milton Friedman, Anna J. Schwartz, Hugh Rockoff ve Charles Goodhart, tarihsel deneyimlerden yola çıkarak, nihai borç (kredi) merciinin, Smithian bankacılık sisteminde istikrarı temin için gerekli olduğunu iddia etmişlerdir. Smithçi bankacılık sistemleri, kısmi rezerv sistemleridir ve her zaman için panik ihtimali söz konusudur. Vera Smith ve Richard Timberlake gibi bazı ekonomistler ise, imtiyazlı bir banka veya devletin yönettiği merkez bankasının, banknot ihraç eden bankaların bulunduğu sistemi regüle etmesine ya da borç veren nihai merci olarak hareket etmesine gerek olmadığını savunmaktadırlar (Rockoff ve Briones, 2005: 288-89).

1.2 . MODERN SERBEST BANKACILIK YAKLAŞIMI

Genellikle Merkez Bankası olarak işaret edilen para otoritesi, çok uzun zaman önce ortaya çıkmamıştır. Bunun ilk örneği, 17.yy'ın sonlarında (1694'te), William Paterson'un piyasanın istemediği hükümet bonolarını satın alarak, Kraliyet'in açığını finanse etmek amacıyla İngiltere Bankasını kurmak için bir lobi oluşturması şeklinde İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Kral ve parlamento üyeleri bankanın hissedarı idi ve bankaya yasal olarak kabul edilme (legal tender) yetkisi ve imtiyazı verilmişti; böylece tüm hükümet mevduatları burada toplanmıştı. 1696'da bankaya, ödemeleri askıya alma gücü bahşedilmiş ve o günden bugüne banka her zaman ayrıcalıklı ve korunan bir kurum olmuştur (Lynch, 1994: 10).

Merkez bankacılığının karşıtları, merkez bankacılarının artık para balansları yaratma yetkisine sahip olmayacağı bir ekonomik dönemi istemekte ve beklemektedir. Merkez bankacıları ise, kendilerinin artık makroekonomik istikrarı sağlamayı başaramayacaklarından endişe duymaktadırlar. Her iki taraf da, merkez bankalarının nominal ve reel değişkenleri etkileme gücünün, kendi bilançolarının reel büyüklüğü (mutlak terimlerle veya daha genel parasal toplamın büyüklüğüne oranla ölçüsü ifade edilir) ile orantılı olduğu hususunda hemfikirdir (Selgin ve White 2002:147-148).

Para otoritesi para arzının idaresi konusunda, şu üç seçenek arasında bir karara varabilmektedir: para stoğunu genişletmek, para stoğunu daraltmak ya da para stoğunu değişmeden olduğu gibi bırakmak. Bankanın seçeceği faaliyet planı ne olursa olsun, nispi fiyatlar, politik kararların kendisinin bir sonucu olarak bozulmaktadır. Eğer, otorite, %7.8 oranında bir genişleme öngörmüşse; nispi fiyatlar %7.8 oranında bir genişleme öngören politik karar nedeniyle bozulacaktır. Eğer, otorite, %2.42 oranında bir daralma öngörmüşse, nispi fiyatlar bu %2.4'lük daralmayı öngören politik karar nedeniyle bozulacaktır. Piyasa daha fazla paraya gereksinim duyarken, otorite, para stoğunun değişmeden kalmasını öngörürse deflasyon ortaya çıkacaktır. Aksi durumda ise, yani piyasa daha az paraya gereksinim duyuyor ise, enflasyon ortaya çıkacaktır. Eğer, para miktarını değişmeden olduğu gibi bırakarak, para otoritesinin piyasanın yapacak olduğu şeyi yapmakta olduğu savunulur ise, bu durumda akıllara şu soru takılacaktır: Madem ki, para otoritesi, piyasanın zor kullanmadan ve gereksiz idari masraflara girmeden yapabileceği şeyi yapıyor; o halde neden bir şekilde müdahalede bulunuyor? Bununla birlikte, halkın tercihinin keşfetmenin tek yolu, onların tercihlerini açığa vurmalarına izin vermektir. Diğer bir deyişle, kararı ne olursa olsun, para otoritesi hatalıdır; yani, çalışanlarının iyi niyetli olmaması ve profesyonel yetersizlikleri sebebiyle ve tabiki problemin tabiatı nedeniyle, doğru bir karara varamaz. Bu nedenledir ki, para otoritesinin bağımsız olması ya da olmaması üzerine yapılan tartışma uygunsuzdur (Lynch, 1994: 11).

“Para otoritesi, böyle bir güce sahip olduğu sürece, hata yapacaktır; çünkü para otoritesinin kararları, piyasanın alacak olduğu kararlardan farklı olacaktır. Ve ikisi aynı olsa bile, para otoritesinin faaliyet göstermesi için hiçbir sebep yoktur. O halde, bağımlı bir para otoritesi ile bağımsız bir para otoritesi arasındaki fark, ikincisinin hatalarını bağımsız olarak yaptığı gerçeğinde yatmaktadır.” (Lynch, 1994: 11).

Bir toplumda dolaşan paraların rekabet etmesiyle karakterize edilen bir sistemin taraftarları (Hayek gibi), rekabet eden paralar üzerinde kontrol ve denge sağlayacak piyasa güçlerine güvenmektedirler. Para enflasyonu, geçersiz paranın daha az kullanılmasına neden olacağından kendi kendini lağvedecektir. Hayek'e göre, her bir ihraççı, kendi para birimine sahip olacaktır. Farklı para birimleri, bir diğerine karşı serbestçe dalgalanacaktır. Her bir para biriminin değeri, arz ve talep güçlerine bağlı olacaktır. Her bir paranın kendi piyasası (döviz piyasası) ve kendi fiyatı (döviz kuru) olacaktır. Bu suretle, her bir paranın arz ve talebi, nispeten zahmetsiz bir şekilde dengeye gelecektir (Solomon, 1996: 89).

Paranın bir kamu malı olup olmadığı ile ilgili bir tartışma mevcuttur. Paranın bir kamu malı olduğu ve özel üretime bırakılamayacağını savunan pekçok yazar, kamu malı argümanının, bir monopolün (geleneksel anlamda hükümetin) varlığı için bir sebep ve mazeret olduğunu düşünmektedir. Örneğin, Olson şöyle demektedir: “Bir devlet, kendi vatandaşlarına kamu malı sağlayan tüm organizasyonlar içinde birinci sıradadır”. Kamu mallarının özellikleri üzerinde şöyle bir genel kabul vardır: Kamu malları bir kez üretilmiş ise, mal yada hizmet için ödemede bulunanlara bu kamu malları kısıtlanamaz. Diğer yandan, bir bireyin tüketimi, kalan mevcut stoğu azaltamaz. Örneğin sokak lambaları kamu malları olarak ele alınırsa, ödemede bulunmayanların bu hizmetten yoksun bırakılması düşünülemez. Bir bireyin ışık tüketimi, kalan mevcut ışıkları da azaltmayacaktır (Lynch, 1994: 14-15).

White ise, paranın, kamu malı sınıflandırmasına dahil olmadığını ifade etmektedir. White, paranın bir birey tarafından kullanılması ile, paranın bir başka birey tarafından kullanımının engellendiğini (yani, paraya kullanıcı tarafından ödeme yapıldığını) ve para biriminin sağladığı likiditenin aynı anda bir başka birey tarafından tüketilmediğini iddia etmektedir. White, para üzerinde hükümet tekeli savunan argümanın, şu iddiaya dayandırıldığını belirtmektedir:

“Hükümet parasını bir kamu malı yapan şey, uniform olmasıdır ve bu nedenle bilgi maliyetleri, piyasa parasının söz konusu olduğu durumda aldığı değerden daha düşüktür.” (Aktaran, Lynch, 1994: 16).

White doğru bir tespitle bunun, tüm mal ve hizmetlere yayılabileceğini (kapsamının genişletilebileceğini) söylemektedir. Gerekçesi şudur:

“Bu, çok fazla seçimin tüketiciler için hayatı zorlaştırdığını ve bu durumun, hükümetin onlar için seçim yapması yoluyla engellenmesi gerektiğini iddia etmekle aynı şeydir” (Aktaran, Lynch, 1994: 16).

White’ın ifade ettiği şey, bugün Küba’da yaşanmaktadır. İşlem maliyetini azaltmak için, herkes aynı beden ve aynı çiçek baskılı tişörtü giymekte, herkes “Mango” dondurma tüketmekte vs. (Lynch, 1994: 16).

Paranın “teknik monopol”²ü gerekli kıldığı argümanına gelinir ise, bu konuda Selgin ve Dowd, tümüyle serbest (deregüle edilmiş) para ve bankacılık alanlarına sahip olmanın, böylece de halkın para türünü ve bulunmak istediği finansal faaliyetleri seçebilmesinin öneminden bahsetmektedirler. Özel koşullara bağlı olarak, teknoloji geliştikçe farklılaşan, bir yada birkaç ihraççı bulunacaktır. Fakat önemli olan şey, piyasanın açık olması ve böylece yeni ihraççıların piyasaya girmelerine izin verilmediği ve bu nedenle rekabetin engellendiği duruma karşı geçerli olan “garanti” ve “koruma” yollarına başvurulabilmesidir (Lynch, 1994: 17).

Rekabetin olmadığı bir durumda ise, monopol durumundaki banknot ihraççısı, paranın değerini korumak için herhangi bir teşvike sahip değildir. Aksine her bir yeni para biriminin ilk kullanımında, bir monopol, paranın değerinin sürekli düşüşünden elde ettiği kârlardan faydalanacaktır (Steele, 2001: 46).

Thomas Took tarafından kurulan “politik ekonomik klübü”nün görüşlerini paylaşarak, serbest ticaret prensiplerinin bankacılığa uygulanabileceğini ileri süren Parnell; aşırı banknot ihraç etme güdüsünün, serbest bankacılık sistemine geçişin temel nedeni olduğunu ileri sürerek, serbest bankacılık sisteminin daha güvenli ve istikrarlı bir sistem olduğunu ileri sürmektedir. Parnell, ekonomik krizlerin ortaya çıkmaması için, bankacılık sisteminde rekabeti arttıracak şekilde banka sermayelerinin güçlendirilmesi gerektiğini ileri sürerek, bankacılık sisteminde rekabetin önemine vurgu yapmaktadır. Buna rağmen, Parnell, insanların ve bankaların karar alırken, bazen, haddinden fazla iyimser hareket ettiklerini ve böylece hala aşırı ihraç tehlikesinin var olduğunu ileri sürmektedir (Arnon, 1999: 93).

“Konvertibilite prensiplerinin çalıştığı, özel kar ve çıkarların mevcut olduğu bir bankacılık sistemi kurulmasına karşın; aşırı ihraca neden olacak şekilde fiyatlar yüksek ve bir spekülasyon ruhu var ise bankalar hala aşırı banknot ihraç edebilirler. Böyle durumlarda para, tamamen metalik olsa bile, senetler yoluyla aşırı ihraç devam edebilecektir.” (aktaran, Arnon, 1999: 93).

Fakat Parnell, bankaların, yaptıkları yanlışlardan ders çıkaracaklarını ve gelecekte hata yapmamayı kısa sürede öğreneceklerini; bunun ise, serbest bankacılığın temel dayanağı olduğunu ileri sürmektedir (Arnon, 1999: 93).

² Teknik monopol, doğal monopol olarak da ifade edilmektedir. Ancak bu ifade, herhangi bir tür regülasyonun olmadığı bir piyasada, sadece tek bir arz edenin bulunduğu durum ile karıştırılmaktadır (Lynch, 1994: 17).

Esasen, laissez-faire (rekabetçi para rejimleri) altında para piyasalarının bir ekonomiyi kötü hükümet parasından kurtaracağı görüşü, temel olarak üç farklı literatüre dayanmaktadır (Selgin ve White 1994). Bunlardan ilki, baz paralar (fiat) arasındaki rekabete dayanan “serbest bankacılık” literatürüdür. En önemli temsilcileri Klein ve Hayek’tir. İkincisi, tek bir baz (mal) paraya dayanan ve tamamen rekabetçi koşullarda para arzını savunan “serbest bankacılık” literatürüdür. Bu yaklaşımın en önemli temsilcileri Selgin (1988), White (1989), Dowd (1993)’dur. Üçüncüsü, “yasal kısıtlar teorisi”dir. Yasal kısıtlar teorisi piyasaların merkezi bir otoritenin kontrol ettiğinden daha iyi bir para yaratabileceği kabul ederek, özel kurumlar ile merkez bankasının eşit koşullarda rekabet edecek şekilde tüm yasal sınırlamalar kaldırılması durumunda, bu özel kurumların merkez bankası ile rekabet edeceklerini veya alternatif para yaratacaklarını ileri sürmektedir. En önemli temsilcileri Wallace 1983, Sargent 1982, Greenfield ve Yeager 1983, Cowen ve Kroszner (1994)’dir. Bu yaklaşımlar, aralarındaki farklılıklara karşın, temel olarak şu yaklaşımı kabul etmektedirler: Para, diğer mallardan çok farklı değildir ve parayı en iyi arz eden kurum, monopol gücüne sahip merkez bankası değil piyasanın ta kendisidir (Hortlund, 1995: 3-5).

Selgin ve White (1994)’a göre, Bir laissez-faire parasal rejimin kurumsal düzenlemeleri hayal gücüne dayalı “spekülasyonu” gerektirir. Hayali kurumların istenilirliğini değerlendirmeye çalışmak sadece spekülasyonla birleşir.

Dowd’a göre ise, serbest bankacılık, (opsiyon hükümleri ani ve aşırı likit taleplerine karşı korur iken), banknotları birbirleriyle değiştirilebilir ve toplumca kabul gören mal aleyhine itfa edilebilir olan rakip bankalarca çoklu para ihracı olarak kabul edilir. Bu, nihai borç merciine duyulan ihtiyacı bertaraf eden bir düzenlemedir -serbest bankacılık; parasal ve finansal istikrarın, tercihli paralar ve faiz oranları vasıtasıyla piyasada belirlenmek suretiyle garanti edildiği bir sistem olduğu için- (Budd ve Görmez, 2000: 9).

Merkez bankacılığına karşı olan Kevin Dowd, merkez bankasının iktidarının piyasa güçlerince aşamalı olarak azaltılacağını ileri sürmektedir (Dowd, 1998: 327).

Dowd, özel paraya dayalı serbest bankacılığın başarısı için ise, bazı temel gerekliliklerin altını çizmektedir. Bunlardan biri, bir takas sisteminin ortaya çıkmasıdır. Diğeri ise, “opsiyon hükümlerinin”³ kullanımıdır. Bu ise, finansal sektörde çözümleyici olmakla birlikte likit

³ Banka hücumlarına karşı savunma anlamında ivedi satışlar –fire sales– sözkonusu olduğunda kullanılan oto kontrol mekanizması.

krizine yol açmakta ve bireysel kuruluşlara yardım eden özel bir nihai borç merciinin oluşumunu ifade etmektedir (Budd ve Görmez, 2000: 9).

Serbest bankacılığın tarihteki uygulamalarına bakılır ise, itibarlı bankalarca basılan banknotların, normal olarak paritede hesap birimi olarak birbirlerine çevrilebildiği görülür. Rekabetçi bir sistemde para basanların kişisel çıkarları, onları karşılıklı olarak pariteyi kabul etmeye ve bunu sürdürecektir politikaları uygulamaya zorlamaktadır. Döviz kurlarının çeşitliliği sorunu ortaya çıkmamaktadır. Aynı piyasa, rekabet halindeki arz edenin, özel elektronik ödeme araçları arasında kendi içinde uygulanabilirliğini (inter-operability) garanti etmektedir. Merkez Bankacılarının teknik standartlar getirmesine ihtiyaç yoktur (White, 2000: 1-2).

Serbest bankacılık taraftarlarından King (1990)'e göre, merkez bankaları, günümüzde büyük bir güce sahiptir. Gelecekte belki daha az merkez bankası mevcut olacak ve hatta merkez bankalarının ortadan kalması bile mümkün olacaktır. Toplumlara, geçmişte merkez bankaları olmadan varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunu gelecekte de tekrarlayabilirler. Yine King'e göre, bu tartışmalar, mevcut para politikası rejimine bir alternatif olarak direkt serbest bankacılık görüşünü vurgulamıyor olsa da, merkez bankacılığının süregelen varlığının bir kez sorgulanmaya başlanmasıyla, serbest bankacılık bir alternatif olarak doğabilecek veya ortaya çıkacak olan değişime önemli bir katkı sağlayabilecektir (Budd ve Görmez, 2000: 8).

Merkez bankacılığına bir alternatif olarak öne sürülen serbest bankacılık görüşü, Capie, Goodhart, Fisher ve Schnadt (1994) tarafından da ele alınmıştır. Bu iktisatçılar, günümüz serbest bankacılığı önerilerini “finansal profesyonel ve uygulamacılar tarafından desteklenmeyen akademik bir uygulama” olarak nitelendirmelerine rağmen; serbest bankacılığın, merkez bankaları ve para kurullarına bir alternatif olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Genel anlamda finansal toplum, özel anlamda ticari bankalar iki sebeple merkez bankacılığı opsiyonunu desteklediği müddetçe; merkez bankacılığı sistemi için hükümetlerin tercih edilir olduğunu savunmuşlardır. Bu nedenlerden ilki, ticari bankaların, güvenlik ağı (sigorta) sunmak yoluyla, sistemik faizsiz rezervlerde iktisat yapmalarıdır. Sonuç olarak bu bankalar, ödeme ve takas sistemlerini kurmaya benzer müşterek uygulamalarda liderliği sağlarken, bireysel banka sermaye karşılıklarını azaltabilmektedirler. İkinci neden ise, kontrolörler ile kontrole tabi olanlar arasında ve müfettişler ile teftişe uğrayanlar arasındaki ilişkilerin dinamiklerine dayalı merkez bankası kararlarından ticari bankaların memnuniyet duymasıdır (Budd ve Görmez, 2000: 10).

Capie, Goodhart, Fisher ve Schnadt (1994) ve arkadaşları, serbest bankacılık teorisi ile ilgili 4 problem tanımlamışlardır (Budd ve Görmez, 2000: 10):

- Ekstra işlem maliyetleri ortaya çıkabilir.
- Reel varlıkların ilave banka karşılıklarına ihtiyaç duyulabilir.
- Çoklu banknot ihracı konusunda olası (minor) etkinsizlikler sözkonusu olabilir.
- Serbest bankacılık teorisi, reflux yasasına dayandığı için, sistemin bir bütün olarak nasıl işlediği konusunda belirsizlik görülmektedir

1.3. GENEL DEĞERLENDİRME

Prensip olarak, “serbest bankacılık” ya da “laissez faire” bankacılık görüşü oldukça basittir. Gerçek bir “laissez faire” bankacılık sistemi, bireylerin ödeme aracı, değişim aracı ve ödünç alma ve verme konularında diledikleri düzenlemeleri yapmakta serbest oldukları bir sistemdir. Bu serbestçe yapılan düzenlemelere hükümetçe getirilen kısıtlamalar, laissez faire’dan sapma anlamına gelmektedir (Rockoff ve Briones, 2005: 280).

Serbest bankacılık taraftarları, serbest piyasa yaklaşımının para arzını otomatik olarak sınırlandıracağını ileri sürerek; para arzının ayarlanmasında geçerli kuralları ve ihtiyatları reddetmişlerdir. Bu yaklaşıma göre, mevduat sahipleri de bankacılar da rasyonel davranmaktadır. Mevduat sahipleri, hangi bankaların hangi banknotların güvenilir olduğunu bilecek kadar bilgi sahibidir. Bankalar da, eğer güvensiz olarak algılanırlar ise, mevduat sahiplerinin fonlarını geri çekeceğini bilecek kadar rasyoneldir. Rekabetçi güçlerin yer aldığı piyasa disiplini, başarılı ve etkin özel bankaları piyasada mevcut kılarken, başarısız olan ve etkin olmayan özel bankaları piyasadan sürecektir. Diğer bir deyişle, merkez bankalarının lağvedilmesi, toplumu hükümetin kötü parasına katlanmaktan kurtaracak; ona iyi parayı sunacaktır (Leathers ve Raines, 2000: 163).

Bir ülke sınırları içinde ortaya çıkan özel para rekabeti, para rekabetinin tek şekli değildir. Rekabet, yabancı paralardan da kaynaklanabilmektedir. Bu nedenden ötürü, çoğu zaman hükümetler, senyoraj haklarını yitirmemek için, yabancı paranın kullanımına sınırlama ve yasak getirerek, bu haklarını devam ettirmek, yani alternatif kullanımı önlemek istemektedirler (Mafi, 2003: 5).

Devletin regülasyon ve denetlemesinin yokluğunda, bankaları ihtiyatlı portföyleri kabul etmeye disipline eden piyasadır. Sistemin istikrarı, büyük bankaların bir merkez bankası gibi hareket etme kapasitelerine ve razılıklarına bağlıdır (Dow, 1996: 700).

Hali hazırda bankacılık sistemi, serbest bankacılık yönünde hareket etmektedir. Eğer, bankalar, kredilerini arttırmak istiyorlar ise, o zaman bankalar piyasalara inanmalıdırlar. Fakat piyasa, Dow’a göre, borç krizlerinin en açık implikasyonlarını bile absorbe etmede büyük ölçüde yavaştır. Buna rağmen, serbest bankacılık taraftarları, şunu ileri sürmektedirler: fundamentaller (esaslar) bakımından bu miyopluk, devletin sağladığı güvence anlayışıyla yani ahlaki çöküntü ile teşvik edilmektedir. Serbest bankacılık taraftarlarına göre, eğer devletin güvencesi olmasa idi; piyasa örneğin 1970’lerdeki borçlardaki artışın sonuçlarını öngörebilirdi (Dow, 1996: 701)

Piyasa ekonomisinin geçmişteki istikrarsızlığı Lynch’e göre de, piyasa mekanizmasının en önemli regülatörü olan para’nın, piyasa süreci tarafından regüle edilmekten yoksun bırakılmasının bir sonucudur (Lynch, 1994: 7). Bazı piyasa disiplini taraftarları, eğer hükümetler tüm finansal hizmetlerin sağlanmasında sıkı bir “laissez faire” politikası izliyor ise, bir para otoritesine (merkez bankasına) ihtiyaç duyulmayacağını ileri sürmektedirler. Bu durumda, özel düzenlemeler kendiliğinden ortaya çıkacak ve böylelikle de parasal hizmetler özel girişimlere bırakılacaktır (Leathers ve Raines, 2000: 163).

Serbest bankacılar, bulaşma (contagious) riskinin, regülasyonu gerektirdiği yönündeki iddiaları destekler nitelikte olmadığını ileri sürmektedirler. Serbest bankacılık taraftarlarının bu konudaki gerekçeleri ise, mevduatların, sağlam olmayan bankalardan sağlam olan bankalara transfer edildiği şeklindedir (Dow, 1996: 702).

Sechrest’e göre, serbest bankacılığın, şu kurumsal özelliklere sahip olduğu söylenebilir (Leather ve Raines, 2000: 165):

- Merkezi para otoritesinin olmaması,
- Bankacılık endüstrisine giriş serbestisi ve bankaların da şube açıp-kapatma serbestisi
- Tek tek özel bankaların, vadesiz mevduat gibi banknot ihracında da sınırsız serbestliğe sahip olması,

- Bankaların, hile ve sözleşme ihlaline yönelik yasal yasaklara tabi olmakla birlikte, varlık portföylerini oluşturmada ve yükümlülük ihraç etmede avantajlı gördükleri politikaları uygulama serbestisi olması,
- Herhangi bir endüstride yatırım kısıtlamasının olmaması,
- Minimum sermaye veya zorunlu rezerv karşılıklar gibi kısıtların olmaması,
- Menkul kıymetler ve krediler üzerinde faiz kontrollerinin olmaması.

Özetle, serbest bankacılık görüşünde para, çok iyi tanımlanmıştır. Serbest bir para sisteminde, hiçbir merkez bankası yoktur, hiçbir API (açık piyasa işlemi) yoktur ve hiçbir para politikası yoktur. Hükümet de nihai baz parayı kontrol etmemektedir (Smithin, 1994: 95-96).

2. HAYEK'İN SERBEST PARA (BANKACILIK) YAKLAŞIMI

Hayek, serbest para veya bankacılık geleneğini izleyerek, hükümetlerin para basma haklarının lağvedilmesini ve para rekabetini savunmaktadır. Hayek, paranın özelleştirilmesinin, ne enflasyon ne de deflasyona yol açmayan bir para sistemini yaratacağını ve böylece “iyi” paranın ancak rekabetin sözkonusu olduğu bir piyasada yaratılabileceğini ileri sürmektedir.

Hayek, paranın emisyonu üzerindeki hükümet monopolünün mevcut durumunun tarihte hiçbir mazereti olmadığını, aksine bu durumun halkı sadece iyi paradan mahrum etmekle kalmayıp, aynı zamanda neyin iyi para olacağını keşfedebileceği tek yöntemden (süreçten) de yoksun bıraktığını iddia etmekte; kendisinin önerdiği sistem de, bir monopol otoritesinin kontrolüne gereksinimini ortadan kaldırmaktadır. Bankaların beklentileri karşılayamaması durumunda, işlerini tamamen kaybetme korkusu herhangi bir hükümet monopolüne göre daha büyük bir güvence sağlayacaktır (Hayek, 1977: 6-7).

Hayek'e göre insanlar, mallar açısından değeri sabit (istikrarlı) olan bir parayı tutmayı arzu etmektedirler. Ekonomik hesaplamaların gerekleri ve ertelenen ödeme sözleşmelerinde daha az belirsizlik arzulanması nedeniyle değeri istikrarlı olan para, muhtemelen bunu en çok tercih edilen değişim aracı olacaktır. Piyasada rekabet halindeki alternatif paraların olası kullanımı, herhangi bir bankanın pervasız bir şekilde parasal genişlemesi üzerinde bir kısıt olarak rol oynayacaktır. Genişleme politikası güden banka, kısa bir süre sonra piyasadaki diğer paralara kıyasla kendi parasının değerinin düştüğüne tanık olacaktır. Banka, ya daha dikkatli (muhafazakâr) ödünç verme ve para basma politikasına geri dönecek; yada halk tarafından reddedilme ile karşı karşıya kalacaktır. Hayek'e göre bu, güvenilmeyen paraların tümünün kademe kademe elimine edileceği bir süreçtir (Ebeling, 1999: 2).

Hayek (1977:1), “iyi” bir paraya sahip olunacak ise, bu paranın hükümet tarafından değil, özel girişim tarafından ihraç edileceğini ileri sürmektedir. Çünkü, Hayek'e göre, halka, güvenebileceği ve kullanabileceği iyi parayı sunmak, sadece kârlı bir iş olmayacaktır; bu aynı zamanda parayı arz edenlere hükümetin hiçbir zaman tabi olmadığı ve olamayacağı bir disiplin getirmektedir. Bu, rekabet halindeki girişimin, halka bir diğeri kadar iyi para sunabildiği müddetçe varlığını sürdürebileceği bir iştir. Altın standardında veya diğer herhangi bir metal standardında paranın değeri gerçekte altın'dan türemez. Gerçekte, altın

olarak bastıkları paraları itfa zorunluluğu ve ihtiyacı, para ihraç edenlere para ihracı üzerinde kontrol ve disiplin getirmektedir. Hayek (1977:1)’e göre altın standardı, hükümete bir disiplin getirmesi için bugüne kadar bulunan tek yöntemdir ve hükümet sadece bunun için zorlanması durumunda makul davranabilecektir.

Bu bölümde Hayek’in serbest para üzerindeki görüşlerini, merkez bankalarının lagvedilmesi, para rekabeti, rezerv mal standardı, para birliği, uzun dönemde serbest para düşüncesi alt başlıkları itibariyle inceleyeceğiz.

2.1. MERKEZ BANKALARININ LAĞVEDİLMESİ

Hayek’e göre para basmada hükümetlere verilen tekel gücü, çoğu ülkede varolan yasal bir gerçekliktir. Hayek hükümetlerin para basma tekeline sahip olmasını ve bunun sakıncalarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Paranın emisyonu üzerindeki hükümet monopolünün mevcut durumunun tarihte hiçbir mazereti yoktur. Hükümetin halka, bir başkasının sunabileceğinden daha “iyi” bir para sunacağı, hiçbir zaman ileri sürülmemiştir. Para basma gücü, hükümet finansmanının temeli olduğu için; bu, her zaman (para basma yetkisinin ilk kez, kral’a ait bir hak olarak açıkça resmedildiğinden bu yana) savunulmuştur (halka iyi para sunması için değil; hükümete ihtiyacı olan parayı imal etmek yoluyla kazanabilme hakkı vermek için). Bu, iyi paraya sahip olunabilecek bir yöntem değildir. Bu işi, rekabete karşı korunan, halkı parayı kabul etmeye zorlayan ve sürekli politik baskılara maruz kalan bir kurumun (böyle bir otoritenin) ellerine bırakmak; halka hiçbir zaman “iyi” para sağlamayacaktır” (Hayek, 1977: 7).

“Tehlikeli olan ve terkedilmek zorunda olunan şey hükümetlerin para basmak için sahip oldukları tekerci haktır ve halkı bu parayı kullanmaya ve belli bir fiyattan kabul etmeye zorlamak için kullandıkları güçtür. Bütün tarih; hükümetlerin, para ihracında monopol hakka sahip olmamaları halinde halkın sahip olacak olduğu paradan daha güvenilir bir parayı halka sundukları inancını yalanlamaktadır” (Hayek, 1976: 16).

Hayek, yasal paranın bireylerin kendi çıkarlarını korumaya en uygun mal paraları seçmelerini engellemek yoluyla halkın zararına faaliyet gösteren hükümetlerin bir ruhsatı olduğunu açıklamaktadır. Hayek, hükümetlerin yasal para statüsünü bertaraf etmelerinin hükümetlerin hangi para üzerinden vergilerin toplanacağı konusunda karara varmaları için bir engel teşkil etmediğini; fakat her bir ekonomik karar biriminin, güvendiği para ile sözleşmeli anlaşmalar yapmasına izin verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Böylece, tüketicilere en cazip özellikleri sunan paralar, en yaygın olarak kullanılan paralar olacaktır. Bir açık rekabet sürecinde, teşvikler, özel olarak para ihracında bulunanları, tüketiciler ne talep ediyor ise onu sunmaya teşvik edecektir. Bu çerçevede, ne tür bir malın borçları ödemek için kullanılması gerektiğini, kararları vasıtasıyla, mahkemeler belirleyecektir (Lynch, 1994: 5).

“Paranın emisyonunda hükümet tekeli, halkı sadece iyi paradan mahrum etmekle kalmamış, aynı zamanda neyin iyi para olacağını keşfedebileceği tek süreçten de yoksun bırakmıştır. Aslında halk tam olarak, hangi nitelikleri istediğini de pek bilmemektedir; çünkü madeni paraları yada diğer paraları kullandıkları iki bin yıl içinde kendilerine hiçbir zaman bunu test-etme imkanı tanınmamış ve en iyi tür paranın hangisi olacağını keşfetme şansı verilmemiştir” (Hayek, 1977: 5).

“Daha girişimci ve akıllı finansörleri (bankacı-sermayedar vs), böyle birşeyi denemekten alıkoyan şey ise; bu durumun, sadece mevcut bankacılık sistemini anlayan hiçbir kıdemli bankacının yeni sistemin nasıl işleyeceğini gerçekten anlayamadığı ve bunu denemeye ve riske girmeye cesaret edemeyeceği (tüm finansal yapıda) büyük değişimleri gerektiriyor olmasıdır. Bir parça daha genç ve daha esnek beyinlerin bu işe el atması ve böyle birşeyin başırlabileceğini göstermesini umut etmekten başka yapacak bir şey yoktur” (Hayek, 1977: 7).

Hayek’in “paranın devlet tekelinden çıkarılması” önerisinin can alıcı özelliği, hükümetin idaresi ve kontrolünden ayrı ve serbest bir piyasa tabanlı (market-based) bir parasal düzenin olasılığına ilişkin yeni ve ciddi bir tartışma ortaya atmış olmasıdır. Hayek, serbestlik mücadelesinde yeni bir akım başlatmıştır (Ebeling, 1999: 4).

Hayek (1974:100-120)’e göre merkez bankalarının lağvedilmelerinin gerekçeleri şöyle sıralanabilir:

- İstikrarsızlığın temel kaynağı hükümettir: Rekabetçi paraların özgürce ihracı sistemi altında bugün para politikası olarak bilenen şey için ne ihtiyaç duyulacak ne de bu mümkün olacaktır. Sadece kendi kazançları için uğraşan ve bunun yol gösterdiği ihracı yapan bankalar, böylece herhangi bir kurumun yaptığından veya yapabileceğinden daha iyisini halka sunacak ve hizmet edecektir. Ne bir ülkenin veya bölgenin tanımlanabilir bir para miktarı olacak ne de çeşitli paraların tek tek ihraççıların, halkın veri bir hesap birimi değerinde tutmaya hazır oldukları paralarının toplam değerini mümkün olduğu kadar arttırmak dışında her hangi bir amacı olmayacaktır. Eğer halk, satın alma gücününün istikrarlı olmasını beklediği bir parayı tercih edecekse bu, daha önce var olandan daha iyi bir para sağlayacak ve daha istikrarlı iş koşullarını temin edecektir.
- Para politikası, depresyonun nedenidir: Öğrenilmesi gereken şey, para politikasının, ucuz para için verdiği prim nedeniyle üretimi yanlış yönlendirmesi sonucu depresyonun çaresi değil, nedeni olduğudur. Piyasa ekonomisinin geçmişteki istikrarsızlığı, piyasa sürecinin kendi kendini regüle etmesinde piyasa mekanizmasının en önemli regülatörünün (para) hariç tutulmasının bir sonucudur.
- Paranın hükümet monopoli gereksizdir: Para politikası üzerinde hükümetlerin kontrollerini ortadan kaldırmak mümkün olsa bile, bu sadece pratik olmayacak aynı zamanda muhtemelen istenilir de olmayacaktır. Bu görüş hala şu ortak varsayıma dayanmaktaydı: Her ülkede tek bir çeşit para olmalıydı. Hayek, o zamanlar, belli bir ülke veya belli bir bölge içinde paralar arasındaki gerçek rekabetin olasılığını bile hesaba katmamıştır. Bir ülke veya bir bölgede tek bir paranın ihraç edilmesine izin verilir ise, onun ihraç monopoli hükümetin kontrolü altında olmalıdır. Çeşitli paraların aynı anda dolaşıma çıkması, bazen hafifçe uyumsuz olabilir fakat etkilerinin dikkatli analizi şunu gösterir: Avantajları, uyumsuzluklardan çok daha fazla görünecektir.

Tek bir monopolistik hükümet, para arzını yönetecek bilgiye sahip değildir. Ayrıca tek bir monopolistik hükümetin, genel çıkarları açısından, para arzı hakkında yapılması gereken şeyi bilmesine karşın, böyle bir tarzda hareket

etmesi muhtemel değildir. Piyasa düzeninin temel avantajı şudur: Eğer fiyatlar, bireylere ilgili bilgiyi aktaracaksa, sadece belli malların cari fiyatlarının yönünün sürekli gözlenmesi, paranın harcanması gereken yön üzerinde yaklaşık bir bilgi sağlayacaktır. Para, bir politika aracı (para miktarının kontrolü yoluyla önceden görülebilir, tahmin edilebilir sonuçlara ulaşılmasını başarabilen bir politika aracı) değildir. Fakat para, kendi yörüngesindeki “mekanizma”⁴’nın bir parçasıdır. Para, herhangi bir bireyce tamamıyla bilinmeyen olayların etkilerini-iletişimini kuran ve katılımcı insanların planlarının karşılaştığı bir düzeni sürdürmek için gerekli olan bu süreçte yararlı bir bağ olması gerekmektedir.

- Hükümet, halkın genel çıkarlarına uygun olarak hareket edemez: Hükümetin, genel çıkar açısından para arzı hakkında yapılması gereken şeyi bileceği varsayılsa bile, hükümetin böyle bir şekilde, böyle bir tarzda hareket edebilmesi büyük ölçüde olası değildir. Bir kez hükümetlere nüfusun belli bir grubunun veya bölümünün yararlanması için güç verildiğinde, bu, hükümetlerin bu gücü insanların desteğini kazanmak için kullanmalarına neden olacaktır. Para miktarını manipüle ederek yerel veya bölgesel tatminsizlikleri karşılamak için verilen uğraşlar, piyasanın düzgün işleyişini bozacaktır (Hayek, 1974: 102).
- Rekabet yokluğu, monopol konumundaki parayı ihraç edeni sağlam bir disipline tabi olmaktan kurtardığı gibi, hükümetlerin de harcamalarını gelirine göre sürdürme gerekliliğinden kurtarmaktadır. Hükümet harcamalarındaki şaşırtıcı artışın, hükümetin para ihracı yoluyla yapıldığı konusunda hiçbir şüphe yoktur. Bir yandan enflasyon sürekli olarak belli bir reel gelire sahip insanları, daha yüksek vergi dilimlerine itmiş ve böylece hükümetlerin beklediğinden daha fazla vergi gelirlerinin artmasına neden olmuştur. Diğer yandan, alışkanlık yapan büyük bütçe açıkları ile hükümetlerin kendi amaçları için reel üretim payını artırmıştır (Hayek, 1974: 118).

Özel paralar arasındaki rekabet yoluyla para arzının regülasyonunun hem paranın değerini istikrarlı kılacağını hem de istikrarlı iş koşullarını sağlayacağını doğru olduğu varsayılırsa; “hükümet açıklarının işsizliği azaltmak için gerekli olduğu” argümanı, şu iddiaya varacaktır: Bir hükümetin

⁴ Bireylerin, sürekli olarak, sadece fiyatların soyut sinyalleri yoluyla sahip oldukları bilgiye dayanarak kendi faaliyetlerini ayarlamaya yönlendirildikleri bir mekanizma.

para arzını kontrolü, onun kendisinin neden olduğu şeyi tedavi etmesi için gereklidir. İstikrarlı bir para ile hükümetlerin yapması gereken harcamadan daha fazlasını yapmasına izin verilmesi gerektiğinin hiçbir gerekçesi yoktur.

Kar ve zarar hesapları yoluyla kontrol edilmeyen bir bürokratik kurumun, sürekli olarak harcamasını sınırlandırmanın zor olduğu kabul edildiğinde, fonları katı bir şekilde sınırlandırmadan, hükümet harcamalarının sınırsız büyümesini durdurmak için hiçbir şey yapılamayacağı da açıktır. Hükümetler (veya diğer kamu otoriteleri) aşırı harcama yaparlar ise ve yükümlülüklerini karşılayamayacaklarını anlayacakları bir duruma getirilemezler ise, bu hükümetin harcama artışı durdurulamayacak; özel teşebüs yerine kollektivistliği ikame ederek bireysel inisiyatif, tehdit edecektir. Hayek bu yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir:

“Sınırsız demokrasinin -hükümetin, gruplar üzerinde özel maddi yararları sağlama gücüne sahip olduğu durumu ifade eder-yürürlükteki bu şekli altında hükümet, çoğunluğu sağlamak için yeteri kadar kişinin desteğini almaya zorlanır. Dünyada en iyi hükümet dahi olsa hiçbir hükümet bu baskıya direnemez.” (Hayek, 1974: 119).

Hayek’e göre hükümetler, öngörülmeyen ihtiyaçlar için borçlanmak yada bu tarz bazı yatırımları finanse etme zorunda kaldıklarında, buradaki fonların ek para yaratılması yoluyla sağlanılmasının yanlış olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca daha fazla üretim faktörü kullanmak isteyen üreticilere, gerekli nakit balansları sağlayarak büyüyen bir ekonomi için gerekli parasal artışlar, bu tarzda dolaşıma sokulmamalıdır. Savaş gibi gerçekten acil durumlarda, hükümetler elbette cari gelirlerinden karşılayamadıkları kaçınılmaz ödemeleri için insanları tahvil veya diğer kağıtları almaya zorlayacaktır. Zorlayıcı borçlar ve bunun gibi şeyler, muhtemelen, fiyat mekanizmasının bozan bir enflasyonla karşılaştırıldığında endüstrilerin radikal olarak değişen durumlara gerekli hızla yeniden ayarlanmasıyla çok daha uyumludur (Hayek, 1974: 103).

- Kamu finansmanı ve tatmin edici bir paranın regülasyonu şeklindeki iki amaç, tamamıyla birbirinden farklı ve birbiriyle çelişmektedir. Hayek’e göre aynı kuruma bu iki görevi vermek, sonuçta daima karışıklığa neden olmaktadır. Bu

durum yakın zamanlarda büyük felaketlere neden olmuştur. Bu iki görevin aynı kuruma verilmesi, sadece parayı ekonomik dalgalanmaların temel nedeni yapmamış, aynı zamanda kamu harcamalarının kontrol edilemez olarak büyümesini de büyük ölçüde kolaylaştırmıştı. Eğer bir piyasa ekonomisinin düzgün çalışmasını muhafaza etmek isteniyor ise, para ve maliye politikası birbirinden ayrılmalıdır (Hayek, 1974: 115).

Hayek'e göre farklı paraları ihraç edenlere, hükümet müdahalesi olmaksızın serbestçe rekabet etmesine izin verildiği müddetçe, fiyatlar genel seviyesi ne yükselir ne de düşer. Başka bir ifadeyle fiyatlar genel seviyesi üzerinde ne yukarı ne de aşağı doğru bir baskı ortaya çıkacaktır. Yaygın olarak kullanılan mal sepetinin toptan fiyatı ile aynı doğrultuda parasının değerini sabit tutan bir veya birden daha fazla para ihraççısı daima olacaktır. Bu, aşırı ihraç edenlerin işlerini kaybetmelerine veya paralarının değerinin düşmelerine neden olacaktır. Dolayısıyla rekabetçi süreç, daha az ihtiyatlı davranacak şekilde hareket eden rekabetçi para ihraç edenleri cezalandıracaktır (Hayek, 1974: 94-95).

Hayek'e göre para ihracının, sadece "iyi" para ihraç edenlerce yerine getirildiği durumda, ancak iyi bir para'ya sahip olunabilir. Para ihraç edenler, paralarının değer kaybedeceğini gözlemlediklerinde kendi karlı işlerini kaybedeceklerdir. Bu durumda para ihracı işini, daha "iyi" para sunan bir rakibe bırakacaktır. Hayek, mevcut hükümetlerin (her küçük grubun kendi özel ihtiyaçlarına hizmet etmesi için hükümetleri zorladığı durumlarda) yasalarla sıkıca kısıtlanmış olsalar bile, halka "iyi" para sunabileceğini beklemenin akıl dışı olduğunu ileri sürmektedir. Bugünkü mevcut hükümetler iki seçenekle karşı karşıyadır: Bunlardan ilki, hızla hızla artmaya devam eden enflasyonla yaşamak. Bilindiği gibi açık enflasyon, bir ekonomik sistemini yada piyasa düzenini tahrip edici niteliktedir. İkincisi belki de daha da kötüsü, hükümetin enflasyonu sona erdirmemesi; fakat bu enflasyonun açık sonuçlarını önlemeye çalışmasıdır. Hayek'e göre bu, hükümetin (daimi enflasyon nedeniyle) fiyat kontrollerine ve böylece tüm ekonomik sisteme daha fazla müdahale etmesine neden olmaktadır (Hayek, 1977: 6).

Sonuç olarak Hayek (1977:6)'e göre serbest para düşüncesi sadece halka daha "iyi" para sunma problemi değildir (piyasa sisteminin, daha önce olmadığı kadar iyi işlediği bir durumda); aynı zamanda, bir totaliter-planlanmış sisteme "aşama-aşama geçiş"i bertaraf etme problemidir.

2.2. PARA REKABETİ

Hayek, gerçek mallara konvertibilitenin sözkonusu olmadığı, kâğıt paraların rekabet ettiği bir sistemi tasavvur etmektedir. Emisyona giden her banka, piyasada arzı arttırmak yada daraltmak yoluyla, kendi özel parasının değerini koruyacaktır. İstikrar, yaygın olarak ticareti yapılan mal sepetinin fiyat endeksi ile karşılaştırma yapılarak sürdürülebilir. Mal sepeti, herbir para için aynı olmak zorunda değildir; fakat genel olarak hammaddeleri, zirai ürünleri ve yarı-mamül sanayi ürünlerini içermektedir. Endeks yükselince ihraççı, bu malın miktarını azaltır; endeks düşünce bu malın miktarını artırır. Başlangıçta, kâğıt paralar, mevcut paralar cinsinden bir itfa değeri (kâğıt paraların, bunun altına düşmesine izin verilmeyen-garanti edilen- bir asgari değer) taşımaktadır. Hayek, 1 Ducat'ın, 5 İsviçre Frankına, 5 Alman Markına yada 2 Dolara çevrilebiliyor olmasını örnek göstermektedir. Hayek'in sisteminde ducatlar, satınalma gücünde istikrar sağlamaya çalışır. Hayek, borçlular ve alacaklılar arasında yaklaşık bir istikrar önermektedir (Rantala, 1980: 1-2).

“Bugün özel para basımını engelleyen tüm yasal engeller kaldırılsaydı; halk kendi deneyimlerinden yola çıkarak, bildiği ve anladığı tek şeye hücum eder ve altın kullanmaya başladığı. Bu, altına olan talebin artmasından dolayı altının değeri yükseldiği için, sonuçta iyi bir yatırım olacaktır; fakat bu onu para olarak çok uygunsuz kılacaktır. Değeri sabit bir şekilde artan bir para birimi cinsinden borçlar ödenmek istemez; bu yüzden de insanlar başka bir tür para arayışına girerler. Eğer halk, borçlanırken yada borç verirken, hesaplamalarını yaparken, muhasebe kayıtlarını tutarken para seçiminde serbest olsa idi; satınalma gücü sabit kalan bir standartı tercih ederlerdi” (Hayek, 1977, s. 4).

Burada, satınalma gücünün sabitliği ile rastgele seçilen herhangi bir malın fiyatının yükselmesi ile düşmesi olasılığının eşit olduğu bir tür para kastedilmektedir. Böyle bir sabit standart, belirli malların fiyatlarında beklenmedik değişimlerin riskini minimuma indirmekte; çünkü böyle bir standartta, herhangi bir malın fiyatının düşmesi yada yükselmesi ve halkın çoğunluğunun gelecekteki fiyatlarla ilgili öngörülerinde yaptıkları hataların birbirini silmesi muhtemeldir; çünkü değer in altında yapılan tahmin kadar, üstünde yapılan tahminler de olacaktır. Eğer, böyle bir para, itibarlı bir kurum tarafından basılır ise; halk önce muhtemelen farklı standart tanımlamalarını benimseyecek ve (ölçüldüğü birim cinsinden) farklı fiyat

indeks numaralarını seçecektir; fakat rekabet süreci, aşama-aşama, hem para basan bankalara hem de halka hangi paranın daha avantajlı olacağını öğretecektir (Hayek, 1977: 5).

Hayek'e göre, rekabet halindeki farklı paraların nispi değerlerini piyasa güçleri belirlemektedir. Başka bir deyişle, rekabet eden paralar arasındaki döviz kurları serbestçe dalgalanmaktadır. Halk, mal ve hizmet satınalma gücü açısından değerini kaybetmeyeceği beklenen para dururken, nispeten değerinin düşeceği beklenen parayı elinde tutmak istemeyecektir. Bu nedenle, satınalma gücünü koruyan para, depresyonu (ve enflasyon eğilimli kötü parayı) ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle, rekabet halindeki özel ihraç cıların, paralarının değerlerini sabitleme kararı alması, anlaşılamayacak bir şey değildir. Herhangi birinin parası ne zaman piyasada baskı altında olursa, o zaman paralarda düzenlemeye (ayarlamaya) gidilmesi konusunda anlaşacaklardır (Issing, 1999: 19-20).

Hayek, bir paranın en çok kabul görme rekabetinde deflasyon eğiliminin veya paranın değerinde artışın ortaya çıkmasından endişe duyulacak hiçbir neden görmemektedir. İnsanlar, değer kazanması beklenen bir para cinsinden borçlanmak ya da borç vermek için; değerinin düşmesi beklenen bir para cinsinden borç vermekten ne kadar çekinirlerse okadar isteksiz-gönülsüz olacaklardır. Kullanım kolaylığı, hemen hemen sabit değer taşıması beklenen bir paranın kesinlikle lehine olan bir durumdur. Eğer, hükümet ya da para ihraç eden diğerleri, halkın, kendi paralarını tutmaya ve uzun süreli sözleşmeleri bu para cinsinden yapmaya ikna etme konusunda rekabet etmek durumundalarsa, bu paranın uzun dönem istikrarı konusunda da güven yaratmak zorundadırlar (Hayek, 1976: 20).

Prensip olarak Hayek'in önerisi, merkez bankaları tekelinde yaratılan paralar (konvertibl ve döviz piyasasında birbirlerine serbestçe çevrilebilen paralar) için de geçerlidir. Bu durumda, "iyi" ulusal paralar "kötü" (enflasyonist) ulusal paralara oranla artış eğilimi gösterir. Bu da, doğal olarak, ulusal hükümetlerin para basma gücünü (ayrıcalığını) halkı dolandırmak-yağmalamak için kullanmalarını sınırlandırır. Bu şartlar altında uluslararası bir yatırım aracı olarak örneğin bir Alman Markının yaygın kullanımının, Alman Markının yurtiçi satınalma gücünün muhafaza edilmesinde Bundesbank'ın başarısının bir göstergesi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, mademki ulusal paralar, kendi ulusal sınırları içerisinde geçerli para olarak kalıyor, o halde iyi paranın kötü parayı kovma durumu, (hiçbirinin geçerli para özelliği taşımadığı) rekabet eden paraların dünyasındaki (Hayekçi) kadar mükemmel gerçekleşmeyebilir. Diğer bir deyişle, paralar arasındaki Hayekçi rekabet, ulusal paralar arasındaki yabancı döviz piyasasında görülen sınırlı rekabeti aşmaktadır (Issing, 1999: 21).

2.2.1. EŞ-ZAMANLI PARALAR SİSTEMİ

Hayek eş-zamanlı paralar sistemi'nde, paranın değerini bir mal sepetinin fiyatına bağlamaktadır. Bu sistemde özel olarak basılan çeşitli paralar, birlikte tedavül ederler ve para basan her banka bir mal sepetinin fiyatını yaklaşık olarak sabit bir düzeyde tutabilmek için kendi parasının arzını ayarlamaktadır. Kâğıt para, itfa edilebilir değildir ve sepet, bankalar için sadece bir klavuz işlevi görmektedir. Hayek'in sisteminde paranın değeri, yalnız rekabet yoluyla garanti edilmektedir. Bir banka, ihraç ettiği paranın enflasyona karşı güvenilir olmadığı halk tarafından algılandığında ve halkı kendi parasını tutması için ikna edemez. Bu durumda da halk rakip bir ürünü tercih edecektir (Moore, 1996: 1).

Eş-zamanlı paraların taraftarları, mevcut devlet paralarının bazı yerlerde zaten eş-zamanlı tedavül ettiğini savunmaktadırlar. Bunun örnekleri, sınır bölgelerini, turistik sayfiye yerlerini, havalimanlarını ve çok daha geniş ülkelerce çevrelenen ve finansal merkez olarak hizmet veren çok küçük devletleri (Lüksemburg ve Singapur gibi) içermektedir. Eş-zamanlı paralar fikri Hayek'in aklına, çoğu dükkanın ve diğer işletmelerin Şilin kadar Alman Markını da kabul ettiği, Alman Sınırının 5 mil ötesindeki Avusturya kenti Salzburg'da yaşarken gelmiştir. Bu bölgelerde, dükkanların çeşitli paralarla başedebilen elektronik kasaları kullanması bir standart uygulamadır. Eş-zamanlı devlet paraları lokal paraların enflasyon nedeniyle zayıfladığı (değeri düştüğü, az talep edildiği) ve milyonlarca insanın, bunun yerine Alman Markını ve Amerikan Dolarını kullandığı Doğu Avrupa'nın liberal ülkelerinde dahi bulunmaktadır. Bununla birlikte, bunların hepsi istisnadır. Sınır bölgelerinde ve küçük devletlerde eş-zamanlı paraların zorluluğuna katlanılır; çünkü bunlar tüm dünyanın çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Bunlar sadece para sahalarının aşmaya başladığı geçiş bölgeleridir. Düşük değerli paralara sahip ülkelerde, yabancı paranın kullanımı çaresizlik yüzünden başvurulacak geçici bir olgudur (Moore, 1996: 2).

Yıllık enflasyon oranı altı yıl içinde %100'ü aştığı ve Amerikan Doları bir ikame para olarak kullanıldığı dönemde (1980'lerde) aynı şey İsrail'de yaşanmıştır. 1985'te hükümet 1000 eski Shekel değerinde yeni bir Shekel basmış ve enflasyon daha katlanılabilir bir seviyeye düşürülmüştür. Bu da insanların dolar kullanımını durduran bir sonuç olmuştur. Doğu Avrupa'da yabancı paranın yakın bir zamanda (daha sağlam bir para, yerel olarak basıldığı zaman) tedavülden kalkması muhtemeldir. İki yada daha fazla para birlikte tedavül

ettiği zaman er yada geç biri diğerine çevrilmek zorunda kalacaktır ve bu da işlem maliyeti doğuracaktır. Hesaplama elektronik yardım, işlem maliyetlerini azaltabilir; fakat hiçbir zaman sıfıra indirmez. Sadece tek bir paranın olduğu durumda işlem maliyetleri sıfırdır (Moore, 1996: 2).

2.2.2. ÖZEL PARALARIN DOLAŞIMA GİRMESİ

Hayek, özel paraların dolaşıma girmesi konusunu bir örnekle açıklamaktadır (Hayek, 1974: 46):

“İsveç’in en önemli bankalarından birinin parayı nasıl ihraç ettiğini görelim. Bu banka, “ducat” isimli bir para birimi ile faiz getirmeyen sertifika veya banknot ihracı yapsın veya cek hesapları açmaya razı olsun. Bankanın tek yasal sorumluluğunun, ducat başına 5 Swicss frankı veya 5 Alman markı veya 2 ABD doları ile parayı tutanın talebi üzerine buradaki banknotları veya mevduatları ifa edebilmek olduğunu varsayalım. Bu itfaya, hesap biriminin altına düşemeyeceği bir alt sınır olarak niyetlenilmiştir, çünkü burada niyetlenen şey ducat miktarının satın alma gücünü mümkün olduğu kadar sabit tutmaktır”.

İhraç yapan bankanın, yasal olarak kendi hesap biriminin değerini taahhüt etmesi ne yeterli ne de gerekli olmamasına karşın, banka kredi sözleşmelerinde, kredinin, kendi para cinsinden nominal rakamlarla veya diğer paraların uygun miktarlarıyla geri ödenebileceğini belirtmelidir. Bu bankanın borç verme yoluyla büyük miktarda kendi parasını ihraç etmek zorunda olması durumunda; borç alanlar, bankanın parasının değerinin artması olasılığına karşı çekinceli davranabilirler. Borç alanlar, bu olasılığa karşı açıkça bu kaygıdan kurtarılmak zorundadır (Hayek, 1974: 46).

Başlangıçta, ihraç yapan kurum, kesinlikle, ducat’ın sabit değerini sürdürmek amacıyla bir mal sepeti belirtmelidir (Hayek, 1974: 47). Bunun yasal olarak belirli bir standart birim olması ne gerekli ne de istenilir bir şeydir. Bu mal sepetinin önemindeki değişimler, değişimi yapılan miktar ve fiyatlar, parayı daha popüler yapmak için değişimleri gerekli kılabilir.

Önerilen sistem açıktır ki, bir monopol otoritesinin kontrolüne gereksinimini ortada kaldırmaktadır. Bankaların beklentileri karşılayamaması durumunda, işlerini tamamen kaybetme korkusu herhangi bir hükümet monopolüne göre daha büyük bir güvence

sağlayacaktır. Rekabet, kesinlikle çok daha etkin bir sınırlama sağlamakta; ihraç yapan kurumları, paralarının değerini sabit (yani önceden ifade edilen mallar sepeti bakımından) tutmaya zorlamaktadır. Rekabetin sınırlandırma özelliği, buradaki mallarla (veya altınla) parayı geri ödeme yükümlülüğüne göre çok daha sınırlayıcıdır. Bu, değerli materyaller biriktirilmesi ve depolanmasına göre daha kesinlikle çok daha ucuz bir yöntemdir (Hayek, 1974: 47-48).

Özel paranın dayandığı güven, bugün tüm özel bankaların dayandığı güvenden çok farklı olmayacaktır. Bugün insanlar, aynı anda ödeme talebinde bulunmaları durumunda bankaların yeterli nakite sahip olmayacağını bilmelerine karşın; bir bankanın kendi işlerini sürdürecektir şekilde işleri yeniden ayarlayacağına ve vadesiz mevduat karşılığında tüm zamanlarda nakit verebileceğine güvenmektedir (Hayek, 1974: 48). Benzer şekilde banka yöneticileri şunu öğreneceklerdir: Bankanın işi, ducat miktarının ihracını regüle etmeye devam edecek sarsılmaz güvene bağlıdır; öyle ki ducatlardan satın alma gücü, yaklaşık olarak sabit kalacaktır.

Banka (ihraç yapan kurum) beyan etmiş olduğu ihraç ettiği paranın satın alma gücünü sabit tutma için, bu miktar, talepteki değişmeye (ister artsın ister azalsın) uygun olarak ayarlanmak zorundadır. Banka, parasının değerini sabit tutmada başarılı olduğu sürece, bu paranın talebinde ansızın büyük düşüşler beklemek düşük bir ihtimal dahilindedir. En şaşırtıcı gelişme, bir özel kurumun muamele etmek istediği limitlerin üzerinde talepte çok hızlı bir artışın olmasıdır. Fakat, böyle bir başarı durumunda, yeni rekabet, derhal bankanın sıkıntısını hafifletecektir (Hayek, 1974: 49).

Ducat ihraç eden banka, diğer paraların enflasyon gibi nedenlerle ducat karşısında göreceli olarak değer kaybetmesi durumunda, ducat'ın değerini muhafaze etmek için yürürlükte olan daha yüksek değişim oranlarında muazzam miktarda ducat'ı geri satın almaya hazır olmak zorundadır. Bunun anlamı şudur: Banka, yatırımlarını hızlı bir şekilde likidite etmek zorundadır. Böylece bankanın parasına yönelik geçici talep hücumunun, daha sonra bir utangaçlığa sebep olmaması isteniyor ise banka bu yatırımlarını dikkatle seçmek zorundadır (Hayek, 1974: 50).

2.2.2.1. ÖZEL PARANIN DOLAŞIMA GİRMESİ ESNASINDA ORTAYA ÇIKABİLECEK GEÇİŞ PROBLEMLERİ

Hayek (1974:121-125)'e göre özel paranın dolaşıma girmesi esnasında ortaya çıkabilecek geçiş problemleri şunlardır:

- Başlangıçta devletin ihraç ettiği paranın hızla değer kaybının önlenmesi: Geçiş döneminde en çok etkilenen ve hemen hemen alışkanlıkların ve uygulamaların tam olarak değişmesi beklenen iki faaliyet, “kamu finansmanı ve özel finansman”⁵’dir. Hükümet için temel görev, finansman politikasındaki değişimlerden ayrı olarak, mevcut merkez bankası tarafından ihraç edilen paranın, hızlı bir şekilde yerinin alınmasına ve sonuçta hızla değerinin azalmasına karşı tedbirler almak olmalıdır. Bu, sadece ve muhtemelen, derhal ona tam özgürlük ve bağımsızlık verilmesi yoluyla başarılacaktır, böylece hükümeti (yabancı veya yeni ihraç yapan yerli) tüm diğer ihraç yapan bankalar ile aynı hizaya getirmek, sadece onun manipulasyon yapmayacağı açık kredi piyasalarla borçlanma olasılığıyla sınırlı olacak şekilde denk bütçe politikasına eş-anlı dönme ile birleşecektir. Bu adımların ivediliği şu olgudan gelmektedir: Birkez devletin ihraç ettiği paranın yeni paralarla yerinin alınmasına başlanıldığında (yani değer kaybeden devlet parasından isikrarlı olduğuna ilanılan paraya doğru kayış başlar başlamaz) bu, hızlanan değer kaybı ile gittikçe belirgin hale gelecektir. Ne hükümet ne de merkez bankaları, halkın tamamıyla kurtulmak istediği tüm eski parayı geri ödemek için diğer paralar veya altın rezervine sahip değildir. Bir paraya güven kazandırmanın yolu diğer rekabetçi bankaların yaptığı gibi ihraç ettiği parayı düzenleme (istikrarlı bir değere sahip olma) kapasitesine sahip olmaktır.
- Yeni paraları bir seferde hızlı ve birden dolaşıma sokmak: Hükümetin yapması gereken bir diğer hareket, eğer yeni düzene geçişte başarılı olunmak isteniyor ise, tüm gerekli özgürlükleri bir seferde vermektir. Çok sayıda ihraç yapan kurumlar arasında serbest rekabetin olasılığı ile para ve sermaye hareketlerinin sınırların ötesinde tam özgürlüğü, bu önerilen projenin başarısı için eşit derecede önemlidir. Mevcut ihraç monopolünün yavaş yavaş gevşetilmesi şeklindeki tereddütlü yaklaşım, kesinlikle bu projeyi başarısızlığa uğratacaktır. İnsanlar, sadecece yeni paranın hükümetin kontrolünden tamamen muaf olduğuna inandığında, yeni paraya güvenmeyi öğrenecektir. Sadece bankaların

⁵ Tüm finansman kurumları: ticari bankalar, tasarruf bankaları, sigorta, konut bankaları, yapı birlikleri vb..

sert rekabetin kontrolü altında olmaları nedeniyle, özel bankalara paralarını istikrarlı sürdürecekleri için güvenilecektir. İnsanlar, sadece, kendi farklı amaçları için hangi parayı kullanacaklarını özgürce tercih etmeleri nedeniyle, ayıklama (selection) süreci iyi paranın geçerli olmasına neden olacaktır. Sadece para değişimi üzerinde aktif işlemlerin var olması nedeniyle, ihraç yapan bankalar zamanında gerekli hareketleri almak için uyarılacaktır. Sadece para ve sermaye hareketlerine sınırların açık olması nedeniyle, yerel parayı yanlış yönetmek için yerel kurumlar arasında işbirliğinin hiçbir güvencesi veya sigortası olmayacaktır. Ve sadece serbest mal piyasalarının var olması nedeniyle, istikrarlı ortalama fiyatlar şunu gösterecektir: Arzı talebe ayarlamamanın süreci, çalışmaktadır.

- Devlet müdahalesi: varsayılan düzenleme altında paranın normal olarak sağlanması, tamamıyla özel girişimin bir fonksiyonu olmasına karşın, onun düzgün çalışmasında temel tehlike hükümetin müdahalesidir. Eğer ihraç işinin uluslar arası karakteri, ihraç yapan bankaları büyük ölçüde doğrudan politik baskılardan önler ise, her hangi bir kurumdaki güven, hala büyük ölçüde, onun tesis edildiği hükümetteki güvene bağlıdır. Ülkenin politik çıkarlarına hizmet etme şüphesinin önüne geçilmesi için; farklı ülkelerde şubeleri olan bankalar, birbiriyle rekabet etmelidir.
- Para ve sermaye hareketlerinin hükümet tarafından kontrolünün yeniden gündeme gelmesi: Bu, önemli bir tehdittir. Bu, sadece çalışan uluslar arası ekonomiye değil aynı zamanda kişisel özgürlüğe de en ciddi tehditi gösteren bir güçtür ve hükümetler bu kontrollerini yürürlüğe koymak için fiziki güce sahip olduğu sürece, bu tehdit devam edecektir. İnsanlar yavaş yavaş bu tehditin onların kişisel özgürlüklerine olduğunu bilecekler ve böyle önlemlerin tamamen yasaklanmasını, anayasal güvence altına alacaklardır. Hükümetin gaddarlığı durumunda ise, çok sayıda insan, artık onunla yaşamamanın mümkün olmadığını anladıklarında, diğer bu ülkeyi tercih edebileceklerdir.

Genel olarak para rekabetinin sınırlandırıldığı ülkelerde serbest bankacılığa geçilir ise, eski banka ve yöneticileri bunun nasıl çalışacağını tasavvur etmede zorlanacaklar bu yeni sistemi hemen muhalefet edecekler ve onu reddetmeye çalışacaklardır. Fakat yerleşik bankaların ve uygulayıcıların bu öngörülebilir

muhalefeti insanları yıldırmamalıdır. Hayek, yeni nesil genç bankacılara fırsat verilmesi durumunda, bu bankacıların sadece güvenli ve karlı oldukları için değil aynı zamanda mevcut durumdan çok daha fazla topluma yarar sağlayacağı için yeni bankacılık tekniklerini hızla geliştireceklerini ileri sürmektedir. Yine, Hayek'e göre, para ihracında hükümetin para ihraç hakkının lağvedilmesinin sağlayacağı bireysel özgürlüğün korunmasına ikinci temel katkısı, uluslar arası ilişkilerinin birbirine bağlı olmasıdır. Bu, hükümetler için uluslar arası hareketleri kontrol etmeyi imkansız kılmaktadır.

2.2.3. BANKALAR AÇISINDAN REKABET

Hayek'e göre bir banka tarafından ihraç edilen paranın değerinin, farklı kurumlarca (ister özel ister devlet olsun) ihraç edilen paraların arzları tarafından etkilenmesi gerekmez. Her bir farklı parayı ihraç edelerin halk tarafından daha fazla kabul edilebilir kılmak açısından para miktarını regüle etme gücü olmalıdır ve rekabet, o ihraççıyı öyle davranmaya zorlayacaktır. İhraç yapanlar, beklentileri karşılayamamaları sonucunda, işlerini kaybedeceklerini bileceklerdir. Banka için başarı; güven ve itimata bağlıdır. Bu durumda, yapılacak parasal hizmetlerde başarılı olma ve kazanma arzusu, hükümetin sağlayacağından daha iyi para sağlayacaktır (Hayek, 1974: 51).

Farklı paraları ihraç eden çok sayıda rekabetçi ihraççı, kredi veya satış için teklif ettikleri paraların niteliğinde rekabet etmek zorundadır. Bir kez rekabet eden ihraççılar, hükümetin sağladığından çok daha uygun paraları halkın ihtiyaçları için sağladıklarını gösterdiklerinde, hükümet parasına göre daha fazla tercih edilen ve genel kabul gören olmalarında hiçbir engel yoktur-en azından hükümetin bu paraların kullanımına yönelik tüm engelleri kaldıran ülkelerde- (Hayek, 1974: 52). Yeni paraların ortaya çıkması ve artan kullanımları, elbette, mevcut ulusal paraların talebini azaltacaktır ve ulusal paraların miktarı azalmaz ise onların değerleri düşecektir. Bu, güvenilmez paraların tümünün yavaş yavaş ortadan kalkacağı bir süreçtir. Bu koşullar altında hükümetin, parasının tamamen ortadan kalkmaması için yapması gereken şey; ihraç ettiği parasını rekabet eden özel kurumların yaptığı gibi aynı prensiplere göre ayarlamalıdır. Hayek'e göre hükümetlerin bu konuda başarılı olması pek mümkün görülmemektedir; çünkü, parasının hızlanan değer kaybını önlemek için hükümet, kendi parasının arzını hızla azaltmak yoluyla, yeni paralara tepki göstermek (tekabül etmek) zorunda kalacaktır (Hayek, 1974: 53).

Hayek, bankacılık sisteminde bankaların ihraç ettiği paraların değerini sabit tutma ve dolayısıyla para rekabeti üzerinde aşağıdaki tespitleri yapmaktadır:

“Bir banka, iki şekilde dolaşımdaki paranın miktarını değiştirebilir: Banka diğer paralar (veya menkul kıymetler veya bazı mallar) karşısında alım veya satım yapar. İkinci olarak da, bankalar kredilerini artırarak veya azaltarak bunu yaparlar. Banka dolaşımdaki mevcut miktarı üzerinde kontrol sağlamak için, verdiği kredileri göreceli olarak kısa vadeli sözleşmelerle sınırlandırmalıdır; yeni kredileri azaltarak veya geçici olarak durdurarak mevcut kredilerin cari geri ödemeleri, bankanın toplam ihracının hızla düşüşüne neden olacaktır” (Hayek, 1974: 60).

Bankanın parasının değerini sabit tutması için yapılacak en önemli şey; paranın miktarı halkın, bu para cinsinden malların fiyatlarının artması bakımından bu para cinsinden harcamalar artmaksızın tutmak istediği toplamın ötesinde asla yükseltilmemelidir; ve bu para miktarının arzı, fiyatların düşmesi bakımından harcamalar azalmaksızın halkın tutmak istediği paranın altında asla olmamalıdır. Bankalar, dolaşımdaki değişmelerin doğrudan sadece diğer malların fiyatları yanında aynı zamanda bu malların esas olarak ticareti yapılan paraların değişim değerleri üzerindeki etkilerine de bakmak zorundadır. Uygun değişim oranlarını araştırmak görevi zor olmasına karşın, bunu bilgisayar aynı anda hesaplamaktadır. Bankalar, satış için veya kredi olarak teklif edilen parasının miktarını azaltıp azaltmayacağını veya arttırıp arttırmayacağını saat saat bilir. Fakat, kalıcı bir etki, sadece kredi verme politikasını değiştirmekle olacaktır (Hayek, 1974: 62).

2.3. REZERV MAL STANDARDI

1976’da Hayek, altına bir alternatif olarak “rezerv mal standard”ını önermiştir: Bu standard, cari hesaplar açan, kendi standardı ile yani Baclays Pound ile desteklenen banknotlar basan banknotları içerecektir. Bunlar, talep halinde, değişken bir kurda Sterlin’e itfa edilecekti. Aynı zamanda banka, özel paranın emisyon miktarını ayarlayacaklardır- hammadde sepetinin fiyat paritesini uluslar arası mal piyasalarında belirlenen spot fiyatlarda tutmak için- (Clarke, 1994: 1-2).

Uluslararası ticareti yapılan hammaddelerin ve gıda maddelerinin, dünya piyasasındaki iş hacimlerine göre ayarlanmış (ağırlıklandırılmış) 40 farklı cari fiyat, sepeti oluşturacaktır.

Sepetin toplam değerinin değişmemesi koşulu ile, ağırlıklandırma değişebilecektir. Rezerv mal sistemi'nin belli başlı üç avantajı vardır. Birincisi, sepet, düzenli piyasalarda satılan yaygın olarak ticareti yapılan mallardan oluşmaktadır. İkincisi, bu piyasalardaki fiyatlar, hemen açıklanmaktadır. Üçüncüsü, hammadde koşullarındaki değişiklikler, hammadde fiyatlarına, tüketici fiyatlarından çok daha çabuk yansımaktadır. Genel fiyat hareketlerinin erken önüne geçmek için uygulanan ıslah edici faaliyetler böylelikle daha kolay yapılmaktadır (Clarke, 1994: 2).

Özel banka tarafından alınan mevduatlar, yüksek derecede likit menkullere veya net reel getiri getiren diğer varlıklara ya da kendi parası cinsinden ifade edilen kredilere yatırılmaktadır. Sözkonusu banka, kabul etmeye hazır olduğu paralardan herhangi bir miktar mevduatı kabul etmek zorunda olacaktır. Banka aynı zamanda, herhangi bir miktarda paranın talep edilmesi halinde, özel paranın tanımını oluşturan mal miktarlarını satın almak için ihtiyaç duyulan paralar cinsinden ödeme yapmak zorunda kalacaktır (Clarke, 1994: 2).

Yeni paranın satış fiyatı üzerinde, ekstrem istikrar avantajı yansıtan, bir “prim” olacaktır (itfa değerinin üstünde). Daha yüksek gelir getiren hesaplar (işlemler) da, tehirli (ertelenmiş) itfa sunma yoluyla yürürlüğe koyulabilecektir. Banka, öncelikle, bununla kendi parasını itfa etmeyi üstlendiği paranın %100 nakit rezervini muhafaza edecekti. Alınan primler, genel ticari faaliyetler için kullanılacaktır. Prim, özel para karşısında devalüe olan paraların aleyhine artacaktır (Clarke, 1994: 2).

Yeni para birimlerinin satıldığı reel değer, ihraççının sabit tutmaya çalışacağı bir standart olarak işlev görecektir. Yeni serbest piyasa parasına olan talep arttığı için, benzer malla bağlantılı birimler sunan rakip girişimciler ortaya çıkacaktır. Talepteki hızlı bir büyüme, yeni rakip ihraççılarca tutulacaktır. Herbir ihraççı, farklı mallara dayandırılmış farklı standartlar kullanabilecektir. Örneğin, dünyanın yada bir ülkenin bir bölgesinde önemli olan mallar, sepetin daha büyük bir payını oluşturabilecektir (başka bir bölgesel para cinsinden ifade edilen mallardan) (Clarke, 1994: 2).

Yeni ihraççılar, kendi paralarında “tahvil” cinsinden sabit varlıklara sahip olmalıdırlar; kendi hesapları açıktır ki, bu para cinsinden tutulacaktır. Para ihraç eden yeni kurumlar, güvene layık kaldıkları müddetçe, bilançolarının çoğu, ençok, bir hesaptan diğerine transferler için kullanılacaktır. Sadece küçük bir miktarın, herhangi bir zamanda, İngiltere Bankası parası cinsinden geri ödenmesi gerekmektedir (Clarke, 1994: 2).

Önemli faktörün, halkın bir parayı tutma arzusu olduğu düşünülürse, malla bağlantılı para basan benzer kurumlar arasındaki rekabet, bireysel bankaların herbirini, kendi paralarını fazla ihraçtan vazgeçirir. Bankalarca verilen ilave borçlar, bu nedenle, reel tasarruflardaki müteakıl bir artışa dayandırılmak zorundadır (Clarke, 1994: 2).

Hayek'e göre parasal serbestinin sonucu, tümüyle öngörülebilir değildir. Mala dayandırılmış para standartları için burada sunulan öneriler içerisinde hiçbirşey, tek başına veya bir sepet içerisinde kullanılmakta olan diğer değerli malların dışlanması olarak algılanmamalıdır. Alan Walters, çift metal standardını önermiştir. Bir para birimi, altın ve gümüşe dayandırılacaktır (örneğin 0,02 ons altın için 1 ons gümüş oranında). Oran sabitlenir; fakat, fiyat, paranın herbir unsuru için farklılık gösterecektir; altın ve gümüşün karışımıyla metal para yaratmanın zorluğu gibi teknik zorluklar kağıt kullanılarak aşılabılır. Plastik para ("kart" formunda), gerekenden fazla alışım karıştırma problemini de çözmektedir. Metalik formdaki para birimi, uygun banknotla bankaya sunulduğu zaman, itfa edilebilir olacaktır. Para ihraç edenler bu nedenledir ki, konvertibilite taleplerini karşılamak için, yeterli altın ve gümüş stoğu tutmaya zorlanırlar (Clarke, 1994: 2).

Hayek'in önerisi, dayanıklı mallardan oluşan bir sepet içindir. Bunun fiyatı, farklı mallara göre farklılık gösterirmesine karşın genel olarak istikrarlıdır. Yeni bir altın arzının keşfi, altın kambiyo standardı altında parasal istikrarın engellenmesine yol açarken, belki de yaygın yüz mal, okadar kolay altüst olmayacaktır. Bir süpermarket, kendi standardında en yüksek ciroya (işlem hacmine) sahip ürünü içerebilecektir. Hayek'in kendi mal standardında dayanıklılığı araması nedeniyle işlem hacmi ve genel istikrar, değer garantörü olmaktadır (Clarke, 1994: 2).

Kredideki hesaplar için faiz ödeyen ve daha hızlı kasa (check-out) kuyruklarını garanti eden kredilendirilmemiş kredi kartları (charge cards) sunan Marks & Spencer gibi mağazalar için bir takım sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar: sahtekarlık, diğer mağazalarla rekabet ve kredi emisyonu üzerindeki kısıtlamalardır. Şimdiki durumda kredi kartlarının doğruluğunu kanıtlamak için kullanılan teknoloji, perakendecinin, kartın çalınıp çalınmadığını-gerçek olup olmadığını ve tüketicinin temel kredi değerliliğini bilmesine olanak sağlamaktadır. Bu tür teknolojilerin yaygın kullanılması, plastik paraya olan güveni arttıracaktır. Bazı mağazalar, kendi markalarından kredilendirilmemiş kredi kartları için özel cihazlar (till) sunarak ve diğer kartlar için daha yavaş kuyruklar sunarak, kasalarında ayrımcılık yaparlar. Monopolies &

Mergers Commision Raporunu takip eden bakanlık yönergeleri bunların, nakit kullanıcıları ve kart kullanıcıları için farklı fiyatlar sunmalarını yasallaştırdı. “Certain card”ları kabul etmek ve diğerlerini etmemek de yasaldir. Ayrıca bu, toptan perakendecilere, “ordinary para”ya bir alternatif yaratma (plastik konvertible paralar) fırsatı sunmaktadır (Clarke, 1994: 2-3).

2.4. PARA BİRLİĞİ

Hayek’in, Batı Avrupa ülkelerinin kendi aralarında para akımlarının serbestleşmesiyle bir ekonomik birliği tamamlaması arzusuna sempatiyle bakmasına karşın, süper bir merkez bankası gibi kurum vasıtasıyla yönetilen yeni bir Avrupa parası ile öyle bir birleşmenin yapılması konusunda önemli şüpheleri vardır. O’na göre, üye ülkeler, ortak bir merkez bankacı tarafından uygulanacak politikalar üzerinde anlaşmalarının zorluğu bir tarafa, en uygun durumlarda bile bu ortak Avrupa parasının, ulusal paralardan daha iyi yönetileceği çok düşük bir ihtimaldir. Hayek bunun iyi çalışmaması durumunda ise bir çok açıdan tek bir uluslararası paranın, ulusal bir paradan daha iyi olmayacağını ileri sürmektedir. Hayek tek Avrupa parası hakkındaki karamsar görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

“Yeni bir Avrupa parası, ütöpik bir projedir. Bu proje nihai olarak, tüm parasal kötülüklerin kaynağıdır ve köküne yerleşen (paranın ihracı ve kontrolünde hükümet monopolünün varlığı) daha derin etkilere sahiptir” (Hayek, 1974: 23).

Avrupa’da tek para projesi, elbetteki ulusal para ve finansal otoriteleri, sahip oldukları güç nedeniyle politik olarak kaçınılmaz olan çoğu şeyi yapmaktan alıkoyacak şekilde tasarlanmıştır. Hayek’e göre bu politik amaçla yapılan şeyler, zararlıdır ve toplumun, uzun dönem çıkarlarına aykırıdır. Çünkü bunlar, zorluklardan geçici olarak kaçış sağlamaktadır. Bunlar, hükümetlerin en kolayca ve çabukça belli grupların veya sınıfların hoşnutsuzlarını ortadan kaldıran önlemleri kapsamakta, fakat bu önlemler uzun dönemde piyasa düzeninin organizasyonunu bozmaktadır. Hayek bu yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir:

“Parasal ekonomiler gelişirken tabiki tek bir para çeşidi, fiyatların karşılaştırılmasında ve böylece rekabet ve piyasanın büyümesine yardımcı olmuştur. Fakat, bu tek paranın avantajları, ekonomik sistem üzerindeki dezavantajlarıyla karşılaştırıldığında çok düşüktür” (Hayek, 1974: 26-27).

Hayek para ihracında monopolün, monopolün tüm aksaklık ve eksikliklerine sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bireyler, tatmin edici olmasa bile bu monopolün ürettiklerini kullanmak zorundadırlar ve bu monopol, bir ihtiyacı karşılayan gerekli en iyi yöntemlerin keşfedilmesini engellemektedir. Hayek bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Eğer insanlar, sıradan işlemlerinde sadece bir parayı kullanmanın uygunluğundan dolayı katlandığı periyodik enflasyondaki fiyat ve istikrarsızlığı idrak eder ve bilinen bir diğer parayı kullanmanın avantajlarına sahip olmayı uzun süre bekleyemeyeceğini anlar ise, tek parayı kullanmayı pahalı bulacaktır. Tek parayı kullanmanın uygunluğu, güvenli bir parayı (ekonominin düzgün çalışmasını bozmayacak olan para) kullanma fırsatından yani halkın, hükümet monopolünden kurtulma fırsatından daha az önemli olacaktır. Fakat insanlara, bu avantajı keşfetme fırsatı hiçbir zaman verilmemiştir. Hükümetlerin, parayı ihraç etme hakkının kendilerine ait olduğu konusunda halkı ikna etmede her zaman güçlü çıkarları olmuştur” (Hayek, 1999: 26-28).

Hayek, para ile yapılan tüm işlemlerin serbestliğini, herhangi bir parasal birliğe tercih etmektedir; çünkü “parasal birlik”, kendisinin, ne uygulanabilir ne arzulanabilir ne de ulusal bir para otoritesinden daha güvenilir olduğuna inandığı bir uluslararası para otoritesine ihtiyaç duymaktadır. Uluslararası bir otoriteye “egemen güç” yada en azından “idare yetkisi” bahsetme konusunda genel bir isteksizlik vardır (Hayek, 1976: 21-22).

Bir yandan, Euro 11 ülkelerini kapsayan para birliği, Hayekçe savunulan görüşe taban tabana zıt bir proje gibi görülmektedir.

“Özel sektöre, kendi paralarını basmada rekabete izin vermek yerine; özel sektörün para basmasını engellemeye devam ederken, biraraya gelen ve euroya geçen (yasal hüküm çerçevesinde) hükümetlerce yeni bir “tek para” ortaya konuldu. Özel sektörün banknot yada madeni para basmaya çalışması, kalpazanlıktır (sahte para basmaya girer), çok ciddi bir cezai suçtur.”(Issing, 1999: 31).

Diğer yandan, Hayek’in görüşünde pekçok kısmın para birliğine götüren olayların gidişatından (zekice ve dolaylı yolla) etkilenmiş olabileceği görülmektedir. Euro’ya geçiş, Hayek’in savunduğu gibi, en azından Euro11 ülkelerinde paranın devlet kontrolünden

çıkmasını başarmıştır. Ayrıca Euro, tüm üye ülkelerin imzaladığı bir anlaşma ile (Maastrich Anlaşması) politik karışıklıktan korunan bir merkez bankası (ECB) idare edilmektedir. Euro sisteme dahil olan tüm ulusal merkez bankaları, şu anda kendi Euro 11 hükümetlerinden bağımsızdır ve buna dayanarak da, bu hükümetlerden talimat almamaktadırlar (Issing, 1999: 31).

Hayek'in önerisi, para politikasının feshini kapsamaktadır. Hayek'in vardığı sonuç; para konusunda devletlerin yapabileceği en iyi şeyin, halkın kendine en uygun parasal kurumları oluşturabildiği bir "yasal kurallar çerçevesi"ni sağlamasıdır. Eğer, hükümetlerin gereksiz yere para'ya müdahale etmesi engellenebilseydi; bu konuda herhangi bir hükümetin şimdiye dek yaptığından daha iyisi yapılabilirdi. Ve özel girişim de, onların şu ana dek yaptığından daha iyisini yapabilirdi (Hayek, 1976: 22).

Hayek'e göre, ihtiyaç duyulan şey, idare gücüne sahip uluslararası otoriteler değil, hükümetlerin halka zarar verecek belirli faaliyetlerini yasaklayabilecek uluslararası kuruluşlar veya etkin bir şekilde yürürlüğe konabilecek anlaşmalardır. "Farklı tür paralar ile işlem yapma" üzerindeki tüm kısıtlamaları etkin şekilde engellemek; tarife yokluğuna veya insanlar ve malların hareketleri üzerine getirilen diğer engellerin, gerçekten serbest bir ticaret bölgesini yada ortak pazarı sağlamlaştırmasını mümkün kılar ve bunu yapmaya söz veren (yada anlaşma yapan) ülkelerde güven yaratmak için herşeyden fazlasını yapar. Hayek'e göre, parasal sosyalizme dönüşürken daha tehlikeli olmaya başlayan (nitekim, iki görüş arasında yakın ilişki vardır) "parasal ulusalcılık"ı önlemek için buna acil gereksinim vardır. Hayek, bunun, istenilen parayla işlem yapmada tam serbestinin, serbest bir ülkenin göstergesi olarak kabul edilmesinden çok çok önce olmamasını umut etmiştir (Hayek, 1976: 21-22).

3. HAYEK'İN SERBEST PARA YAKLAŞIMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Hayek'in serbest para yaklaşımı, birçok açıdan eleştirilmiştir. Bu bölümde, bu eleştiriler incelenecektir:

3.1. SELDON'UN ELEŞTİRİSİ

Hayek'e göre para, diğer mallardan farklı değildir ve para, en iye bir hükümet monopolünden daha ziyade özel para ihraç edenler tarafından rekabet yoluyla arz edilmektedir. Hayek'in ileri sürdüğü para rekabeti argümanının önemli bir avantajı vardır. Bu argüman, sadece hükümetin enflasyonist para arz etme yetkisini ortadan kaldırmakla kalmayıp, aynı zamanda, geçen yüzyılın ticari konjonktürlerine neden olmuş olan hükümetlerin para arzı üzerindeki monopolünün istikrarsızlandırıcı dalgalanmalarını önleyecek uzun bir süreci başlatmış olmasıdır. Hayek'in temel mesajı şudur: hükümet iyi parayı arz etmede geçmişte başarısız olmuştur, başarısız olmak zorundadır ve gelecekte de başarısız olacaktır. Hayek'e göre eğer hükümetin para arzı kontrolü kaçınılmaz ise, diğerlerine göre altın sistemi daha iyidir; fakat Hayek şunu ileri sürmektedir: altın bile, kağıt para rekabetinden (ki bu kağıt paraların değerleri, aşağı yukarı istikrarlıdır) daha az savunulur olarak bulunmaktadır; çünkü kağıt parayı ihraç edenler ya ihraç ettikleri paraların miktarını sınırlandırmak için daha güçlü bir güdüye sahip olacaklardır ya da işlerini kaybedeceklerdir (Seldon, 1976: 9-10).

3.2. RANTALA'NIN ELEŞTİRİSİ

Hayek'in önerisinden önce, bazı iktisatçılar, kâğıt paralarda serbest piyasa aleyhtarı argümanlar ortaya koymuşlardı. Rekabetin, para basmanın marjinal maliyeti sıfır olduğu için, sınırsız miktarda üretime yol açtığı ve muğlak fiyat düzeyine neden olacağı ileri sürülmüştür. Bu argüman, üretilen tüm paranın aynı (benzer) olduğunu varsaymaktadır. Oysa ki, farklı paraların varlığı durumunda enflasyon deneyimi olan firmalar, daha sağlam paraya geçen müşterilerini kaybedeceklerdir (Rantala, 1980: 2).

Mises'in argümanından yola çıkılarak, Hayek'e daha ciddi bir eleştiri getirmek mümkündür:

“Hiçbir fiat-para, kendisi bir mal olarak değer taşımadan varolamaz. Mal ile desteklenmeyen kâğıt para, önceki değişim değerine sahip olmayacaktır. Bir kâğıt paranın anlık satınalma gücünün yaratılabileceği iddia edilegelmiştir. Müstakbel bir ihraççı, her katılımcı firmanın diğerleriyle yaptığı ticaretten avantaj sağlayacağını iddia ederek çok sayıda firmayı, yeni bir para biriminden ticaret yapmaya ikna edebilir. Fakat, Gordon Tullock'un dediği gibi, “paranın genel kabul görmesi, çelişkili olarak, yine paranın genel kabul görmesine bağlıdır” (Aktaran, Rantala, 1980: 2).

Hayek'e yöneltilebilecek bir diğer eleştiri, kendisinin “rekabet eden” paralarından bir tanesinin bile mal para olabileceğinin tasavvur edilmesine karşı çıkmasıdır. Hayek, her zaman, klasik altın standardına karşı ve hiçbir zaman Rothbardcı düzeni dikkate almıyor görünmektedir. Hayek, yeterince altın olmadığını iddia etmektedir; fakat bu düşünce, “paralel” altın ve gümüş paraların olasılığını gözardı etmektedir. Altın, madeni parada daha fazla sertlik sağlamak için uygun bazı metaller ile karıştırılabilir (hile ile ayar düşürme kastedilmiyor). Tabi ki, altının değeri ne kadar yüksek olursa, piyasaya yeni altın stokları getirme yönünde teşvik de o kadar büyük olacaktır (Rantala, 1980: 3).

Rantala'ya göre aynı şekilde yanlış anlaşılmış bir diğer şey de Hayek'in altına itirazıdır. Altına olan bir hareket (geçiş), altının değerini büyük ölçüde yükseltir. Değer yükselen altının sonuçta itibarı düşen fiat paraların yerini aldığı anlaşılır anlaşılmaz, spekülörlerin talebi çok yüksek olacak ve daha sonra zaman içerisinde azalacaktır. Diğer durumlarda olduğu gibi, spekülörler, piyasaya istikrar ve düzen getireceklerdir. Altının fiyatı; bir-iki hafta içinde, kendi parasal değerine çok yakın bir değere ulaşacaktır (Rantala, 1980: 3).

Rantala (1980:3), diğer yandan Hayek'in önerisindeki bazı iddiaların yeterince açık olmaması da eleştirmektedir. Fiyat düzeyinin anlamsız bir kavram olduğu ve “istikrar peşinde koşma”nın, bir yabani kazı kovalamak gibi olduğu iddia edilmektedir. Hayek'in geliştirdiği konjonktür teorisi'ne göre, fiyatların düşmesini engellemenin, mutlaka kötü yatırım (malinvestment) ile sonuçlandığı ileri sürülmektedir. Para hiçbir zaman nötr olamayacağı için, herhangi bir yeni para akışı, üretim üzerinde zararlı etkiler yaratmaktadır. Buradan, yeni “mal-para” akışlarına karşı da benzer eleştiriler getirilebilir.

3.3. ISSING'IN ELEŞTİRİSİ

Issing (1999: 18)'e göre Hayek'in önerisinde, paranın arzında bankalar arasındaki mevcut rekabeti karakterize eden keşif yönteminin ardındaki içsel dinamiklerden kaynaklı problemleri tasavvur etmek zor değildir. Piyasa sürecinin (keşif yönteminin) uygulamada nasıl işlediği hakkında Hayek tarafından cevaplanmamış pek çok soru vardır. Bu keşif yöntemi boyunca ekonomi nasıl işleyecektir? Teoriye göre, “iyi niyetli olmayan ihraççılar” enflasyonist para basma yoluna başvurdıkları için piyasadan sürüldüğünden bu, keşif yönteminin enflasyon ile karakterize edildiğini ortaya koymaktadır. Dahası, eğer sabit bir para, başlangıç olarak keşif yönteminden doğuyorsa, mevcut bir monopolün varlığında görmeye alışık olduğumuz zaman tutarsızlığı ile ilintili bir biçimde, özel para basanların senyorağı maksimize etmek için enflasyonist bir emisyonu girişip girişmeyeceklerinden nasıl emin olunacaktır? Ve eğer sadece birkaç ihraççı hayatta kalmışsa, bu durumda ortaya çıkan oligopolün gizli bir anlaşma ile veya istikrarsızlıklarla sonuçlanmayacağından nasıl emin olunacaktır?

Hayek'in önerisi ile ilgili bir diğer potansiyel problem, kısa süreli ödünç fon arz ve talebi üzerindeki kısa süreli baskıların (Hayek'e göre) deflasyon oranı olması sonucunda reel faiz oranının konjonktür dalgası karşısında değişmeye yönelmesidir. Ve tabiki sabit bir deflasyon oranı, ancak tüm özel sektör keşif yöntemi sabit ise ortaya çıkacaktır. Bu nedenle Issing, Hayek'in arzuladığı sonuca (sabit değere sahip paraya), Hayek'in paraların rekabet ettiğine dair iddiası (önerisi) nedeniyle uygulamada ulaşılamayacağını ileri sürmektedir (Issing, 1999: 17-18).

Hayek'in önerisindeki gibi, paranın pekçok ihraççı tarafından basıldığı bir durumda, ya bazılarının fazla basması ya da az sayıda yatırım kararları nedeniyle, bu emisyonlar paritede işlem görmede başarısız olacak; bu durumda da çok sayıda farklı para (hesap birimi) ortaya çıkacaktır. Prensip olarak, sonuçta ihraççı kadar para (hesap birimi) olacaktır. Çok sayıda paranın (hesap biriminin) varlığı durumunda, tek bir paranın (hesap biriminin) sağladığı genel bir “para dili”ne dayalı finansal iletişim dejenere olacaktır. Bu durum, tükenmeye yüz tutmuş üretken potansiyel ekonomiye sahip kapitalist ekonomilere has firmalar veya hane halklarının merkezi olmayan karar alma faaliyetlerinin etkinliği durumunda, ekonominin çok zayıf koordine olması ile sonuçlanabilecektir. Bu durumda, bir kamu malının (paranın hesap birimi

fonksiyonunun) özel olarak sağlanması, özel ihraççılar tek para'yı (hesap birimini) desteklemeyeceği için, optimal olmayacaktır. Paranın hesap birimi olma fonksiyonunun sağladığı genel para dilinin sosyal getirisini elde edemedikleri için, bunu yapmalarını sağlayacak bir teşvik olmayacaktır (Issing, 1999: 18).

Issing'e göre Hayek'in felsefesinde eleştiri getirilmesi gereken daha çok konu vardır. Bunlardan ilki, paranın işlem amaçlı kullanımının parayı dışsallıklara konu etmesidir. Dışsallıklar, eğer imkansız değilse, enflasyonist para basanları engellemek için, serbest rekabeti engelleyebilir-zorlaştırabilir. Başka bir deyişle, dışsallıklar, Hayek'in keşif yönteminin onun arzu ettiği şekilde çalışmasını engelleyebilecektir. Dışsallıklar, aynı zamanda regülasyon için bir temel oluşturmaktadır. (Issing, 1999: 18).

Hayek'in felsefesine getirilecek ikinci eleştiri noktası, Hayek'in önerisinde yer alan simetrik ve serbest bilgi varsayımının bankacılık için geçerli olmayışıdır. Bu durum, bankacılık faaliyetleri (örneğin temel bir bankacılık faaliyeti, borç alanların kredi itibarının değerlemesidir) ve bankaların kendileri (bankaların bilançolarının özel niteliği, bankaların değerini ve risk değerlendirmesini kısmen zorlaştırır) için eşit ölçüde geçerlidir. Simetrik bilginin ve subjektif risk ile ilgili önemli konuların yokluğunda, olumsuz seçim ve sistemik istikrar birbirleriyle ilintili olmaktadır (Issing, 1999: 18). Bu nedenle, ihraççılar enflasyonist para basımında bulunuyorlarsa dışsallıklar, para arz etmek için piyasaya yapılan yeni girişlerin mevcut ihraççıları piyasadan kovacağına garanti olmadığı anlamına gelmektedir. Bu noktada Issing şu soruyu sormaktadır: Neden insanlar, paraları mevcut ihraççılarından farklı olacak olan yeni potansiyel ihraççıların paralarının sabit değerli olacağına inanmayı arzusunlar ki? Dolayısıyla Issing'e göre Hayek'in önerisinde, sabit bir para sistemi arayan toplum için parasal rekabetin uygun olup olmadığına dair cevaplanmamış çok sayıda soru vardır (Issing, 1999: 18-19).

Issing'e göre bir diğer sorun, gelecekte fiyatların belirsizliği ile ilgilidir. Hayek, bu konudan her ne kadar uzlaşmayı tercih etmiş ve sabit değer taşıyan paranın, umut edebileceğimizin en iyisi olduğunu ileri sürmüştü de, Hayek'in önerisinin kabul edilmesi durumunda, bunun mümkün olmayacağını açıktır. Hayek'in keşif yöntemi, uygulamada çok büyük bir maliyet gerektirmektedir. Hayek'in özel olarak basılan paralarda serbest rekabet felsefesine göre, nominal faiz oranı ortaya çıkan deflasyon nedeniyle sifıra yaklaşmaktadır. Bu nedenle, Hayek'in önerisi garanti edilen fiyat istikrarını gerçekleştirmez. O'nun önerisi

içinde gelecekteki fiyat seviyesi hakkında hala bir belirsizlik söz konusudur (Issing, 1999: 19).

Hayek'e göre, rekabet halindeki farklı paraların nispi değerlerini piyasa güçleri belirlemektedir. Başka bir deyişle, rekabet eden paralar arasındaki döviz kurları serbestçe dalgalanmaktadır. Halk, mal ve hizmet satınalma gücü açısından değerini kaybetmeyeceği beklenen para dururken, nispeten değerinin düşeceği beklenen parayı elinde tutmak istemeyecektir. Bu nedenle, satınalma gücünü koruyan para, depresyonu (ve enflasyon eğilimli kötü parayı) ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle, rekabet halindeki özel ihraççıların, paralarının değerlerini sabitleme kararı alması, anlaşılamayacak bir şey değildir. Herhangi birinin parası ne zaman piyasada baskı altında olursa, o zaman paralarda düzenlemeye (ayarlamaya) gidilmesi konusunda anlaşılır. Eğer, Hayek'in keşif yöntemi dengeye ulaştıktan sonra, piyasada sadece birkaç ihraççı kalmış ise, bunun uygulanması hem daha kolaydır hem de başarılı olma olasılığı yüksektir. Issing'e göre bu, özel paraların rekabet ettiği Hayekçi bir dünyada ortaya çıkan bir sonuç ise de, Hayek'in kendisi tarafından açıkça ifade edilmemiştir. Çünkü, eğer özel ihraççıların farklı paraların değerlerinin birbirlerine karşı dalgalanmalarını engellemesi (azaltmaya çalışması) yolu ile bazı düzenlemelere ulaşıyor ise, bu durumda kötü para iyi parayı kovmaya başlayacaktır. Bu da, Hayek'in ortaya koyduğunun tam aksi bir durumdur. Diğer bir deyişle, büyük olasılıkla Gresham Yasası işlemeye başlayacaktır (Issing, 1999: 19-20).

Hayek'e göre, eğer yasa, borçların ödenmesinde iki tür parayı mükemmel ikame edilebilir kılıyorsa ve kreditorleri (kredi veren kişi yada kurum) daha çok altın ihtiva eden bir metal para yerine daha azini ihtiva eden parayı kabul etmeye zorluyor ise; borçlu olanlar doğal olarak ikincisi ile ödeme yapacaklar ve ilkinin maddesel olarak daha kârlı bir kullanım yolunu araştıracaklardır. Issing'e göre bu anlamda, Gresham Yasası yanlış değildir; fakat, iki para arasında sabit bir döviz kuru uygulandığı durumda geçerlidir. Çok fazla basılan-enflasyon eğilimli "kötü" para, iyi idare edilen ve sabit bir satınalma gücünü muhafaza eden "iyi" parayı kovmaya başlayacaktır. Kötü para, iyi paradan daha fazla üretilecek ve enflasyon hız kazanacaktır (Issing, 1999: 20).

Prensip olarak Hayek'in önerisi, merkez bankaları tekelinde yaratılan paralar (konvertibl ve döviz piyasasında birbirlerine serbestçe çevrilebilen paralar) için de geçerlidir. Bu durumda, "iyi" ulusal paralar "kötü" (enflasyonist) ulusal paralara oranla artış eğilimi gösterir. Bu da, doğal olarak, ulusal hükümetlerin para basma gücünü (ayrıcalığını) halkı dolandırmak-

yağmalamak için kullanmalarını sınırlandırır. Bu şartlar altında uluslararası bir yatırım aracı olarak örneğin bir Alman Markının yaygın kullanımının, Alman Markının yurtiçi (internal) satılma gücünün muhafaza edilmesinde Bundesbank'ın başarısının bir göstergesi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, mademki ulusal paralar, kendi ulusal sınırları içerisinde geçerli para olarak kalıyor, o halde iyi paranın kötü parayı kovma durumu, (hiçbirinin geçerli para özelliği taşımadığı) Hayekçi rekabet eden paralar dünyasındaki kadar mükemmel gerçekleşmeyebilir. Diğer bir deyişle, paralar arasındaki Hayekçi rekabet, ulusal paralar arasındaki yabancı döviz piyasasında görülen sınırlı rekabeti aşmaktadır (Issing, 1999: 21).

Eğer ulusal paralar arasındaki rekabet, domestik para politikasını aşırı para yaratmaktan kurtarmada yetersiz kalır ise, bu durumda hükümet bir para kurulu (currency board) düzenlemesine gitme yoluyla politikaya müdahale kararı alabilir. Bu da, para tabanının domestik elemanı, sadece tabanın yabancı para elemanında meydana gelen bir değişime tepki olarak değişebildiği için, ihtiyari domestik para politikalarının faaliyetlerini elimine eder (Issing, 1999: 21).

Hayek, paraların devlet kontrolünden çıkmasını savunmakta; bunun da, para arzının özelleşmesi yoluyla başarılabileceğine dikkati çekmektedir. Issing'e göre burada önemli nokta, paranın devlet kontrolünden çıkarılmasının iki yolundan hiçbirinin Hayek'in önerdiği yolu izlememiş olmasıdır. Birinci yol, "Euro 11 hükümetlerince" izlenen yoldur (Euro'da karar kılan bir uluslararası anlaşma). Diğer yol ise, yabancı bir parayı (doları) benimseyerek gönüllü olarak kendi parasından vazgeçmesi anlamına gelen "dolarizasyon"dur (Issing, 1999: 22).

Issing (1999:22)'e göre, Hayek'in önerisi ışığında aşağıdaki iki olumsuz sonuçtan ya birine ya diğerine ulaşılması mümkündür:

- Sabit bir çıktıyı garanti etmeyen belirsiz bir keşif yöntemi ile sonuçlanan, özel olarak basılan farklı paralar arasındaki dalgalı döviz kurunun ortaya çıkması.
- Sonucu garanti etmek için özel ihraççıların paraları arasındaki döviz kurunu sabitleme girişimleri, Gresham Yasasını başlatabilir ve enflasyonu hızlandırabilir.

3.4. EBELING'İN ELEŞTİRİSİ

Ebeling'e göre Hayek, yeni-özel rekabetçi paraların "para" kabul edileceğini ve bu paraların halihazırda mevcut frank, mark yada dolar gibi hükümet paralarının anlaşmaya varılan miktarlarında itfa edilebilir olacağına inanmış görünmekteydi. Bu durum, piyasa katılımcıların alternatif bir özel para seçimi ile ilgilenmesiyle gerçekleşebilecektir. Bunun temel nedeni ise piyasa katılımcılarının piyasa değeri değişmeyen yada en azından uzun bir süre hızla düşmesi beklenmeyen bir değişim aracını araştırmış olmalarıdır. Başka türlü hükümet parasını kullanmaya zorlanmaktadırlar (Ebeling, 1999: 3).

Ebeling Hayek'in serbest para önerisinin bir çok açıdan sorgulanabilir olduğunu ileri sürmektedir. Ebeling Hayek'in önerisini sorgularken bir çok soru sormaktadır: İnsanlar, gelecekteki değerinin açıklanan endeks sayısına göre sabit tutulacağına dair verilen taahhütler yoluyla şimdiki değeri belirlenen parayı (veya paralar)ı yeni bir para olarak kabul etmeyi isteyecekler mi? Başka bir deyişle bu, piyasadaki aktörlerin böyle bir özel parayı kabul etmeyi arzulamalarına yetecek kadar etkileyici bir söz ve de prosedür müdür? Özel paralar, böyle bir ağla başarılı bir başlangıç yapabilirler mi? Neden bu özel kağıt paralar, tarih boyunca para olarak kullanılmış altın yada gümüş gibi malların olduğu para sisteminden daha cazip olsun ki?

Ebeling (1999:3)'e göre Hayek'in önerisindeki bir diğer zayıf nokta, onun, özel bankaların kendi paralarının değerini sabit tutmak için bunların miktarlarını idare ettiklerine dair görüşüdür. Hayek'in özel para basanların yapmasını öngördü şey, neredeyse 50 yıl önce, Federal Rezerv Sisteminin 1929'da fiyatlar genel düzeyinde istikrar sağlamaya çalıştığı zaman ikaz ettiği şeydir. Hayek 1920'lerin sonlarında ve 1930'larda, fiyat düzeyinde istikrar adına böyle bir parasal idarenin varlığının, faiz oranlarını çarpıtacağını, ekonomideki mevcut tasarrufları aşan yatırım faaliyetlerini teşvik edeceğini ve üretim ve istihdamda sonuç olarak ortaya çıkan ekonomik çöküş koşullarını yaratacağını savunmuştur. Ebeling'e göre ulusal bir alanda tek bir para otoritesi böyle ciddi çarpıklıklar ve dengesizlikler yaratabiliyorsa, çeşitli fiyat endekslerine göre herbirinin parası artan yada azalan bir yığın özel banka, yatırımcıların üretim kararlarını verirken muhtemelen etkilenecekleri hatalı fiyat sinyallerinin sayısını arttıracaktır.

3.5. PEARCE'NİN ELEŞTİRİSİ

Pearce (1976:25) Hayek'in parasal hizmetlerde serbest piyasanın denetim ve gözetim işlevinin meşru kılınmasını desteklemektedir. Pearce, Hayek'in argümanlarını bazı yönlerini

desteklerken Keynesyen yaklaşımı ve paranın değerini düşüren yaklaşımların sonuçlarına dikkat çekmektedir.

Keynesyenler, yatırım hareketinin tedavüle para katarken, tasarruf hareketinin tedavülden para çektiğini kabul etmektedirler. Sabit bir akış oranını yani sabit bir mal talebini sürdürmek için; arzulanan tasarrufların arzulanan yatırımlara eşit olması gerekmektedir. Keynesyen argümana göre, istihdam düzeyindeki değişimler, tasarruf ve yatırımı eşitleyen bir mekanizma olarak işlev gördüğü için, tasarruf, istihdam düzeyine göre farklılık göstermektedir. Fakat, bu bir mekanizma ise, tasarruf arzusu “olması gerekenin altında” bir istihdam düzeyinde yatırım arzusu ile eşleşebilir. Görünen çözüm, para basmak ve bunu harcamaya ve yatırıma dağıtmak; yani harcama ve yatırım arzusunu suni yolla uyarmaktır.

Normalde tasarruf hareketi, para tedavül akışını durduramaz ve engelleyemez. Daha fazla tasarruf tercih edilirse; yeni tasarruflarla bir tahvil alınabilir (tabi bu, birinin tahvil satıyor olduğu durumda mümkündür). Tasarruf edilen para, tahvil satıcısının mal satın alımı için anında hazırdır. Talep yetersizliği söz konusu değildir. Talep yetersizliği sadece, bireyin parayı aktarmamayı (elden ele geçirmemeyi) tercih etmesi ve her zamankinden daha büyük miktarda para stoğunu elinde tutmayı tercih etmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu durum, işsizliğe yol açmaktadır. Fakat, böylesi bir işsizlik, geçici bir işsizliktir. Para stoğunun hiçbir elemanı ortadan kalkmamaktadır. Kurumsal anlaşmalarda bazı asli-önemli değişimlerin başarısızlığı durumunda, biriktirilen para kurtarılmakta ve talep de iyileştirilmektedir. Eğer, geçici bir talep yetersizliğinde, Keynesyen formüle göre, hükümetler, para basma ve bunu tedavüle sokmaya (hücum) girişirlerse, eski paranın akışında geçici gecikmeler son bulur bulmaz, enflasyon ortaya çıkacaktır. Pearce’ye göre bunun daha kötüsü; Keynesyen teori’nin, evrensel olarak eskiden kötü kabul edilen “paranın ayarının bozulması” (değerinin düşürülmesi) faaliyetlerine bir saygınlık-itibar örtüsü getirmesidir.

3.6. ROSE’NİN ELEŞTİRİSİ

Rose (1976:26)’e göre Hayek’in önerisi, tüm döviz kontrolünün feshini ve döviz kurlarının serbestçe hareketine izin verilmesini içermektedir. Rose, bu durumda dahi, paranın yasal kabul edilebilirlik şeklindeki tekeli ünvanını elimine edilmesine gerek olmadığını ileri sürmektedir. Çünkü, faiz oranlarının ve forward döviz kurlarının hareketi, farklı ülkelerdeki güven derecesine yansımakta ve fiyat mekanizmasının zayıf (konvertibl olmayan) para ile dahi dezavantajlı olmayan sözleşmeler yapılmasını mümkün kılmaktadır. Çünkü, tüm büyük

maliyetler ve yasal kabul edilebilirliğin yokluğunun içerdği belirsizlikten kaçınmaya olanak sağlamaktadır. Rose’a göre, bu şekilde ele alınınca, Hayek’in önerisi, görüldüğünden daha az radikal değişimi içirmekte ve bu nedenle onun etkinliğine daha az güven duyulmaktadır. Sürekli hale gelen enflasyon, hükümetleri kendilerini döviz kontrol duvarı ile kuşatmış ülkelerle sınırlandırmamıştır ve muhtelif ülkelerin birbirlerinde enflasyona neden olmasını engelleyecek hiçbir şey yoktur.

Rose’e göre hükümetlerin, uygulamada, finansal disipline uymak yerine döviz kontrolünü feshetmek yoluyla finansal dürüstlüklerini göstermeye hazır olduklarını söylemek büyük iyimserliklerdir. Fakat, Hayek’in analizi, eğer enflasyon sürerse, Gresham Yasası’nın işlediğini göstermekte şüphesiz doğrudur.

3.7. JAY’IN ELEŞTİRİSİ

Jay (1976:27)’a göre Hayek, iktisat yazınında özellikle Keynesyen sisteme yönelik eleştirilerinden hareketle, eğer bir sistem ideal sonuçları ortaya koyamıyor ise başka bir sistem bunu yapar yaklaşımından hareket etmektedir. Bu nedenle de Hayek’in yaklaşımını eskisafsa olarak görmektedir.

Hayek, hükümetlerin, herhangi birşeyi yasal kabul edilebilir olarak ilan etmekten kaçınmasını ve tüm bireylerin istedikleri parayı kullanmalarını istemektedir. Hayek, halkın itimat etmediği parayı reddetme ve güvendiği parayı tercih etmede özgür olması gerektiğini söylemektedir. Jay ise karşı çıktığı bu yaklaşımı şöyle eleştirmektedir: Örneğin otobüste bilet için 1 Dolar verilsin ve kondüktör bunu kabul etmeyi reddetsin. O zaman ne olacak? Kondüktörün talep ettiği bir “1.5 Lira” aranırken otobüs mü durdurulacak? Ve, bir para ile bir diğeri arasındaki en son dövizkuru üzerine çıkacak tartışmayı düşünelim. Hayek’in yeni planı, bir tartışma karmaşası içerisinde, kaos yaratacak ve tüm üretim ve döviz işlemlerini yavaşlatacaktır. Çünkü, tarih, hükümetleri yasal kabul edilebilirlik (legal tender) üzerine kanun yapmaya zorlamıştır. Hayek, neredeyse tüm hukuk mahkemelerinin ve hükümetlerin feshini ve bireylerin kendi münakaşalarını kendilerinin kovuşturmasına izin verilmesini istemektedir. Böyle bir argüman, şüphesiz yüzeysel bir çekicilik taşımaktadır. Fakat, insanlık tarihi güçlü bir şekilde bunun aksini kanıtlamaktadır. Jay’a göre Hayek, pekçok hükümetin ve bankacılık sistemlerinin, tarihte, para basma haklarını kötüye kullandıklarını söylemekte haklıdır. Bankacılık sistemleri konusunu ise fazlaca ihmal edilmiştir.

Jay’a göre modern-seçilmiş hükümetlerin elinde olmayan “paranın kontrolü”nün ele geçirilebileceği ve bunun bazı gizemli, bilgin, deneyimli adamların ellerine bırakılabileceği düşünülür ise; Hayek, bu durumda, gayet mantıklı görünmektedir. Halk, açıktır ki, paranın kontrolünün, kendisinden uzak tutulmasına artık izin vermeyecektir. Sonuçta Jay, zayıf da olsa tek umut, hükümetlere makul ve mantıklı bir şekilde davranmayı öğretmek gerektiğini ileri sürmektedir.

3.8. JOSEPH’İN ELEŞTİRİSİ

Joseph (1976:28)’e göre Hayek’in mükemmel, etkileyici ve insancıl rekabetçi para önerisi, eğer hükümetler enflasyona çözüm bulamazsa, o zaman enazından halkın “paranın değer kaybedeceği” korkusundan kendilerini korumalarını mümkün kılabilmekte yani serbest bir para seçimine izin vermesi açısından oldukça önemlidir. Joseph, Hayek’in önerisine bazı politikacı ve sendika liderlerinin itiraz edeceğini ve fakat seçmenve ücretli çalışanlar, kendi “sözde” sözcüleri ile ister istemez aynı fikirde olmayacağını ileri sürmektedir. Çünkü halkın ve dolayısıyla seçmelerin arzuladığı şey, sabit bir değişim aracını ve değer biriktirme aracına sahip olmaktır. Halkın çok az bir kısmı enflasyona karşı kendini koruyabilirken, halkın çoğunluğu kendini koruyamamaktadır. Joseph’e göre Hayek’in önerisinin insancıl oluşu, tüm insanları en azından bir dereceye kadar hükümetlerin yetersizliğine ve kararsızlığına karşı koruyabilmesine olanak sağlamasında yatmaktadır.

3.9. SELGIN VE WHITE’İN ELEŞTİRİLERİ

Selgin ve White, (özellikle ödemeler sisteminde) gelecekte yaşanacak gelişmeleri tasavvur etmek için Mengerian Görüş⁶’ü kullanmaktadır. Selgin ve White’a göre, açıklamak istediği olaylar tarih öncesi dönemde geçtiği için, Menger, mal-para’nın kaynaklarını rasyonel olarak yeniden incelemek zorundaydı. Menger’in teorisi, antropolojik açıdan ve sahip olunan deneysel ispatlarla tutarlıdır. Teori, bireylerin merkezileştirilmemiş, kişisel çıkar taşıyan ve bilgili davranışları üzerine kuruludur. Bu özellikler, paranın, bir “genel denge”, “merkezi

⁶ Carl Menger (1909), paranın gelişimi konusuna rasyonel bir yaklaşım getirmiştir. Menger, bireylerin kendi arzu ettikleri işlemleri gerçekleştirme maliyetlerini ekonomize etmek için gösterdikleri çabanın sonucunda nasıl yavaş yavaş ve kendiliğinden ortaya çıktığını açıklamıştır (Selgin ve White, 2002: 133). Menger’in teorisinde, hükümet yer almamaktadır. Değerli bir madeni paranın, en çok satılabilir mal olmasının nedeni; işlem yapanların onu kabul etmeye hazır olmalarıdır (Dow ve Smithin, 1999: 80). Menger’in teorisine, sistemde ticaret yapanların kendi çıkarları doğrultusunda, tamamıyla ortak bir para standardına dayalı bir piyasa sisteminin yaklaşacağını ve hiçbir yasal kısıta ihtiyaç duyulmayacağını açıklamak için başvurulmaktadır (Dow ve Smithin, 1999: 76).

dizayn” ve “muazzam icat” varlığı olduğunu tasavvur eden diğer teorilerden üstün kılmaktadır (Selgin ve White, 2002: 133).

Selgin ve White (“Serbest Bankacılık Sistemi’nin Evrimi”, 1987), serbest bankacılık sisteminin gelişimi konusunda, başlangıç noktası olarak Menger’in mal-para’nın evrimi görüşünü alarak, regüle edilmeyen bir ödemeler sisteminin makul bir evrimsel tarifini sunmaktadırlar. Selgin ve White, yasal kısıtların yokluğunda, özel banknotların ve transfer edilebilir mevduatların, mal (metal) para ve külçelerin yerini alacağını (interbank ödemeler hariç), fakat, ilgili madeni para standardının devam edeceğini iddia etmektedirler. Piyasa güçleri, monopol ihraççı konumundaki bir bankanın veya bir fiat paranın kendiliğinden ortaya çıkışını desteklemeyecektir (Selgin ve White, 2002: 133).

Macintosh gibi bazı yazarlar, Hayek’ten esinlenerek, rekabetçi parasal yeniliklerin, yeni özel para standartlarının ortaya çıkışına yol açacağını; yani, baz-paraların ve hesap birimlerinin, merkez bankasının idare ettiği fiat paralardan farklı olduğunu savunmaktadırlar. Selgin ve White ise bu tür senaryoları gerçekdışı bulmaktadır. Mengerian Teori ve tarihi deneyim; mal-para’nın, takas’tan kendiliğinden gelişim gösterirken (evrim geçirirken), aynı güçlerin (veya ağ etkilerinin) tanınmış parayı, sözde alternatiflerinden ayrı tuttuğunu göstermektedir. Yeni bir para, başlangıçta çok sayıda kullanıcıdan mahrum olmakta ve bu durum da insanları bu parayı kullanmaktan vazgeçirmektedir. Incumbent, bir fiat-para ve yeni ortaya çıkan da bir mal-para olsa bile; incumbent para standardının büyük ölçüde kararsız olması beklenmedikçe, kendiliğinden dönüşüm de beklenmemektedir. Böylesi bir hiperenflasyonist ekonomi haricinde, incumbent para’nın, “dolarizasyon”un kendiliğinden ortaya çıkmasına yol açacak kadar kötüleşmesi durumunda; henüz tanınmayan bir standarda geçiş için çok az bir teşvik söz konusu olmaktadır. Bir mal-para standardına geçiş, bu nedenledir ki, (hiperenflasyonun yokluğunda) kendiliğinden olmamaktadır. Bu geçiş, bir kamusal tartışmayı ve koordineli bir kamu kararını gerektirmektedir (Selgin ve White, 2002: 136).

Selgin’e göre, serbest bankacılığı ve bankaların kendi kendini regülasyonunu savunan her iktisatçı, Hayek’in “rekabetçi özel banknot ihraç edenlerin, kendi ihraç ettikleri paraların satın alma gücünü stabilize edecekleri” şeklindeki görüşünü benimsemek zorunda değildir. Modern serbest bankacılık görüşü, parasal sistemin kendi kendini regüle etmesinde, Hayek’in teorisine değil, “denkleştirme mekanizması”na dayanmaktadır (Selgin, 1995: 1).

Selgin (1995:1), hem kendisinin hem de White'nin, bankaların kendi kendilerini regülasyonlarında temel olarak “denkleştirme mekanizması”nı önerdiklerini ifade etmektedir. Selgin’e göre, bankalar arasındaki “denkleştirme mekanizması”, bir bütün olarak bankacılık sistemi ve bireysel bankaların banka parasını aşırı ihraç etmesini önlemektedir. Yani bankalar hükümetlerin regülasyonlarına tabi değil ise, hala bankacılık sistemi dışında ihraç edilen parasal taban ile banknotları ve mevduatları ödeyebilirler. Bu, serbest bankacılıktır.

White’a göre ise, Hayek’in önerisi, Merkez Bankasının olmadığı ve özel bankaların kısıtlanma olmaksızın para basma ve banka mevduatı yaratmalarına izin veren bir parasal sistemi ifade eden serbest bankacılıktan ayrı tutulmalıdır. White’a göre, 19.yy’da görülen serbest bankacılık versiyonu, altın ve gümüş madeni paraya çevrilebilir banknotları içermekteydi. White, genel bir para standartında “itfa edilebilir” paralar arasındaki rekabet anlamında serbest bankacılığın; gelecekteki özel paralar (“itfa parası” ya altın ya gümüş yada başka birşey) gözönüne alındığında uygun bir model olduğunu ileri sürmektedir (White, 2000: 1).

White’a göre, “itfa edilebilir” para ve banka mevduatlarını içeren bir sisteme odaklanıldığında, örneğin Issing’in para rekabeti hakkındaki temel görüşleri geçersiz olmaktadır. Serbest bankacılığın tarihteki uygulamalarına bakılırsa, itibarlı bankalarca basılan banknotlar normal olarak paritede hesap birimi olarak birbirlerine çevrilebilmektedirler. Rekabetçi sistemdeki para basanların kişisel çıkarları, onları karşılıklı olarak pariteyi kabul etmeye ve bunu sürdürecektir politikaları uygulamaya zorlamaktadır. Issing’in endişelendiği “döviz kurlarının çeşitliliği” sorunu (paralel fiat paralar konusunda haklıdır) ortaya çıkmaz. Aynı piyasa koşulu, rekabet halindeki ihraççının özel elektronik ödeme araçlarının birlikte var olması ve uygulanmasını garanti etmektedir. Bu anlamda, merkez bankacılarının teknik standartlar getirmesine ihtiyaç yoktur (White, 2000: 1-2).

“İtfa edilemez” paraların aksine “itfa edilebilir” paralar ile para konusunda serbest rekabet, sabit ve etkin bir çıktıyla sonuçlanır. İtfa edilebilirlik, bir “eksik/kusurlu öngörü” dünyasında, “itfa edilemez” para (kamusal ya da özel) ile ortaya çıkan asli bir sorun olan “zaman tutarsızlığı” sorununun (daha çok kâr etmek için aniden çok fazla emisyonunda bulunmanın) üstesinden gelen bir çeşit (paranın geri verileceğini temin eden bir) garantidir. Sadece bir “mükemmel öngörü” dünyasında, özel fiat para basanlar, daha hızlı ve daha fazla para basmayı kârlı bulmayacaktır. Böyle bir “mükemmel öngörü” dünyasında, mükemmel

rekabetin varlığında ve para basmanın önemsenmeyecek kadar düşük maliyetle gerçekleştiği durumda, Issing'in ulaştığı sonuç doğrudur (White, 2000: 2):

“Paraya bir reel faiz ödeme rekabeti, ihraççıları, Hayek’in öngördüğü “sıfır enflasyon”u değil “negatif enflasyon”u yakalamaya zormaktadır. Ellerinde para tutanların, para tutmada sıfır getiriyi pozitif getiriye tercih ettiği bir modelde, bunu hayal etmek zordur” (White, 2000: 2).

Genel olarak Hayek'in çalışması ve özellikle de konjonktür dalgalanmalar teorisi, son yıllarda çok fazla eleştiri alırken; buna dayanak oluşturan para ve bankacılık teorileri eleştiri almamıştır. Hayek'in varmış olduğu önemli bir sonuç (sabit bir nominal harcama miktarı, zamanlararası parasal denge için gereklidir), onun mükemmel-öngörü varsayımı ile uyuşmamaktadır. Hayek'in, altın standardının sabit bir nominal harcama miktarını getirmekte başarısız olduğuna dair yaptığı eleştirisi, bu nedenledir ki, iyi bir temele oturmamaktadır. White'e göre fiyat düzeyi istikrarı politikasına karşı çıkmak için belki de en ümit verici alternatif, Hayek'in “parasal akımlar, mükemmel olmayan bir öngöründe, zamanlararası tahsis bozmaktadır” şeklindeki onun konjonktür dalgalanmalar teorisidir. Diğer yandan Hayek'in kullandığı sabit parasal toplamalar (para arzı ile paranın dolaşım hızı çarpımı), Hayek'in serbest bankacılık ve altın standardı ile ilgili kararsızlığını açıklamaya yardımcı olmaktadır (Hayek, 1999: 109-110).

Hayek, bir çalışmada, sosyal koordinasyonun tekrar yerine konulamaz araçları olarak serbest rekabeti ve gelişmiş piyasa kurumlarını gördüğünü ifade etmiştir. Fakat, daha sonraki bir ifadesinde (ki, bu görüş, onun eski teorilerine rehberlik etmiştir) Hayek, tüm zamanlardaki bütün paraların, bunu sağlayan rejime bakılmaksızın, kendi kendini idare eden mekanizmada bir tür zayıf bağlantı olduğunu ileri sürmüştür (White, 1999: 110). White bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

Hayek'in teorik kritiği, fiyat düzeyini stabilize etmek için para miktarında değişiklik yapmanın, kaçınılmaz olarak, bir üretim ekonomisinde zamanlararası denge için gerekli olan nispi fiyat ilişkilerinin başarısını engellediğini savunmaktadır. Bu istikrar politikasının Britanya'da ve ABD'de koordinasyonu bozduğunu ispatlamak için, Hayek'in, bunun, merkez bankalarının (eş-zamanlı) altın standardına tabi olmasıyla çeliştiğini göstermesi gerekliydi. Fakat, 1928'de önemli bir makalesinde Hayek, “para miktarındaki herhangi bir değişimin

(herhangi bir parasal rejimde) koordinasyonu bozduğunu” ifade eden daha kapsamlı ve daha az savunulabilir olan tezi geliştirmiştir (White, 1999: 111).

“Eğer parasal sistem, para miktarında herhangi bir değişimin engellendiği bir sistem olsaydı; zaman içerisinde birbirini izleyen zamanlararası denge sistemine uygun olarak oluşmakta olan para fiyatlarının yapısını kavramak mümkün olacaktı.” (aktaran, White, 1999: 111).

White (1999: 111)’a göre Hayek, bu tezi oluşturmakta başarılı değildi; çünkü, böylesine kapsamlı bir çerçevede, tez hatalıdır. Sabit bir paritenin geçerli olduğu bir mal standardı dışında, nominal para ve fiyatlardaki bir değişim, zamanlararası denge ile tutarlı değerlerden uzak reel değişkenlerde bir değişimi gerektirmemektedir.

3.10. WOOD’UN ELEŞTİRİSİ

Wood, son zamanlarda hala enflasyon konusunda ilerleme kaydedilmiş olmadığını ileri sürerek, enflasyon olgusunun ne kadar zararlı olduğu yeterince anlaşıldığını, ve dolayısıyla günümüzde büyük ölçüde bunun nasıl önleneyeceğinin tartışıldığını bu bağlamda Hayek’in rekabetçi para önerisinin önemli olduğunu ileri sürmektedir. Hayek, enflasyonun piyasa ekonomilerinde tüketim, üretim ve faktör piyasaları üzerindeki olumsuz etkilerine olan vurgusu nedeniyle, istikrarlı paranın yararlarının istikrarlı fiyat düzeni ile bitmeyeceğini, onun da ötesine geçeceğini ileri sürmektedir. “Denationalization of Money”de Hayek, enflasyonun ne kadar önemli ve zarar verici olduğunu ortaya koymaktadır: Borçlu ile kredi verenler arasındaki yeniden dağılımın ve hatta sermaye piyasasının çalışmasını nasıl olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Hatta enflasyona neden olan problemlerin bunun çok ötesine geçtiğini göstermektedir; bu problemler, gelecek fiyatların tahmin edilmesini zorlaştırarak ve mevcut fiyat hareketlerinin yorumlanmasını zorlaştırarak tüm ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. O halde fiyat istikrarı nasıl başarılacaktır? (Wood, 1990: 19-20).

Friedman ve yakın zamandaki diğer çok sayıda iktisatçı, bir parasal kuralı (bu ‘parasal bir anayasa’ şeklinde olabilir) savunmaktadır. Parasal büyüme hem istikrarlı hem de öngörülebilir olmalıdır. Böyle bir kural, parasal yönetimin başarısızlığını ortadan kaldıracaktır. Bu noktada “neden para ihraç edenleri regüle etme ihtiyacı duyulmaktadır?” diye sorulabilir. Bu noktada Hayek’in önerisi oldukça anlamlıdır. Diğer piyasalarda olduğu gibi para hizmetlerinde de

rekabet sürecinin işin içine girmesi makul bir öneridir. Sonuç olarak, Hayek'in "Denationalization of Money"deki önerisi, para arzında rekabetin, ekonominin diğer faaliyet alanlarında olduğu gibi, bu alanda da en iyi sonucu ortaya koyması bakımından oldukça anlamlı ve radikal bir öneridir (Wood, 1990: 21).

3.11. DOW VE SMITHIN'IN ELEŞTİRİLERİ

Hayek'in de sıkı taraftarı olduğu Serbest bankacılık görüşü, bulaşma (contagious) riskinin regülasyonu desteklemeyeceğini ileri sürmektedirler. Serbest bankacılık taraftarlarının gerekçesi; mevduatların, sağlam olmayan bankalardan sağlam olan bankalara transfer edildiği şeklindedir. Fakat, bu argüman, sistemik istikrarsızlık potansiyelini gözardı etmektedir. Minsky (1982)'nin ifade ettiği gibi, ekonomi genişleme safhasında ilerlerken; finansal sistem için kırılganlık, genel olarak artmaktadır. Böylece, bir bankanın realistik olmayan varlık değerlerinin bekleyişleri, büyük ihtimalle diğer bankalar tarafından realistik olmayan bekleyişler ile yansıtılmaktadır. Nihai olarak bulaşma kaçınılmazdır; bu, bankaların varlık değerleri hakkındaki geleneksel yargılarında meydana gelen bir değişimin sonucudur. İşte bu nokta, Benston-Kaufman önerisinin, diğer serbest bankacılık önerilerine üstün olduğu noktadır (Dow, 1996: 702):

“Varlık değerleri hakkındaki bekleyişlerde bir tersine dönme durumunda, merkez bankası tarafından sisteme sürülen likidite arzı, istikrarsızlık potansiyelini sınırlandırmak için en iyi politikadır.”

Dow ve Smithin'e göre, parasal standartlar ve merkez bankacılığı, finansal sistemde, rekabetçi bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkma eğilimindedir (Dow ve Smithin, 1999: 72). Para, sosyal olarak aracılık edilen kredi ilişkilerinden evrimleşiyor görünüyorsa, hükümet regülasyonunun yokluğunda bile, yoğunlaşmaya ve merkezileşmeye doğru sistemi yönlendiren güçler var olacaktır (Dow ve Smithin, 1999: 80).

Dow, ayrıca, para ile birlikte hareket eden belirsizliğin serbest bankacılığın çalışmasını engellediğini ileri sürmektedir. Bu belirsizlik, banka dışı kamunun, para ihraç edenlerin portföylerinin beklenen değerini tahmin etmesi gerektiği içindir. Para ihracı, merkez bankası gibi dominant bir kurum veya kurumlar tarafından yapıldığı takdirde, yeterli bilgi sağlanabilmektedir. Bu sonuç, yüksek sosyal uyum neticesinde ortaya çıkmaktadır. Finansal kaosa yol açtığı iddiası ile regülasyona karşı çıkmaktansa, regülasyonun nasıl geliştirilebileceği üzerinde durulmalıdır (Dow, 1996: 698),

3.12. MARTINO’NUN ELEŞTİRİSİ

Para’da tercih, özgürlüğü ifade etmektedir. Ancak, özel rekabetçi paraları uygunsuz yapan pekçok neden vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi, paranın “hesap birimi olma fonksiyonu”dur. Ekonomik hesaplamalarda, paranın bu fonksiyonu, büyük önem arz etmektedir. Piyasa fiyatları, bilgiyi aktarmakta ve piyasaların çalışmasına yardımcı olmaktadır. Eğer, rekabetin bir sonucu olarak, paraların değişim oranları sürekli olarak değişiyor ise; iki ve daha fazla para açısından değerlendirmek maliyetlidir. Bunun neticesinde de, paralar arasındaki rekabet, sınırlı olacaktır. Söz konusu ikinci neden, rekabetin, en istikrarlı para lehine olmasıdır. Ayrıca, para rekabetinde başarı için, istikrar, tek kriter değildir; başka faktörler de rol oynamaktadır (iç-pazarın genişliği gibi). Örneğin, isviçre Frangı Amerikan Dolarından daha istikrarlı olabilir; ancak, eğer İsviçre Frangını kullananların sayısı az ise, insanlar Dolar kullanmayı tercih edecektir. Özetle, para rekabeti, mükemmel bir öneri değildir. Üçüncü neden, paranın tercihi ve kullanımında önemli bir “atalet” olmasıdır. İnsanlar, bildikleri “dil”i konuşma eğilimindedir örneğin. Çoğu zaman, en üstün-en rekabetçi-en uygun dili öğrenmenin maliyeti, yararından daha fazladır. Aynı durum, para için de geçerlidir. İtalyan bir bireyin, Amerika’da, fiyatları reel olarak algılamak için, fiyatları Lire’ye çevirmesi, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Para rekabeti, parasal reform için gerçekçi bir öneri olmaktan ziyade, teorik iktisatçılar için henüz bir “hayal”dir (Martino, 1998: 1-2).

Sonuç olarak, iktisat yazınında, Hayek’in serbest para yaklaşımının geçerliliği ile ilgili birçok eleştiri yapılmıştır. Hayek’in kendisinin de paranın özelleştirilmesi ile ilgili tereddütleri bulunmaktadır. Hayek, “Denationalization of Money” kitabının önsözünde, bu eleştirisini şu şekilde yapmıştır:

“Bu çalışmamda paranın özelleşmesi konusu gibi önemli bir konuya dikkat çektiğimi, bununla birlikte çok sayıda paranın birlikte var olmasından kaynaklanan tüm problemleri çözmekten uzak olduğumun farkında olduğumu itiraf etmeliyim. Elbette ki, benim cevabını bilmediğim çok sayıda soruyu sormak zorundayım. Ayrıca paranın özelleştirilmesiyle ilgili olarak yeni durumların

ortaya çıkaracağı tüm teorik problemleri tartışmadığımı da itiraf etmeliyim.”(Hayek, 1974: 13).

4. HAYEK’İN SERBEST PARA DÜŞÜNCESİNİN MODERN İMPLİKASYONLARI

Hayek’in, önerdiği reformun kabul edilmesi halinde, öngördüğü olası uzun dönem gelişmeler şöyle açıklanabilir (Hayek, 1974, 126-130):

Bir kez bu sistem kendi kendine tam olarak kurulup yerleştiğinde ve rekabet başarısız çok sayıdaki macarayı elimine ettiğinde, serbest dünyada büyük ölçüde kullanılan birkaç tane ve çok benzer paralar kalacaktır. Çok büyük bölgelerde onların biri veya ikisi, hakim olacak, fakat bu bölgelerde hakim paraların kullanımı, geniş ve dalgalanan sınırlarda iç içe geçecektir. Buradaki paraların çoğu, kısa dönemde bir diğeri açısından çok küçük oranda dalgalanacaktır, muhtemelen bugün en istikrarlı ülkelerin paralarından çok daha az dalgalanacaktır. Paraların dayandığı mal sepeti temel olarak kullanıldıkları bölgelerin koşullarına ayarlanmış olsaydı, paralar bir tarafa sürüklenebilirdi. Böylece hem bu paraların hem de “değer”lerinin hareketleri, yan yana çalışma anlayışı içerisinde ortaya çıkacaktı.

Paranın bağlanması gereken en uygun mal sepetini bulmanın deneyimsel sürecinden sonra, ortaya çıkan değişimler, muhtemelen daha küçük olacaktır. İhraç yapan bankalar arasındaki rekabet; buradaki mallar açısından değerlerindeki en küçük dalgalanmadan bile kaçınmalarını sağlayacak ve bankaların faaliyetleri hakkında edinilen bilginin derecesi ve müşterilerine teklif ettikleri çeşitli ek hizmetler önem kazanacaktır.

- Çok sayıda benzer paraların olabilirliği: Belli bir mal sepetine dayanan paralar, büyük ölçüde kabul gördükten sonra, diğer bankalar farklı isimler altında paralar ihraç ederler (paraların değeri aynı malların sepetine dayanır). İhraç edilen para birimi, ya aynı ya da daha küçük veya daha büyük birimlerde olabilir. Diğer bir anlatımla rekabet, kendi ihraç ettikleri paranın değerlerinin sabitliği veya sundukları diğer hizmetler aracılığıyla halkın rızasını kazanmak için rekabet eden çok sayıdaki banknot ihraççısı bankalar tarafından aynı mallar sepetinde yaygın

olarak kullanılabilir. Daha sonra insanlar, sabit değişim oranlarında, farklı isimlere sahip çok sayıda böyle paraları kabul etmeyi öğrenebilirler ve dükkanlar, bu standarda dayanarak, kabul etmeye razı oldukları tüm paraların listesini gönderebilirler. Basın, gözlemci ve denetleyici fonksiyonunu uyguladığı ve bazı ihraç yapanların üzerindeki yükümlülüğün yeri getirilmemesi durumunda halka uyarı yaptığı sürece, böyle bir sistem uzun zaman tatmin edici şekilde hizmet edebilecektir.

Uygunluğa saygı göstermek ve dikkate almak, muhtemelen, standard bir birimin kabulüne de neden olacaktır (standart bir birimin kabulü, sadece aynı malların sepetine dayanmaz aynı zamanda aynı büyüklüğün aynı sepetine de dayanmaktadır. Bu durumda çoğu banka, farklı isimler altında, buradaki standart birimler için banknot ihraç edecektir). Bankanın kredibilitesi genişlediğı sürece de banka, yerel olarak daha fazla kabul edilmeye hazır bir konumda olacaktır.

- Paralar değerini kaybetseler bile, uzun dönem borçların standardının korunması: Enazından bazı istikrarlı paraların mevcudiyeti ile birlikte tek bir parayı (hükümet parası) yasal olarak kabul etme (ki değersiz olabilen fakat hala borçların geri ödenmesinde etkin olan) düşüncesi oldukça yanlıştır, uygulabilir değildir. Bu uygulamaya insanları zorlayan devletin gücüdür. Hükümetin para ihraç etme monopolu kaldırılınca mahkemeler derhal şunu farkedecektir: Adalet; borçların, sözleşmelere katılanların niyetlendiğı değer birimleri açısından ödenmesini gerekli kılar. Yani hükümetin söylediğı birim cinsinden borçların ödenmesi gerekmemektedir.

Geniş ölçüde ve yaygın olarak ortak bir değer standardının gelişmesinden sonra mahkemeler, çoğu durumda, yaygın kabul gören para biriminin her hangi bir miktarının değeri için sözleşmeler yapan katılımcılarca niyetlenen soyut bir değerin yaklaşık büyüklüğünü belirlemede hiçbir zorluğa sahip olmayacaktır. Eğer bir sözleşmenin sonuçlanmış değeri açısından bir para, makul bir marjın ötesinde dalgalanarak değer kaybetmiş ise, bir mahkeme sözleşme katılımcılarının parayı ihraç eden üçüncü partinin yanlış uygulamasından doğan kayıp ve kazançlarına izin vermez. Mahkemeler, boçlunun yükümlülüğünü, geri ödeme sorumluluğu olduğı bir diğer para veya paraların miktarını belirleyebilirler.

Sonuç olarak, Hayek’e göre bir para tamamen çökse bile, benzer bir olayın bugün doğuracağı felaketler ortaya çıkmayacaktır. Nakit (banknot şeklinde veya belli bir para cinsinden vadesiz mevduat) tutanlar, tüm değerlerini kaybetmelerine karşın, bu parayla ilişkili üçüncü kişiler açısından (tüm hakların genel bir daralması veya silinip sürülmesiyle karşılaştırıldığında), görece olarak küçük bir olumsuzluk ortaya çıkabilecektir. İflas eden bir bankanın parasını kullanmak şanssızlığında olan insanların tüm nakitlerini kaybetmelerine karşın; uzun vadeli sözleşmelerin tüm yapısı etkilenmeden kalacak ve insanlar tahviller, ipotek (mortgage) vb içinde yatırımlarını muhafaza edeceklerdir. Bazı para ihraç edenlerin parası iflas ederek, onların banknotları ve vadeli mevduatları değersiz olsa bile tahvillerin ve diğer uzun vadeli hakların oluşturduğu bir portföy hala çok güvenilir bir yatırım olarak kalabilecektir. Borçların ortak bir standardının tamamen ortadan kalkması veya tüm parasal yükümlülüklerin böyle silinip süpürülmesi asla sözkonusu olmayacaktır.

Hayek’in serbest para (bankacılık) tartışması, geleneksel bir merkez bankasının yokluğunda parasal sistemlerin iyi işlemesi için kritik önem arz eden bazı koşulların altını çizmektedir. Bu koşulların oynadığı rol, bilgi teknolojisi vasıtasıyla değişime uğramaktadır (Budd ve Görmez, 2003: 5). Bu bağlamda bu bölümde Hayek’in serbest para düşüncesinin modern implikasyonları tartışılacaktır.

Son yıllarda, bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin, gelişmiş ekonomilerin para ve finans sistemleri üzerindeki etkileri konusu büyük ilgi çekmektedir. Bazı ekonomistler, teknolojik gelişmelerin, merkez bankalarının ve onun “para politikasını yürütme” gücünün önemini büyük ölçüde azaltacağını; bazıları ise, bilişim teknolojisindeki gelişmelerin, gelişmiş ülkelerdeki mevcut parasal organizasyonda bir değişime yol açmayacağını ileri sürmektedirler. Bu konudaki tartışmada, e-para (elektronik para) bilişim evriminin doğurduğu bir sonuç (bir emsal) olarak kabul edilmektedir (Sardoni, 2004: 69).

ECB’nin (Avrupa Merkez Bankası’nın) tanımına göre, e-para: İşlemlerde banka hesaplarını gerektirmeksizin ödemeleri üstlenebilen, peşin ödenen bir hamiline ait yatırım aracı olarak faaliye gösteren, teknik bir aygıt üzerinde elektronik olarak depolanan bir parasal değerdir (aktaran, Sardoni, 2004: 70).

E-para, son zamanlarda birçok ülkede dolaşıma girmiş olan, ödemelerde çok sık başvuru alan bir ödeme aracıdır. Elektronik para ile yapılan ödemeler, internet aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Geçmiş ve bugün arasındaki temel fark, esasen, bilgi dolaşımındaki hız farkıdır. Elektronik para kullanıcıları yasal olarak, elektronik paranın nominal değerini ödeme zorunluluğunu üstlenmek durumundadır. Friedman, bu durumda, merkez bankalarının para politikası danışma görevinin ortadan kaybolacağını ileri sürmektedir.

E-para ve serbest bankacılık arasındaki doğrudan yada dolaylı ilişki son zamanlarda sıkça tartışılmaktadır. Örneğin, Browne ve Cronin (1996), enformasyonda ve finansal ürünlerde ortaya çıkan teknolojik gelişmelerin neticesinde, laissez-faire bankacılığın kendiliğinden ortaya çıktığını belirtmişlerdir. White (1995), teknolojinin, akıllı kart (smart card balances) gibi özel banknotlar ihraç etme fırsatı sunduğunu ileri sürmektedir. White, ayrıca, dijital ödeme teknolojisinin, artık merkez bankası parasının kullanılmadığı, bunun yerini özel olarak ihraç edilen paraların aldığı bir dünyayı ima etmeye başlamıştır. White, e-para'nın, küçük itibari paraları tarihte ilk kez faiz getirme potansiyelini araştırmış ve e-para'nın, halkın hükümetin arz ettiği banknot ve madeni paralardan uzaklaşmasını kolaylaştıracağı sonucuna varmıştır. White, ne kadar fazla finansal yenilik olursa, halkın, direkt bir değişim aracı kaynağı olarak, merkez bankalarına o kadar az güven duymasının başarılabileceğini ileri sürmekte; bu nedenle de, halkın, merkez bankalarının ihtiyari güçlere sahip olmasını reddetmeye muktedir olduğunu iddia etmektedir (Budd ve Görmez, 2003: 18-19).

Elektronikleşmenin etkileri, paranın dolaşımında perakende kullanımı ile sınırlandırılmış değildir; fakat, bankalara rezerv arzeden merkez bankasının rolünü de genişletmektedir. Friedman'a göre (1999), banka rezerv arzı konusunda bir monopol olan merkez bankasının rolünün geleceğini üç faktör belirlemektedir (Budd ve Görmez, 2003: 19):

- Banka parasına olan talebin azalması,
- Banka dışı kredilerdeki artış,
- Özel banka takas mekanizmalarındaki gelişme.

Faiz oranının belirlenmesi üzerinde doğrudan bir kontrole sahip olunmadıkça, finansal olmayan ekonomideki mal ve hizmetlerin fiyat düzeyi etkilenemeyeceği için Friedman, sonucun, merkez bankalarının para politikasını idare gücünün kötüleşebileceği şeklinde gerçekleşebileceği konusunda uyarıda bulunmaktadır (Budd ve Görmez, 2003: 19).

E-para'nın, geleneksel paranın yerini almayacağına inanan Goodhart (2000) ise, geleneksel para'nın ortadan kaybolmasının bile, merkez bankalarının gücünü azaltmayacağını ileri sürmektedir (Sardoni, 2004: 75). Goodhart (2000), bilişim teknolojisindeki devrimin ve e-para'nın değil, sadece para politikasındaki yetersizliğin, merkez bankalarının sonunu getirebileceğini ve serbest bankacılığa karşılaştırmalı üstünlük sağlayacağını ileri sürerek, Friedman'a katılmaktadır. Goodhart, e-para'nın, merkez bankası parasının yerini alamayacağını; çünkü, merkez bankası parasının tam anonimlik, tam güvenlik ve yasal kabul edilebilirlik özelliklerine sahip olduğunu iddia etmektedir. Para talebi sıfıra düşse bile merkez bankası parasının, finansal piyasalara direkt kotasyon vasıtasıyla, faiz oranlarını belirleyebilmesi beklenmektedir (Budd ve Görmez, 2003: 19).

Friedman (2000) ise, e-para'nın, para'nın veya mevcut takas işlemlerinin yerini almasının olanaksız olduğunu; bu gerçekleşse bile, merkez bankalarının kısa dönem faiz oranlarını belirleyebileceklerini veya etkileyebileceklerini savunmaktadır. Friedman'a göre, merkez bankalarının etkin para politikalarını yürütme gücüne sahip olmalarının temel nedeni, hiç kurumsal munzam karşılıklar (institutional reserve requirements) olmasa bile, ticari bankaların merkez bankalarında rezerv tutmak istemesidir (Sardoni, 2004: 75).

Friedman, merkez bankalarını devamlı kılma gerekçeleri öne sürerken, bunun için özellikle gerekli iki enstrümandan söz etmiştir. Bunlardan ilki ödemeler sisteminde takası reddetme olasılığı, ikicisi ise gerektiğinde piyasa oranlarını kendi kontrolünde tutmaya zorlamak için piyasalarda mevduat yaratma ve mevduat çekme olasılığıdır (Budd ve Görmez, 2003: 20).

Woodford, bilişim teknolojisinde yaşanan devrimin, merkez bankacılığı ve para politikası için bir "tehdit" teşkil etmediğini ileri sürmektedir. Woodford, özellikle, hiçbir munzam karşılığın olmadığı ve ticari bankaların rezerv taleplerini neredeyse sıfıra düşürdüğü durumların yanısıra; merkez bankalarınca yüklenen munzam karşılıkların var olduğu durumları da dikkate almıştır. Deregülasyonun (örneğin, munzam karşılıkların feshinin) ve/veya bilişim teknolojisindeki gelişimin, bankaların merkez bankası balanslarına olan taleplerindeki azalmayı belirtmesine rağmen; bu, merkez bankasının kısa dönem faiz oranını etkileyemeyeceği anlamını taşımamaktadır. Merkez bankası, rezervlere faiz ödemek yoluyla kısa dönem faiz oranını etkileyebilmektedir. Bu yöntem, bir faiz oranı kanalını kullanan merkez bankalarınca uygulanmaktadır. Böyle bir sistem dahilinde, parasal kontrolün,

ödemeler için yeni elektronik araç gelişiminden dolayı daha zor olmasını beklemek için çok az sebep vardır (Sardoni, 2004: 76).

Costa ve De Grauwe (2001)'ye göre ise, merkez bankasınca ihraç edilen paranın yerini "ticari mevduatlar ve e-para" gibi özel olarak ihraç edilen pasiflerin (liabilities) aldığı ve hiçbir munzam karşılığın olmadığı bir dünyada; merkez bankaları, faiz oranlarını kontrol etme güçlerini kaybedeceklerdir. Merkez bankaları, sıradan bir banka gibi olacak ve diğer bankaları, mevduatlarını (rezervlerini) kendilerinde tutmaları için zorlayamayacaklardır. Bankaların merkez bankasındaki mevduatları, sıradan banka mevduatları olacak ve bankaların, bu mevduatlarının tüm miktarını, varlık portföylerinde tutmaları olanaksız olacaktır. Bu mevduatların büyük bir kısmı, hazine (borç) senetlerine eşit miktarda likidite etme zorunluluğunda olan merkez bankasına, değiştirilmesi (conversion) için sunulacaktır. Bu yüzden, merkez bankasının varlıklarında ve pasiflerinde başlangıçtaki artış, elimine edilmekte ve sistemdeki likidite miktarı, sadece, bankaların merkez bankası pasiflerini tutmaya gönüllü oldukları ölçüde genişleyecektir. Merkez bankaları, rezerv miktarını değiştirme güçlerini kaybederlerse; faiz oranlarını etkileme güçlerini de kaybedeceklerdir (Sardoni, 2004: 74).

Tüm bu tartışmalar, e-paranın serbest bankacılık ile ilişkisini desteklemektedir. Serbest bankacılık dönemlerinde, bir e-para önerisinin temel gereksinimi, tutucular tarafından talep edilen bir diğer paraya konvertibilitesinin sözüdür. Düzenleyici çevrenin, rekabet halindeki özel paralara izin vermek için ayarlanması koşuluyla, bu gereksinim, elli yıl öncesine göre şu anda daha kolay karşılanmaktadır. Mevcut finansal sistemlerin devrimci bir dönüşümünü beklemek doğru değil iken, domestik ve uluslararası finansal kurumların ilave deregülasyonu, bu kurumların kendisini, serbest bankacılığa doğru evrimsel bir dönüşüme götürmektedir (Budd ve Görmez, 2003: 20).

Şimdi e-para ile serbest bankacılık arasındaki ilişkiye bakılacak olursa, e-paranın çok önemli sinerjik etkilere sahip olduğu görülür. E-para, paranın tabiatının ve işleyişinin daha iyi anlaşılmasını ve kendisinin özel idaresinin (sonuçları dahilinde) daha iyi anlaşılmasını sağlamakla kalmayıp; kendisinin elektronik oluşu, içinde rol aldığı serbest bankacılığa teknik bir anlam kazandırmaktadır. Paranın elektronik olması durumunun aşırı regülasyona veya yasaklamaya konu olmaması koşuluyla; bu, e-para tabanlı finansal hizmet ile desteklenen bir ikame süreci vasıtası ile para tercihini zenginleştirmektedir. Böyle bir senaryo çizen elektronikleşme'nin başlıca sonuçları şunlardır (Budd ve Görmez, 2003: 20-21):

- 1- Bit'ler ve byte'ler, banknotlara ve madeni paralara kıyasla daha kolayca yeniden (değişik biçimde) tanımlanabilir oldukları için; paranın temsilini gözden geçirmek veya değiştirmek, böylelikle parasal birliklere girişi-çıkışı kolaylaştırmak (ülke bazında), nihai kullanıcılarca yapılan paralar arası dönüşümü kolaylaştırmak ve özel para basmak daha kolay olabilir. Bu görüş, geleneksel banknotlar ve madeni paraların geçerli olduğu Euro bölgesindeki uzun süreli olarak planlanmış para değişiminin varlığı ile desteklenebilir. E-para'nın dahil olduğu bir gelecekte, Euro'yu tehdit edecek herhangi bir ciddi finansal problemin varlığında, üyeler bireysel olarak yeni bir parasal çerçeve tasarlamayı da içeren bir tepki ortaya koyabilirler. Aksi bir durum olarak, e-para, iyi idare edilen Euro'nun çekiciliğine kapılan potansiyel üye ülkelerin de kısa süre içerisinde birliğe dahil olmalarını da kolaylaştırmaktadır. Bu mekanizma, sonuç olarak, potansiyel baskıları dışlamak adına, ECB'ye (Avrupa Merkez Bankası) Euro'nun bütünlüğüne riayet etmesi için ekonomik baskı yapmaktadır. Ulusal olmayan bir para olduğu için; non-euro ekonomileri, paranın bütünlüğünü savunmayı ECB'ye bırakmayı da düşünebilmektedir.
- 2- İnternet uygulamalarının getirdiği şeffaflık sayesinde, para, mallar ile indeks ile veya her ikisiyle birden desteklenebilir. Bu, mala dayalı paralara geri dönüş anlamı taşımamaktadır; fakat, parasal kurumlar paralarını şişirme (enflasyona neden olacak şekilde, çok sayıda ihraç yoluna gitme) riskini göze alamazlar (e-para teknolojilerinin ortaya çıkışıyla uygun hale gelen fırsatlar nedeniyle). Para'nın bütünlüğü, para'nın korunması ile savunulabilir; fakat, eğer toplum mala dayalı bir para görmeyi tercih ediyorsa, e-para sadece bu talebi paraya çevirmeye yardımcı olabilir.
- 3- İnternet, dijital televizyon ve cep telefonları gibi dağıtım kanallarının gittikçe artan kullanımı, "iyi para"nın nihai kullanıcılara erişmesini kolaylaştırmaktadır. Bunun tersine, güvenilir bir değişim aracına gereksinim duyan nihai kullanıcılar, daha kolayca daha iyi alternatiflere ulaşabilirler. Yine aynı nedenlerle, "kötü idare edilen para" kısıtlı olabilir. Bu mekanizmadaki e-para, para ikamesini arttırmaktadır. Para ikamesi, paranın sadece değer biriktirme fonksiyonunu değil, değişim aracı olma fonksiyonunu da içermektedir. Bu da, tüm dünyadaki sürdürülebilir enflasyonist paralara ekstra baskı yapmaktadır.

- 4- E-para'ya geçiş kolaylığı, kritik oluşumu (halkın, yaygın kabulü ve dünya çapında likit ve sistem destekli oluşunun keyfini süreceğine ikna olduğu için; yeni sunulan bir hesap birimini kabul etmeye çoğunlukla razı olduğu durumu) hızlandırabilir. Bu e-para potansiyeli, daha güçlü teklifler sunan ancak kötü idare edilen paraların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Alternatif önerilerin ortaya atılması, sadece hayal gücü ile sınırlanabilir. ECB (Avrupa Merkez Bankası) gibi özel sektör kurumlarının yerine, örneğin Avustralya'daki bir altın madeni şirketi, enflasyonist paralara alternatifler sunma şeklinde para işine girişebilir. Bu opsiyon, teklifleri için bir müşteri tabanı oluşturabilen ve bunu sürdürebilen her şirkete açık olabilir.

Elektronik bankacılığın bu özellikleri, Hayek'in "özelleştirilmiş para" kavramının anahtar özelliklerini (basketisation, endeksleme gibi) açıkça yansıtmaktadır. Merkez bankacılığını savunmak, esasen, parasal birlikleri, latin Amerika'da yaygınlaşan dolarizasyon trendlerini ve gelişmekte olan ülkelerdeki para ikamelerini açıklamamaktadır. E-para ile serbest bankacılık arasındaki ilişkiyi tartışmak, bu nedenledir ki, direkt olarak merkez bankacılığına yönelik tehditleri ifade etmek demek değildir; fakat, tartışmanın, daha iyi bir parasal rejim yaratmak adına sunduğu fırsatları dikkate almak (üzerinde düşünmek) demektir. Bu, önemli bir noktadır (Budd ve Görmez, 2003: 21).

Serbest bankacılık, e-paranın yol açtığı üç temel soru ile karşı karşıyadır: Bunlar, nihai borç mercii, paraların desteklenmesi (currency baking) ve paraların çeşitliliğidir (Budd ve Görmez, 2003: 21-26).

Nihai Borç Mercii: Mevcut para politikası altında finansal bir kurumun yanlış davranışı, para stoğunun toptan çöküşü riskini taşıdığı için, bir bütün olarak finansal sistem için feci sonuçlar doğurabilmektedir. Durumun ekstrem olması ve tehlikenin sistemik olması halinde, yayılan riski önlemek için merkez bankalarına, limitsiz para basma hakkı verilmektedir. Nihai borç mercii, masraflı bir düzenlemedir ve özel kayıpların sosyalizasyonu için her zaman bir risk mevcuttur.

Diğer taraftan, serbest bankacılık, bu işi, kötü parayı "disipline" etmesi için piyasaya bırakmaktadır. Piyasa mekanizmasının "görünmez eli"nin her bir finansal kurumu banka hücumlarına karşı hazırlıklı olmaya zorlaması nedeniyle, sistemin

hiçbir zaman sistemik bir riske girmeyeceğine inanılmaktadır. Durumları kötüleşmiş kurumların, herhangi bir risk yaratmaya başlamadan önce yerlerini rakiplerine bırakacaklarına da inanılmaktadır. Tehlike hala devam ediyorsa, bu durumda Dowd ve diğerleri opsiyon hükümlerini (ödemeleri geciktirme haklarını) tasavvur etmektedirler. Bu da, depozitörleri ihtiyatsız-cüretkar yatırımdan ve ani faaliyetlerden kaçınmaya götüren bir ihtiyat kavramıdır.

E-para, serbest bankacılığın anlaşılması adına güçlü bir enstrüman sunarak O'nu kuvvetlendirmeye hizmet etmekte ve en az iki nedenden ötürü nihai borç merciine duyulan ihtiyacı azaltabilmektedir:

- Bu nedenlerden ilki, opsiyon hükümlerinin düzenlenmesi, idaresi ve gerçekleştirilmesinin kolay olmasıdır (sadece paranın elektronikleşmesi sayesinde değil, aynı zamanda elektronik finans, elektronik dağıtım kanalları ve elektronik olarak ilişkilerin idare edilmesi sayesinde). E-para, opsiyon hükümlerini ve ihraççı ile kullanıcı arasındaki her türlü sözleşmeleri oluşturma ve uygulama maliyetlerini azaltmaya hizmet etmektedir.
- İkinci neden ise, finansal hizmetin sağlanmasında sistemik yapılaşmayı elimine eden bireysel kararları almak için, paranın bütünlüğünün (integrity of money) bireysel savunucularını analiz edecek yeni çerçeveler yaratmasıdır. Bu, finansal düşüş dönemlerinde, hizmetlerinin kalitesi konusunda onları ikna etmek için hazır bulunmaları adına, bireysel kurumların nihai kullanıcılarla ilişkilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır.

Nihai borç mercii fonksiyonu, tek tek (bireysel) kurumları kurtarmamakta; bir başarısız durum, finansal sistemin diğer üyelerini etkilemediği müddetçe, nihai borç merciine ihtiyaç duyulmamaktadır. Nihai kullanıcıların e-para ile desteklenmiş olan “farkındalık”larının artması ile, güvendikleri paranın bütünlüğü konusunda kendilerini ikna edebilen verilere kolayca ulaşabilmeleri durumunda, hiçbir ekonomik varlık, sistemin genel istikrarından şüphe etmeyecektir.

Paraların Desteklenmesi: Nihai borç mercii, gerek duyulmadığı için serbest bankacılık tarafından tasavvur edilmemekte; bu durumda dikkat ilgili iki konuya kaymaktadır: paraların korunması ve paraların çeşitliliği (para rekabeti). Paranın hesap birimi fonksiyonunun genelde iki görünümü söz konusudur. Bir yandan,

paranın genel kabul görmesi için hesap birimi yaygın olarak tanınıyor olmalıdır; aksi taktirde dolaşım engellenecek ve insanlar bunu kullanmayı arzu etmeyeceklerdir. Örneğin, Amerikan Doları Rus Rublesinden daha çok kabul görmektedir. Kriz anlarında, paranın hesap birimi özelliği yeterli değildir. Paranın, değişim aracı olarak faaliyet gösterebilme yeteneği, kendisinin güvencesi olmaktadır. 1973'e kadar altın, teknik olarak tek adımda elde edildiği halde, dayanak noktası (çıkar yol) olmuştur. O zamandan beri, döviz rezervlerinin (yani, diğer hesap birimlerinin) rolü artmaktadır.

E-paraların kontrol altında tutulmaması ve regüle edilmemesi koşulu altında, bunların ortaya çıkışı, serbest bankacılık kurallarının katkısını göstermektedir. Bu durum reeldir; çünkü, e-paralar, merkez bankasına olan talebin azaldığı bağımsız takas sistemlerini desteklemektedir ve dağıtım kanallarının rahatlaması ile banka dışı kredi genişlemesine olanak tanımaktadır.

E-para, para'ya, kendisine duyulan güvenin sürdürülmesi için yetecek kadar güçlü bir koruma sağlamak adına ekstra baskı uygulamaktadır. Bunun sonucunda da, bağımsız para ihraççısı, alternatif seçenekleri değerlendirerek, ihraç miktarını korumak yolunu seçebilmektedir. Örneğin, ihraç edilen para miktarı, para piyasası fonlarıyla tümüyle desteklenebilir. Bir başka destekleme, stok döviz indeksleri veya gayri menkul fonları ile olabilir. Esasen, destekleme üzerinde hiçbir kısıt yoktur; çünkü, nihai kullanıcıların para'ya güvenlerini daim kılacak herhangi bir şey destekleme için kullanılabilir. Örneğin, Amerikan Doları ve Euro rakip olduğu ve Amerika'daki ve Avrupa'daki nihai kullanıcılara da bu iki para arasında seçim yapmalarına izin verildiği müddetçe; bu paralar, kendilerini destekleyen şeylerle birlikte rekabet ederler. Rakip merkez bankalarına sahip her iki bölgede de finansal istikrar sürdürüldükçe, nihai kullanıcıların alternatif bir destekleme arayışına girmeleri için hiçbir neden yoktur; fakat, eğer birkez farklı bir desteklemeye talep olursa, o durumda, e-para sadece yeni bir düzen tasarlamaya yardımcı olabilir ve değer kaybeden paralara karşı uyumu (compatibility) sürdürmeye yardımcı olabilir.

Paraların Çeşitliliği: Global finansal piyasalar ve özellikle elektronik finans, ulusal para hükümlerine itibar etmemekte ve bu nedenle de bunların etkileri, para politikası ve denetleme sahalarında ve paranın özelleştirilmesinde homojenliği

teşvik etmektedir. Bu amacı gerçekleştirmede, e-paradan daha etkin bir araç neredeyse yoktur.

Paraların özelleştirilmesi, durumu daha ilgi çekici hale getirmektedir. Para'yı ulusal bir temada adlandırmak, asıl önemli olanın a) paraların diğerleriyle mübadelesi ve b) karşılıklı konvertibiliteleri (içlerinde reel ve sağlam olana) olduğu gerçeğini maskelemektedir. E-para, hem değişim aracı hem de değer biriktirme aracı olma fonksiyonlarını yerine getirerek; nihai kullanıcının, değeri en iyi korunan “iyi para”ya kolayca ulaşmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, özel kesim tarafından ihraç edilen bağımsız e-para, Amerikan Doları ve Euronun etkilerine (nüfuzlarına) meydan okuyacak bir yer bulamayabilecektir; fakat, bu durum, e-para'nın serbest bankacılık uygulamalarını kolaylaştırdığı sonucunu zayıflatmayacaktır. Euro ve Amerikan Doları arasındaki rekabet, (her iki sahada “legal tender” durumunun, serbest bankacılık uygulamalarını daha da zenginleştirebilmesine olanak tanıyarak) serbest bankacılığı belki de daha iyi bir finansal düzende genişletebilecektir.

SONUÇ

Hayek, Adam Smith'in “görünmez el” düşüncesini “kendiliğinden tabii düzen” açıklamaları ile bugüne taşımış ve insan iradesi, düşüncesi ve yönlendirmesi olmaksızın oluşan kuramların ve bu arada piyasanın daha iyi işlediğini ve optimal çözümler sunduğunu açıklamıştır. Bilginin toplanamayacağından yola çıkarak, bilginin tam olarak ancak serbest işleyen bir piyasada değerlendirilebileceğini savunmuştur.

Hayek, müdahale edilmesi halinde, piyasanın arz ve talep kurallarına göre işleyen ve fiyat mekanizmasının üretici ve tüketicilere satın alma ve üretme mesajları veren mekanizmanın bozulacağını; bu nedenle de fiyat ve miktar kontrollerinin serbest piyasa ekonomisini dinamitleyeceğini savunmaktadır.

Hayek, paranın emisyonu üzerindeki hükümet monopolünün mevcut durumunun tarihte hiçbir mazereti olmadığını, aksine bu durumun halkı sadece iyi paradan mahrum etmekle kalmayıp, aynı zamanda neyin iyi para olacağını keşfedebileceği tek yöntemden (süreçten) de yoksun bıraktığını iddia etmekte; kendisinin önerdiği sistem de, bir monopol otoritesinin kontrolüne gereksinimini ortadan kaldırmaktadır. Bankaların beklentileri karşılayamaması durumunda, işlerini tamamen kaybetme korkusu herhangi bir hükümet monopolüne göre daha büyük bir güvence sağlayacaktır.

Ayrıca, Hayek, para politikasını depresyonun nedeni olarak görmekte ve halkın genel çıkarlarına uygun hareket edemeyeceğini düşündüğü hükümetleri de, istikrarsızlığın temel kaynağı olarak göstermektedir. Hayek, kamu finansmanı ve tatmin edici bir paranın regülasyonu şeklindeki iki amacın, tamamıyla birbirinden farklı olduğunu ve birbiriyle çeliştiğini ve eğer bir piyasa ekonomisinin düzgün çalışması muhafaza edilmek isteniyor ise, para ve maliye politikasının birbirinden ayrılması gerektiğini savunmaktadır.

Bu bağlamda, Hayek, hükümetlerin para basma haklarının lağvedilmesini ve para rekabetini savunmakta; paranın özelleştirilmesinin, tüm ekonomide devrim yaratma potansiyeline sahip, enflasyon ya da resesyonun olmadığı bir ekonomi beklentisi sunan bir görüş olduğunu; “iyi” paranın ancak rekabetin sözkonusu olduğu bir piyasada yaratılabileceğini iddia etmektedir.

Hayek, para ile yapılan tüm işlemlerde serbestliği savunması nedeniyle Avrupa Para Birliği gibi bir para birliğine de karşıdır. Hayek parasal birliğin, para monopolünün devamı olduğunu ve farklı paraların rekabetini engellediğini, uygulanabilir olmadığını ve sonuçların serbest piyasa mantığı ile çeliştiğini ileri sürmektedir. Hayek’e göre, ihtiyaç duyulan şey, idare gücüne sahip uluslararası otoriteler değil, hükümetlerin halka zarar verecek belirli faaliyetlerini yasaklayabilecek uluslararası kuruluşlar veya etkin bir şekilde yürürlüğe konabilecek anlaşmalardır.

Hayek’in serbest para görüşü, geçmişten günümüze pek çok iktisatçı tarafından ele alınmış; olumlu ve olumsuz pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Hayek’in hükümetlerin para arzı işinden tümüyle çekilmeleri konusunda öne sürdüğü fikrin, günümüzde, gerçekleşme yönünden gelişme aşamasında olduğu yönünde genel bir kanı mevcut olmakla birlikte; tarihsel deneyimler Hayek’in görüşünün, teoride öngörülen sonuçlara pratikte ulaşılmasını her zaman garanti edemediği; piyasada olumsuz sonuçlara sebebiyet verebildiğini göstermektedir. Bu çalışmada, Hayek’in görüşü bu eleştiriler doğrultusunda incelenmiş ve Hayek’in serbest para görüşünün, mevcut bilgiler ve koşullar dahilinde geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ancak, Hayek’in teorik açıklamalarında görülebilecek ve bugünkü liberalist ekonomi anlayışı ile tenkit konusu edilebilecek önerilerini, liberal düşüncenin krizde olduğu bir dönemde açıklanmış olmalarına bağlamak gerekmektedir. Her şeye rağmen, Hayek’in ekonomik yaklaşımlarının yararlanılabilecek çok değerli teorik bilgiler sunduğu ve globalleşen dünyada iktisadi problemlere çözüm üretilmesi için sağlam birer kaynak teşkil ettiği gözardı edilmemelidir.

Hayek’in liberalizmi eksen alan temel ekonomik yaklaşımlarının diğer liberal ekonomik yaklaşımlara önemli bir üstünlüğü bulunmaktadır. Bu da Hayek’in, liberalist ekonomik yaklaşımları ve bunların üstünlüğünü, liberalizmin parladığı 1970’li yıllardan sonra değil, liberalizmin kötülendiği 1930’lu yıllarda savunmuş olmasıdır.

Hayek'in piyasa ekonomisi analizi ile liberal düşünceye yaptığı katkılar, piyasa ekonomisinde karşılaşılan fiyatları bir bilgi iletişim mekanizması ve bir sinyal aracı olarak tanımlaması ve rekabeti bir keşif süreci olarak sunmasıdır. Piyasada bir hammaddenin üretiminde ortaya çıkan bir kıtlık, bu hammaddenin kullanıcılarına artan fiyatlar şeklinde bir bilgi olarak yansımakta ve bu eldeki hammaddelerin toplumsal olarak daha etkin kullanılmasına neden olmaktadır. Piyasada rekabetin rolü ise, girişimcileri, diğer girişimcilerin bulup göremediği fırsatları araştırıp, yakalamaya yöneltmektir. Ancak, piyasadaki iktisadi gelişmelerin daima amaçlanmayan sonuçları olacağından, bu beklenilmeyen sonuçlara gösterilecek uyum da rekabetin sürekli varolmasını sağlamaktadır.

Liberal ekonomik düşüncenin horlandığı 1930'lu yıllardan itibaren bu düşüncenin üstünlüklerini anlatan, planlama ve yönlendirmenin her türlüüne karşı çıkan Hayek'in önemli hacimdeki eserlerinde, bugün uygulanmak istenen liberal politikalar için vazgeçilmez öneriler bulunmaktadır. Bu önerilerin değerlendirilmesi, liberalizm adı altındaki çarpıklıkların da giderilmesini sağlayacaktır.

Son yıllarda e-paranın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte; Hayek'in serbest para görüşünün bazı modern implikasyonları ortaya çıkmıştır. E-para'nın ortaya çıkışıyla birlikte, serbest para görüşü teknik bir anlam da içerir hale gelmiştir. Elektronikleşme, bir takım sonuçlar doğurmaktadır. Öncelikle, para'nın elektronik oluşu, basılmasını ve yeniden tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır. E-para, para ikamesini arttırmakta; güvenilir bir değişim aracı arayan nihai kullanıcıların daha iyi alternatiflere daha kolay ulaşabilmesini sağlamakta ve enflasyonist paralara ekstra baskı yapmaktadır.

E-para'nın ortaya çıkışı, serbest bankacılıkla ilgili 3 konuyu gündeme getirmiştir. Bunlardan birincisi, opsiyon hükümlerinin düzenlenmesi, idaresi ve gerçekleştirilmesinin kolay oluşu ve paranın bütünlüğünün bireysel savunucularını analiz edecek yeni çerçeveler yaratması nedeniyle, e-para'nın nihai borç merciine duyulan ihtiyacı azaltabilmesidir. Nihai borç merciine ihtiyaç duyulmamasının bir sonucu olarak da paraların "korunması" ve "çeşitliliği" (para rekabeti) konuları, önem kazanmıştır.

Çalışmada, en azından yakın gelecekte, merkez bankalarınca ihraç edilen banknot ve ödeme araçlarının e-parayla ikame edilemeyecekleri sonucuna varılmıştır. Şu an için e-paranın kesin olan tek etkisi, zaten yoğun bir parasal rekabetin yaşanmakta olduğu günümüz

dünyasında, e-para nedeniyle artacak olan rekabet ortamıdır. Banknotların yerini ön ödemeli kartların aldığı e-para sistemi ile birlikte, merkez bankasıyla etkin olarak rekabet edebilen alternatif ödeme sistemlerinin ortaya çıkması halinde dahi, merkez bankaları kısa vadeli faiz oranlarını ve dolayısıyla tüketim ve harcama kalıplarını etkilemeye devam edebilecektir. Merkez bankasının para politikası enstrümanları da doğal olarak yeni koşullarla uyum içerisinde bir değişim gösterebilecektir.

KAYNAKÇA

ARNON, Arie, “Free and Not So Free Banking Theories among the Classics; or, Classical Forerunners of Free Banking and Why They Have Been Neglected” *History of Political Economy*, 31, 1: 79-107, 1999.

BRIONES, Ignacio ve ROCKOFF, Hugh, “Do Economists Reach a Conclusion on Free-Banking Episodes?”, *Econ Journal Watch*, Vol. 2, No.2, 279-324, August, 2005.

BUDD, Christopher H. ve GÖRMEZ, Yüksel, “Electronic Money Free Banking and Some Implications for Central Banking”, *The central Bank of The Republic of Turkey, Research Department Discussion Papers*, 2003.

CLARKE, Antoine, “Currency Competition: Some Options Considered”, *Libertarian Alliance*, No. 59, 1994.

DOW, Sheila, “Why The Banking System Should be Regulated?”, *The Economic Journal*, vol. 106, issue 436, pages 698-707, 1996.

DOW, Sheila ve SMITHIN, John, *The Structures of Financial Markets and the First Principles of Monetary Economics*, *Scottish Journal of Political Economy* 46 (1), 72–90. 1999.

DOWD, Kevin, “Monetary Policy in the 21st Century: An Impossible Task?”, *The Cato Journal*, 17, 1998.

EBELING, Richard M., “Monetary Central Planning and the State, Part:32: Friedrich A. Hayek and the Case for the Denationalization of Money”, 1999.

FRIEDMAN, Benjamin, “The Future of Monetary Policy”, International Finance, 2, 1999.

HAYEK, Friedrich A., “Denationalization of Money”, Hobart Paper Special, The Institute of Affairs, Third Edition, London, 1974.

HAYEK, Friedrich A., “Choice in Currency: A Way to Stop Inflation”, The Institute of Economic Affairs, London, 1976.

HAYEK, Friedrich A., “Toward a Free Market Monetary Sistem”, The Gold and Monetary Conference, New Orleans, 1977.

HORTLUND, Per, “On the Spontaneous Freezing of the Monetary base”, Stockholm School of Economics-The Economic Research Institute, Working Paper, No. 48, March 1995.

ISSING, Otmar, “Hayek, Currency Competition and European Monetary Union”, Annual Hayek Memorial Lecture, The Institute of Economic Affairs, London, 1999.

IŞIK, Sayım, “Adam Smith’ in Parasal Analizinde Serbest Bankacılık: Para ve Bankacılıkta Regülasyon mu Yoksa Serbest Ticaret mi?”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, No. 11, 45-69, 2006.

IŞIK, Sayım, “Para Finans ve Kriz”, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

LEATHERS, Charles ve RAINES, Patrick, “Market Discipline for Banks: A Historical Review”, The New Financial Architecture: Banking Regulation in the 21st Century, Der. Gup B., 163-184, Wetsport, CT, USA, 2000.

LYNCH, Alberto B., “On Hayek’s Monetary Proposal”, Mont Pelerin Society, General Meeting, Cannes, 1994.

- MAFI, Elham, "The Relationship Between Currency Competition and Inflation", *Kyklos*, 56(4), 475–490, 2003.
- MOORE, Roderick, "Money and How not to Privatised It": Concurrent Currencies versus the Composite Commodity Standard", London, 1996.
- PEARCE, Ivor, "comment", HAYEK, F., in "Choice in Currency: A Way to Stop Inflation",. The Institute of Economic Affairs, London, 1976.
- RANTALA, Lauri, "Money without the State", *The Journal of the Libertarian Alliance*, Vol.1: No.4, 1980.
- SARDONI, Claudio, "Money In the Time of the Internet: Electronic Money and Its Effects", *Contemporary Post Keynesian Analysis*, Der. Wray R. Ve Forstater M, 69-83, Edward Elgar Publishing Limited, IUA, UK, 2004.
- SELDON, Arthur (1976) "preface", HAYEK, F., in "Denationalization of Money", *Hobart Paper Special*, The Institute of Affairs, Third Edition, London, 1974.
- SELGIN, George ve WHITE, Lawrence, "How Would the Invisible Hand Handle Money?" *Journal of Economic Literature*, 32, 1718– 49. (1994).
- SELGIN, George, "Bank Self-Regulation: Comment on Bordo and Schwartz", *The Cato Journal*, Vol. 14, No. 3, 1995.
- SELGIN, George A. ve WHITE, Lawrence H., "Mengerian Perspectives on the Future of Money", *Carl Menger and the Evolution of Payments Systems: From Barter to Electronic Money*, Der. Latzer M, Schmitz S, 133-158, Edward Elgar Publishing Limited, IUA, UK, 2002.
- SMITHIN, John, "Controversies in Monetary Economics: Ideas, Issues, and Policy", Edward Elgar Publishing, England, 1994.

- SOLOMON, Lewis D., "Rethinking Our Centralized Monetary System: The Case for a System of Local Currencies", Greenwood Publishing Group, Incorporated, 87, Wetsport, CT, USA, 1996.
- STEELE, G. R., "Currency Options, Hayek and Competing Currencies", *Economic Affairs*, vol 21(2), pp 46-48, March 2001.
- WHITE, Lawrence H., "As published in Otmar Issing, Hayek, Currency Competition and European Monetary Union", Institute of Economic Affairs, London, 2000.
- WHITE, Lawrence H., "Hayek's Monetary Theory and Policy: A critical Reconstruction", *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol.31, No.1, 1999.
- WHITE, Lawrence H., "Why Didn't Hayek Favor Laissez Faire in Banking?", *History of Political Economy*, Duke University Press, 31:4, 1999.
- WOOD, G. E., (1990), "preface", HAYEK, F., in "Denationalization of Money", Hobart Paper Special, The Institute of Affairs, Third Edition, London, 1974.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Lütfiye Filiz AKGÜÇ
Doğum Tarihi ve Yeri : 28.04.1975 / Antalya
Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Antalya Lisesi
Lisans Diploması : Anadolu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi
İktisat Bölümü
Yabancı Dil / Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar : Ücretli İngilizce Öğretmenliği
Projeler
Çalıştığı Kurumlar : MEB. Antalya Piri Reis İlköğretim Okulu / 2001
Adres : Deniz mah. 121. sok. Tank apt. No:13/4
07050 Antalya
Tlf. No : 0 542 558 35 58